Eski Amerikan Halklarının Dinleri

Azteklerin ve Mayaların Dinleri

Walter Krickeberg

Türkçesi: Alev KIRIM

OKYANUS

Eski Amerikan Halklarının Dinleri
Azteklerin ve Mayaların Dinleri
•
© Walter Krickeberg, Berlin 1961 /
Okyanus Yayıncılık ve Yapımcılık Ltd. Şti.
İstanbul, 1998
•
Türkçesi
Alev KIRIM
Yayına Hazırlayan
Lütfü BOZKURT
Düzelti
Esra BİLAL
Kapak Tasarım
Nare EKİNCİ
•
ISBN - 975 - 7200 - 39 - 0
•
Ofset Hazırlık, Kapak Baskı, İç Baskı ve Cilt:
ÇİZGE Matbaacılık Ltd. Şti.
Tel.: (0212) 212 59 57 / 78 / 83 - 647 34 93
•
OKYANUS YAYINCILIK VE YAPIMCILIK LTD. ŞTİ.
Ankara Cad. Konak İşhanı 34/304 3440 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 513 42 59

İÇİNDEKİLER

Önsöz
MEKSİKA

Klasik öncesi Dönem Uygarlıkları
1. Zacatenco ve Ticoman
2. La Venta
3. Meksika'nın Batısı

Klasik Dönem Uygarlıkları
1.Teotihuacan
2. Monte Alban ve Oaxaca vadisi
3. El Tajin ve Körfez Kıyıları

Klasiksonrası Dönem Uygarlıkları
1. Toltekler
2. Puebla-Miksteka Kültürü ve Aztekler
3. Zapotekler, Totonaklar ve Taraskolar

MAYALAR
Kuzey Maya Soyları
Güney Maya Soyları ve Pasifik Kıyılarındaki Komşuları

KAYNAKLAR

Yayınevinden

Eski Amerikan Halklarının Dinlerinin tanıtıldığı Kültür izlencemizin ilk kitabında iki büyük uygarlığın Azteklerin ve onların da öncüleri olan Mayaların dinsel inanışları ve bu dinsel inanışların temelinde yatan kendine özgü kültürleri anlatılmaktadır.

Bu izlencemizin diğer kitapları ise şunlardır: İnkaların Dini (Herman Trimborn), Kızılderilerin Dinleri (Werner Müller-Otto Zerries).

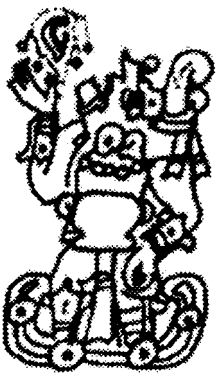
Azteklerin ve Mayaların dinleri kitabındaki resim, harita ve çizimler *Secrets of Mayan "Science/Religion"* (Hunbatz Men) *Art of the Andes* (Rebeca Stone Mıller), *Lost Cities of Maya* (Claude Bauder & Sydnay Pisacso) adlı kitaplardan alınmıştır.

Resim ve çizimlerle ilgili açıklamalar kitap sonunda verilmiştir.

L.B.

Aimeken
MEKSİKA
Huaxteken
TAMPICO
MEKSİKA KÖRFEZİ
Azteken
TEAYO
Totonaken
TAJIN
CHUPICUARO
TULA
Taraskeh
TENAYUCA
TEOTIHUACAN
CEMPOALA
VERA CRUZ
CERRO DE LAS MESAS
TRES ZAPOTES
JALISCO
TLATILCO
TZINTZUNTZAN
MEXICO
TLAXCALA
TENOCHTITLAN
CHOLULA
MICHOACAN
MALINALCO
XOCHICALCO
TEPOZTLAN
COLIMA
Olmeken
LA VENTA
Mixteken
OAXACA
MONTE ALBAN
MITLA
ACAPULCO
Zapoteken
TEHUANTEPEC
Mixe
PASİFİK OKYANUSU
MERIDA
MAYAPAN
CHICHEN ITZA
UXMAL
ZAYI
TULUM
COZUMEL ADASI
JAINA ADASI
YUCATAN
PALENQUE
UAXACTUN
PIEDRAS NEGRAS
TIKAL
YAXCHILAN
PETEN-ITZA
BONAMPAK
BELİZE
KARAYİB DENİZİ
IZAPA
GUATEMALA
QUIRIGUA
VERAPAZ
COPAN
HONDURAS
ACASAGUASTLAN
KAMINALJUYU
GUATEMALA
COZUMALHUAPA
EL BAUL
EL SALVADOR
OIZALCO
Pipil
NIC

ÖNSÖZ

2

Ünlü Fransız etnolog ve dilbilimci Paul Rivet, Kolomb öncesi Kuzey, Orta ve Güney Amerika yerlilerinin sayısını en fazla 40-45 milyon olarak tahmin etmektedir.Bu sayı bağımsız, birbirleriyle akraba olmayan en az 123 dil ailesine bölünmüştür. Bu dil grupları, daha önce Amerika dillerinin temel yapısı olarak kabul edilen, çoktamlama ve eklemeler gibi tipik özelliklerde de birbirlerinden farklıydılar. Rivet dilleri, tarihleri en iyi şartlarda ancak dörtyüz yıl öncesine kadar takip edilebilen kabilelere göre sınıflandırmanın belirsizlikler içerdiğini gördü ve Amerika dillerinin ancak gelecekteki araştırmalarla belirli sınıflar altında toplanabileceğini anladı. Kuzey Amerikalı araştırmacılar yoğun çalışmalar sonucunda Kuzey Amerika dillerini sınıflandırmayı başardılar. Cestmir Loukotka'nın Güney Amerika bağımsız dil ailelerini sıraladığı listede ise Rivet'in belirlediği 77 dil sayısı

114'e çıktı . Sonuç olarak, Fetih sırasında Yeni Dünyanın eski yerlileri arasındaki dil farkı, eski dünya halkları arasındakinden çok fazlaydı. Bu olgu sadece, Amerika'nın fethine kadar eski dünyada olduğu gibi, bölgesel olarak konuşulan bir çok dili bastırıp, elimine eden ortak iletişim dillerinin azlığıyla açıklanamaz. Ayrıca bunun nedeni sadece, Asya'dan Bering boğazı yoluyla Amerika'ya gelen kızılderililerin ilk atalarının farklı diller konuşması da değildir, daha çok Kolomb öncesi dönemde Amerika'daki yerleşimin dağınıklığından kaynaklanmaktadır; eski hesaplamalara göre bu dönemde bir kilometrekareye bir kişi düşmekteydi. Bu durum halkların tecrit edilmesi sonucunu doğurmuş, aynı dil ailesinden gelen soylar bile hızla farklı dil gruplarına ayrılmışlardı. Ancak ayrıntılı araştırmalar Amerikan dilleri arasındaki akrabalıkları gösterecektir, ayrıca bugüne kadar yapılan, her ne kadar bazı durumlarda aynı kökten geldikleri şüphesiz görünse de,Amerika dillerinin eski dünya dilleriyle ilişkilerini araştıran çalışmalar çok az başarılı olmuştur.

Kuzey kutup bölgesi ile Ateş ülkesi arasındaki topraklarda kızılderililerin dilleri gibi kültürleri de büyük farklılık gösterir. Göçebe toplayıcı ve avcılıktan oluşan en basit kavimlerden, tarımla uğraşanların yanısıra balıkçı kabilelerden de oluşan bir dizi ara basamakla Orta Amerika'da Mayaların ve Peru'da bazı And halkları tarafından yaratılan kültür piramidinin en üst noktasına kadar erişir. Amerikan yüksek kültür halklarının teknik olarak taş devri aşamasında kalmaları bir yana bırakılır ve sanat, din ve din temeline dayanan bilimdeki

zenginlikleri dikkate alınırsa , bu kültürlerin eski kıta uygarlıklarıyla hemen hemen aynı düzeye erişmiş oldukları görülür. Yapılarında kendini gösteren mimari yeteneklerini Asya'dan gelen atalarından aldıkları söylenebilir.

Ancak , Amerika'nın tüm yönlerine dağılan ve sürekli farklı çevre koşullarına uyum sağlamak zorunda kalan halklarda bu mirasın ne kadarı korunmuştu? Bunların sonucunda dillerinde olduğu gibi kültürlerinde de gittikçe Asyalı temelinden uzaklaşmış olabilirler; tabii kuzey ve güney kutup bölgelerinde hala Asya halklarıyla bağlantıları olan halklar bunun dışındadır.Eski dünyada kültürlerin yayılmasına ve etkileşimlere yardımcı olan denizaşırı ilişkiler, iki kıta arasındaki bağları kuvvetlendirip Kızılderililerin binlerce yıl boyunca dünyanın diğer bölgelerinden tecrit edilmiş olarak yaşamalarına engel olabilirdi. Ama kara yolculuklarında bile hayvan ve araç kullanımı çok kısıtlı olan- atı Avrupalılardan görmüşlerdi ve lama ile kızak sadece bazı bölgelerde kullanılmıştı- bu insanların Kolomb öncesi dönemde büyük deniz yolculuklarını göze almaları imkansız görünüyor. Suyla ilişkileri sadece kıyı boyunca yapılan seferler ve kıyıya yakın adalara gidip gelmeyle sınırlı kalmıştı ve bu nedenle, her ne kadar son zamanlarda bu ilişkiyi ispat etmeye yönelik çalışmalar varsa da, kendi çabalarıyla Güney Amerika'dan Pasifiğin ada ülkelerine ulaşabilmeleri olanaksızdır. Adaların olmadığı Atlantik okyanusunu tek seferde aşabilmeleri ise zaten hiç düşünülemez. Normanlar Kolomb öncesi dönemde Avrupa ve Kuzey Amerika arasında İzlanda ve Grönland üze-

rinden ilişkiler kurdularsa da bu dönem çok kısa sürdü ve kızılderililerde kültürel olarak hiçbir iz bırakmadı. Son zamanlarda hararetli tartışmalara yol açan, ada ülkelerinin batısından gelerek Pasifik üzerinden Amerika'ya ulaşan ilişkiler çok daha eski, uzun ve yoğun olmuş gibi görünmektedir. Çin tarihi ve uygarlığını inceleyen (sinolog) Carl Hentze ve Avusturyalı etnolog Robert v. Heine-Geldern, Asya halklarının Pasifik üzerinden Amerika ile ilişkilerinin mümkün olmadığını değil, Hint ve doğu Asya kültürleriyle Meso Amerika* ve And kültürlerinin sanat ve din konularındaki birçok benzerliği ile bu ilişkilerin reddedilemez olduğunu savunuyorlar. Heine-Geldern bu ilişkilerin Hindistan yarımadası, Çinhindi yarımadasındaki uygarlıkların ve Çin etkilerinin Endonezya ve Güney Çin denizinin batısında yayıldığı İ.Ö. 7. ve 3. Yüzyıllarda başladığını ve İ.S. 12.yüzyıla kadar devam ettiğini kabul etmektedir. Hentze Amerikanın kuzey Pasifik kıyılarındaki balıkçı halklarını da bu etkileşim alanına dahil eder, çünkü gelişmiş ağaç oymacılığı sanatı, sosyal ve dini kültürlerinin bazı unsurları Kuzey Amerika'ya çok yabancı nitelikler taşır ve Asya ülkelerinden gelen etkiler olduklarına işaret ederler.

Doğu Asya'nın, çıkış noktası olması daha akla yakındır, çünkü denizci Çinlilerin Çin veya Kore'den açılıp Kuzey Amerika sahillerine varmak için Pasifik okyanusunu bir seferde geçmeleri gerekmiyordu.

Amerika ve Asya kutup halkları arasında ke-

* Ç.N. **Meso Amerika** Kolomböncesi yüksek uygarlıkların yer aldığı bölge.

sintisiz olarak devam eden ilişkiler nedeniyle Eskimolar bu kitabın çerçevesi içine alınmamıştır. Her ne kadar dilleri, yaşam tarzları ve sosyal kültürleri Kuzey Asya ülkelerin
ka kabilelerine benzese de, ırk özellikleri ve tinsel yaşamları Kuzey Asya'ya o kadar yakındır ki, Eskimoların dini ancak Kuzey Asya halklarıyla beraber incelenebilir. Diğer tüm Amerika halklarında kültür halkı ve ilkel kabile ayrımı devam etmiştir.İkisi arasında geçiş o kadar akıcıdır ki, halkların hangi gruba dahil edildiği tamamen kayfidir; bazen bu ayrım büyük bir dil ailesinin tam ortasından geçer, örneğin Uto-Aztekler'de kuzey bölüm (Şoşonlar) her zaman ilkel kabile özelliklerini korumuşlar, güney Meksika bölümü olan Aztekler ise Meso Amerika'nın son büyük kültür halkını oluşturmuşlardır.Orta Amerika'nın güneyindeki Çibça soyları da uygar halklardan çok ilkel kabilelere daha yakındırlar, buna karşın Kolombiya kordillerindeki Çibça soyları yüksek kültürün temsilcileriydiler. Güney Nahualarla kuzey Çibçaları birleştiren sınır aynı zamanda Kuzey ve Güney Amerika'nın etnolojik sınır çizgisini oluşturur; burada sadece Nikaragua ve Kuzey Kostarika'nın eski halklarından Çoroteglerin (Mangue) Meso Amerika mı yoksa Güney Amerika halklarından mı sayılacağı belirsizdir, çünkü Meksika eyaletindeki Chiapas'da bir kabileyle yakın dil akrabalığı gösterirken arkeolojik buluntular bu halkın kuzey ve güney unsurlarını birleştirdiklerini ve etnografik olarak Güney Amerika'ya bağlı olduklarını ortaya koyarlar. Kuzey Amerika'da ise eski kültür dünyasının sınırı bugünkü Meksika sınırıyla aynı değil-

dir, çok daha güneyde yengeç dönencesi boyunca uzanır, batıda Meso Amerika nitelikleri taşıyan sitlerle (Chalchihuites ve La Quemada) ile doğuda Meso Amerika kültür halklarının en dış karakolu olan (Mayaların bir kolu olan Huastekler) halkla birleşir. Güney Amerika'da ise Andların doğu etekleri boyunca uzanan bir çizgi yüksek kültürlerle ilkel kabilelerin sınırını oluşturur. Ama Çibça bölgesinde de, bir zamanlar kuzeybatıda Trinidad'dan Antillerin en uzak noktalarına, güneydoğuda ise Amazon nehrinin ağzına kadar olan bölgelere yayılmış yüksek kültürlerin izleri vardır. Buna rağmen Antiller halkları Amazon ağzındaki topluluklar gibi, Güney Amerika'nın ilkel kabilelerine dahil edilmişlerdir, çünkü her ikisi de esas olarak Arokalardan oluşurlar; bunlar Güney Amerika'nın doğusunda hüküm süren ilkel kabilelerden birisidir, eski zamanlarda yüksek kültür nitelikleri taşımışlardı ve sadece sözü geçen iki bölgede değil güneyde Bolivya'da Mojos bölgesindeki Rio Madeira'nın üst iki koluna kadar ilerlemişlerdi.

Güney And bölgesinde eski ve genç Peru yüksek kültürlerinin izleri Kuzey Şili'de Atacama çölü, sınırdaki Puna de Atacame ve kuzeybatı Arjantin'de And vadilerine kadar uzanır; her ne kadar orta ve güney Şili'deki Arokalar fetihten kısa bir süre önce İnka kültürünün etki alanına girmişlerse de diğerleri her zaman kendi özgün kültürlerini korumuşlardır ve bu nedenle Güney Amerika ilkel kavimleri arasına dahil edilmişlerdir.

Amerikalı arkeolog N.C. Nelson'a göre insanların son buzulların çekilmesiyle Amerika'ya göç etmelerinden fetihe kadar 10.000 yıl boyunca dışar-

dan etkilenmeden geliştirdikleri Amerikan kültürlerinin çok sayıya bölünmesi kızılderililerin tinsel yaşamlarının her özelliğinde ve öncelikle dinlerinde belli olur. Diller gibi dinlerin geçmişi de ancak dörtyüz yıl gerisine kadar takip edilebilmektedir; eğer arkeolojik buluntular bu durumu değiştirmezse bu süre en fazla iki veya üçbin yıla kadar uzatılabilir, çünkü en eski buluntular radyokarbon yöntemiyle İ.Ö. 1000 veya 1500 yıllarına tarihlenmektedir. Çok eski seramik parçaları dinleri hakkında bazı sonuçlar çıkarabilmemizi sağlar, ama ancak İ.S.300 yıllarında Meso Amerika ve Peru'da başlayan dönemlerin din tarihi hakkındaki buluntular (seramiklerin yanısıra taş heykeller ve freskler, Peru'da renkli el dokumaları) birinci derece kaynaklardır ve daha uzun yıllar boyunca yazılı kaynakların yerini alacaklardır. Klasik sonrası dönem Meso Amerika'da resim yazıları da bu kaynaklara dahil olur, Peru'da ise belli bir dereceye kadar, Moçika ve Nazca toprak çömlekleri üzerindeki figürlü resimler resim yazısı kaynaklarından sayılırlar.

Kuzey ve Güney Amerika'nın yerli kavimlerinde arkeolojik buluntular geri plana geçtikleri için bu iki bölgenin dinini işleyen bölümlerde yazılı kaynaklar esas alınmış ve bu nedenle tartışmalardan kaçınılmıştır. 16., 17., ve 18. yüzyıllarda Amerika'nın etnolojik literatürü asker, misyoner, gezgin ve sömürge memurları tarafından yazılan çok sayıda eserlerle zenginleşmiştir. Bu eserler din tarihi açısından oldukça önemlidir, çünkü bunları yazanlar yerlileri, tüm eski ve özgün niteliklerini taşıdıkları bir zamanda tanımışlardı. Bunların

arasında Fransiskan rahip Bernardino de Sahagun gibi o kadar önemlileri vardır ki, onlar olmasaydı Aztekler hakkındaki bilgilerimiz çok eksik ve sınırlı olurdu. Amerika'nın tüm bölgelerinde, mükemmel gözlem ve tasvirleriyle her iki mezhepten misyonerler hiç eksik olmamışlardır. Bunların arasında daha sonra Avrupa kültürüyle yetişmiş kızılderililer de vardır, atalarının inanç ve gelenekleri üzerine özellikle beyaz yazarların önyargılı yaklaşımları karşısında atalarını savunmak için hırsla bu konuya el atmışlardır. Bu kaynakların bolluğu, arkeolojik buluntuların azlığı ve 19. Yüzyılın son on yılında yoğun bir şekilde başlayan ve ilk planda Amerika dinlerini tanıtmayı amaçlayan bilimsel çalışmalar arasında köprü kurmuştur.

Ancak bu araştırmalarla Amerika dinlerinin, tüm insanlığın genel din tarihi içindeki büyük anlamı ortaya çıkabilecektir. Güney ve Doğu Asya halklarından geldiği varsayılan etkiler bir yana bırakılırsa, kızılderililerin dini binlerce yıl dış dünyaya kapalı, eski kıta dinlerinin etkilerinden uzakta gelişmişti ve eski kıtanın "kurtarıcı dinleriyle" ancak, kültürleri Avrupalı fatihler tarafından öldürülüp yok edildikten sonra tanıştılar.

Berlin/Wilmersdorf
23 Mart 1961
Walter Krickeberg

MEKSİKA

3

Günümüzde coğrafi konumu nedeniyle "Orta Amerika" olarak adlandırılan bölgede, büyük Meso-Amerikan kültürünü oluşturan eski Meksika ve Maya ülkelerinde gelişen dinler hakkındaki bilgilerimiz, yaklaşık 1920'li yıllarda başlayan arkeolojik kazılarla elde edilmiştir. Bu zamana kadar araştırmacıların elinde birkaç yapı ve anıt ile kızılderili resim yazıları ve İspanyollar tarafından yazılmış kaynaklar vardı. Kazılar başladıktan sonra bilim adamları bir anda, toprağın neredeyse 2000 yıl boyunca insan elinin yıkıcılığından titizlikle koruduğu, büyük bir kısmı hiç bilinmeyen ve çok yönlü bir uygarlık buldular karşılarında. Buluntular, sadece günlük hayat ve el sanatlarının değil aynı zamanda Meso-Amerika'nın ilk zamanlarında gelişen dini görüş ve geleneklerin de etkileyici tarzını ortaya koyuyordu.

Bu yeni ve arkeolojik kazılarla ortaya çıkartılan

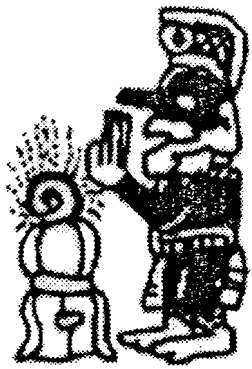
Meso-Amerikan uygarlık tarihinin kaşifi Meksikalı arkeolog Manuel Gamio'dur. Daha 1909 yılında yaptığı ilk kazılarda Meksika havzasında birbirinden tamamiyle farklı üç kültürün ardarda kurulmuş olduğunu ortaya çıkarmıştı. 1917-1920 yılları arasında bir dizi iyi korunmuş Aztek tapınağının, Aztekler öncesi "klasik" kültürün merkezi Teotihuacan kentinin kalıntılarının ve Mesa Central'in (Meksika platosunun güney kesimi) bulunmasıyla kazı çalışmaları önemli ölçüde arttırıldı. Teotihuacan'da 1932 yılından beri yapılan kazılar bize Meksika'nın eski tarihi hakkında çok değerli bilgiler sağlamıştır: bir kaç binadan oluşan büyük saray yapıları ve en önemlisi, dini görüşlerini derinlemesine incelemeyi sağlayan duvar resimleri. Eski Meksika tarihinin başlangıcını yansıtan, arkayik denilen, ama daha doğru olarak "klasiköncesi" kültürler yeniden gün ışığına çıkışlarını Kuzey Amerikalı araştırmacı George Vaillant'a borçlular (1927-1935). Çok sayıdaki piramitleri, taş anıtları ve mezar odalarıyla Oaxaca vadisinin eski yerlilerinin dini merkezi olan Monte Alban ise Meksikalı arkeolog Alfonso Caso tarafından meydana çıkarıldı (1932-1952). 1940-1945 yıllarında Jorge Acosta, Meksika'nın kuzeyinde, o zamana dek efsaneler perdesinin gizinde saklı bir halkın, Tolteklerin tarihi başkenti Tula'yı ortaya çıkardı. Aynı tarihlerde Washington Smithsonian Institution etnoloji bölüm başkanı Matthew Stirling, La Venta'yı ve körfezin güney kıyılarında, diğer bir efsanevi halk Olmeklerle bağlantı kurulan birkaç eski arkeolojik merkezi kazıyordu. La Venta kültürünün geliştirdiği sanat tarzı ve dini görüşün hemen

hemen tüm Meso-Amerikan kültürlerce tanındığını ortaya koyan ise Meksikalı araştırmacı Miguel Covarrubias oldu. Ayrıca 1947-1949 yıllarında yaptığı, Meksika platosunun klasik öncesi kültürlerinin en önemli sit alanları sayılan Tlatilco kazılarında, burasının La Venta kültürünün etkisiyle yapılmış olduğunu tespit etti. Kısa bir süre sonra Jose Garcia Payon'un Veracruz'un balta girmemiş ormanlarında yaptığı kazılarla, Körfezin* kuzey kıyılarının eski kültürü, büyük tapınaklar kenti El Tajin ile arkeologların önüne serildi. Kendine özgü, bağımsız tarzıyla Tajin stilinde yapılan eserlerin yaygınlığı, bu kültürün sadece Teotihuacan ile yakın ilişki içinde olduğunu değil, aynı zamanda Meksika'nın güneyine ve El Salvador ile Guetamala'nın Pasifik kıyılarına kadar indiğini gösteriyordu. Maya ülkeleri de klasik öncesi dönemin kültür gelişimine katıldılar. Bir süre için aralarındaki ilişkiler o kadar yakındı ki, Teotihuacan ve Tula, Maya bölgesinin ortasında koloniler kurdular- birincisi Guetamala'da Kaminaljuyu kentini, diğeri Yucatan yarımadasında Chichen Itza'yı kurdu-; ama bunlar, yediyüzyıl boyunca (İ.S. 300-1000) kendi içlerine dönük, büyük bir birlik içinde yaşadıkları tüm bölgelerde kendilerine has stillerini geliştiren, dışarıya kapalı Maya kültür tarihi içinde geçici ve kısa süreli etkileşimlerdi. Maya sanatı maddeci değildi. Maya kentleri, bizim zannettiğimiz gibi, yerleşim alanları olmaktan çok birer dini merkezdiler. Burada yaşayan güçlü rahipler kastı çevredeki köylü halka hükmediyorlardı.

* Ç.N. Meksika körfezi bu kitapta "Körfez" olarak kısaltılmıştır

Maya yapı ve güzel sanatları ile ilgili herşey tüm eski Meso- Amerikan kültürleri için de geçerlidir. Ön, güney ve doğu Asya ülkelerindeki gibi, sanat, dini görüşleri ve inancı yansıtan bir aynadır. Bu sayısız resim ve sembollerle anlatılanlar, elimizdeki dini konularla ilgili yazılı metinlerin azlığını ve eksikliğini bir ölçüde gideriyorlar. Meso-Amerika'nın ancak klasiksonrası döneminde, anıtların yanısıra yazılı kaynaklarda ortaya çıktılar.

Meso-Amerika uygarlıklarının tarihi bugünkü tahminlere göre 3000 yıl olarak değerlendiriliyor (yaklaşık İ.Ö. 1500 yıllarından başlayarak yaklaşık İ.S. 1500 yıllarına kadar). Bu süre üç bölüme ayrılıyor: bizim takvimimize göre 2. veya 3. yüzyıla kadar olan klasik öncesi dönem, İ.S. 1000 yılına kadar klasik dönem ve İspanyol istilasına kadar klasik sonrası dönem. Elimizde, tüm bu zaman diliminin sadece onda birlik bir dönemine ait yazılı bilgiler vardır (İ.S. 1200'den itibaren). Bunlar İspanyollar zamanında yazılan metinler ve kızılderili resim yazılarıdır. Bu belgeler tüm dini yazını kapsarlar ve İ.S. 7. Yüzyıla kadar gelebilen iki eski uygarlığın halkları Chichimekeler (Çiçimekler) ve Miksteklerden kaynaklanırlar. Geçmiş ise az çok efsanelerin karanlığında kaybolur. Klasik öncesi ve klasik dönem ile klasik sonrası döneminin ilk zamanlarında yaşanan dini düşüncelerin, inançların ve geleneklerin aydınlatılması ise tamamen arkeolojik araştırmaların sonuçlarına bağlıdır.

4

1. Zacatenco ve Ticoman

Meksika'da, genel olarak tüm kültürlerin ilk adımı sayılan toprağın işlenmesi ve çömlekçilik evresinin henüz başlamadığı en eski dönemlere ait buluntular çok azdır. Birkaç taş ve kemikten yapılmış alet bir zamanlar avcılık ve balıkçılıkla geçinen, Meksika platosunda mamut avlayan ilkel insanların yaşadığını gösterir. Bu zamanlarda, ilkel bile olsa herhangi bir dinin varlığına ait hiç bir kanıt yoktur. Gerçi Meksika kültürünün klasik öncesi dönemi, ilkelliği çok aşan, özellikle çömlekçilik sanatındaki becerileriyle ortaya çıkan, gelişmiş bir kültür düzeyine eriştiği halde dini buluntular yok denecek kadar azdır. Bu dönem, iki önemli kazı yerinin adıyla anılan iki evreye ayrılır, "Zacatenco-kültürü " ve "Ticoman-kültürü". Bu iki evre sadece kültürel olarak değil sosyal farklılıklarla
lırlar. Bu dönem, gelişmesinin en yüksek noktasını İ.Ö. 1000-500 yılları arasında Zacatenco evresinin merkezi olan Tlatilco'da yaşadı. Bu tarihten sonra

bir dizi büyük doğal afet yaşandı ki, bunlar daha sonra Aztek metinlerinde seller, tayfun, kül yağmurları ve yanardağ patlamalarıyla yok olan dört tarih öncesi devirle anıldı. Zapatenco evresinin çok yönlü, tüm hantallığına karşın olağanüstü canlı seramik sanatı özellikle mizahi veya grotesk çizgiler taşıyan, tombul, çıplak kadın heykellerinde kendini gösterir. Kadınlar küçük çocukları taşırlarken veya kollarında köpeklerle tasvir edilmişlerdir, ayrıca eteklikli ve muhteşem topuzlu dansçılar, yüzleri maskeli veya top oyuncusu giysileriyle erkek heykelleri de vardır. Bunların yanısıra bir takım anormal biçimler de görülür: iki kafalı veya yüzlerinde birkaç burun, ağız ve göz olan figürler, yarısı normal yarısı iskeletten oluşan maskeler. Bu tombul kadınların, toprağın bereketini arttırmak için tarlalara gömülen adakların ve şekilsiz heykellerin doğadışı yaratıkların tasviri olup olmadıkları kesin olarak bilinmemektedir. Bu figürlerin, ölülere öteki dünyaya yapacakları yolculuklarında eşlik eden, eğlendiren veya tehlikelerden koruyan kimseleri temsil etmeleri daha akla yakındır, çünkü klasik öncesi dönem Meksika kültüründe ölü gömme geleneğinin olduğu biliniyor. Altı düzleştirilmiş ve hasırlar serilmiş bir çukura dümdüz yatırılan ölünün yanına çömlekler, kil heykeller, taş aletler ve süs eşyası bırakılarak üzeri taşlarla örtülüyordu. Her ne olursa olsun, Tlatilco heykelleri, bu her biri kendine özgü, doğal ve bir sembol olmaktan uzak biçimleriyle, daha sonraki Meso-Amerikan Kültürlerin şekilci, kalıplaşmış tipleri olan tanrılarının öncülleri oldukları kabul edilemez. Ancak Ticoman evresinde ortaya çıkan bir kil- ve taş figür Meksika'nın klasik dönem sanatında bile uzun zaman aynı tasvir biçi-

mini korudu. Bu, yerde oturan, kambur, başında bir kase olan, ihtiyar bir adamdı: Ateş tanrısına, Azteklerde bile "ihtiyar tanrı" (huehueteotl) denirdi ve başında ateş yanan bir çanak taşırdı. Ticoman evresinde ilk dini yapılar ortaya çıkmaya başlar, özellikle Meso-Amerika'nın her yerinde olan basamaklı piramitler bu yapıların en eski örnekleridir. Bunlar daha çok doğal bir tepenin yuvarlak hatlarını taşır, ancak dört kattan oluşur, doğudan bir merdiven ve batıdan eğik bir rampa üst terasa çıkar, ve terasta dört köşe bir sunak bulunur. Bu piramit Cuicuilco'da (Meksika platosunun güneybatısında) sıkıştırılmış kerpiçden yapılmıştır, üstü yontulmamış taşla kaplanmış ve tabanı taş plakalarla daire şeklinde çevrilmiştir; Xictli yanardağının patlamasıyla bu piramidin üçte biri lavların altında kalmıştır. Ticoman evresinde özellikle seramikçilik başta olmak üzere klasik öncesi sanat tüm bölgelerde gerilemiştir. Kil heykelcikler el sanatı örnekleri olmaktan çok, sanki seri imalatın ürünleri gibi görünürler ve belki de bu nedenle öncüllerinden çok daha uzaklara, bugünkü Puebla kentine ve güneyde Morelos eyaletine kadar yayılmışlardı. Mesa-Central'in batısında sanatsal anlamda yeniden bir ilerleme yaşandı ve bu, Chupicuaro'nun (Guanajuato eyaletinde) çok renkli boyanmış, çarpıcı biçimlerdeki kil heykelciklerinde kendini gösterdi.

2. La Venta

Zacatenco kültürünün temelini oluşturan köylü yapısı İ.Ö. 1000 yıllarında dışardan gelen, yabancı etkilerle daha üst seviyelere yükseldi. Bu döneme ait, eski basitliklerine oranla çok daha büyük, içi boş ve ustaca şekillendirilmiş kil heykelcikler bu-

lunmuştur. Çömlekçilikte, ~ zamana kadar tercih edilen geometrik süslemeler yerlerini sembolik elemanlara bıraktı. Covarrubias bu değişimi, Körfez kıyılarından veya Meksika'nın güneyinden Mesa-Central'e doğru ilerleyen aristokrat bir azınlığın göçüne bağlar. Bu göç beraberinde Tlatilco seramik sanatını da getirdi. Hem bu etki, hem de batı Meksika'dan yayılan daha ilkel kültürlerin etkisi Ticoman evresinin de sonunu getirdi. Hiç şüphe yok ki bu azınlık, Meksika topraklarındaki çok eski, göçebe ve yüksek bir kültürden geliyordu. Göçlerinin sonunda bu azınlık Körfez kıyılarının güneyine yerleştiler ve en önemli eserlerini La Venta (Tabasco), San Lorenzo ve Tres Zapotes'de (Veracruz) yarattılar. Onların, Aztekler zamanında bile bu bölgede yaşayan, Aztek tarihçileri tarafından Meksika'nın en eski, farklı bir dil konuşan halkı olarak gösterdikleri, klasik sonrası dönemde bu kıyı bölgesine yerleşerek yerli halkla karışan Olmekler ("Kauçuk ülkesinin insanları") oldukları söylendi, ancak günümüzde araştırmacılar bu eserleri kısaca "La Venta Kültürü" adıyla tanımlamayı tercih ediyorlar. Ayrıca güney Körfez kıyıları belli ki onların ana vatanı değil, göçlerinin sonunda yerleştikleri yerdi. Çünkü bu kültürün çok daha eski örnekleri Guerrero ve Oaxaca eyaletlerinin Pasifik kesimlerindeki vadilerde bulunmuştur[1]. Bunun yanı sıra en önemli sanatsal özelliği sert bazalttan dev heykeller yapmak olan bir kültürün, bataklık ve tropik ormanlarla kaplı, kaya olmayan, düz bir kıyı bölgesinde oluşması imkansız görünüyor.

Bu anıtlar, heykeltraşlık sanatının mükemmel

(1) Covarrubias 1957,s.76,110. Guatemala'nın Pasifik kesiminde de mevcutturlar.

birer örnekleridir, Meso-Amerika'da daha sonra yapılan hiçbir taş heykel onların gerçekçiliğine erişememiştir. Bazaltdan yapılan bu heykeller, yüksekliği 2,5 ve çevresi 6,5 metrelik büyük, bedensiz insan ba
dirilmiş insan figürlerinden oluşuyor; bunların yanı sıra en önemli yapıtlar, üst kenarı dışarı çıkık, ön cephesinde derin bir hücre ve içinde oturan bir insan figürünün yer aldığı kübik sunaklar, monolitik (tektaş) taş tekneler ve lahitler, dikili taşlardır.Bunlar, alçak kabartmalar taşıyan ve sayısız kaya rölyeflerine geçişi oluşturan büyük, işlenmemiş taş bloklardır. La Venta mimarisi, ormanlarla kaplı bataklık bölgeye uygun olarak, toprak yapılarla sınırlıdır (Piramitler ve platformlar). Bu yapılar eksenel dizilişle dikdörtgen bir alanı çevrelerler ve taş kaplamadırlar. La Venta höyükleri arasında dik olarak toprağa saplanmış, doğal bazalt sütunlarla çevrili bir yer bulundu, içinde taş bir lahit ve dikdörtgen bir mezar odası vardı. Mezar odasının duvarları ve tavanı da bazalttan yapılmıştı ve içinde alçak bir platform üzerinde üç veya dört iskelet vardı. Ayrıca toprağın 7 metre altında gömülü, serpantin (yılantaşı) baltalar depolanmış bir ambar bulundu, ambarın tabanı serpantin levhalardan oluşan bir yer mozaiğiyle döşenmişti. Bunlar, Meso-Amerika antik çağ eserleri içinde benzerleri olmayan, tek örneklerdir. Sadece taş tabut Mayalar'da tekrar karşımıza çıkar.

Dev baş ve insan figürlerine bakarsak, heykeltraşın ilginç bir fiziksel biçimlendirme yaptığını görürüz; hantal bedenler ve yuvarlak kafalar, yassı, geniş burun, düşük gözkapakları, üst dudağı dışa-

rı çıkık ve kenarları aşağı kıvrılmış bir ağız. Her ne kadar güney Meksika kızılderilileri arasında hala bu heykellere benzer görünüşte yerliler olsa da, özellikle ağız yapısı çizgileri gerçekçi değildir ve daha çok insan yüzünü bir jaguara benzetmekten kaynaklanmaktadır. La Venta Kültürünün insanları jaguarı tanrısallaştırma inancına sahip olmalıydılar, çünkü bu taş anıtlardan birisinde, jaguarın insana dönüşümü tüm aşamalarıyla tasvir edilmiş ve oymalarında basitleştirilmiş bir jaguar suratı ana motif olarak kullanılmıştır.

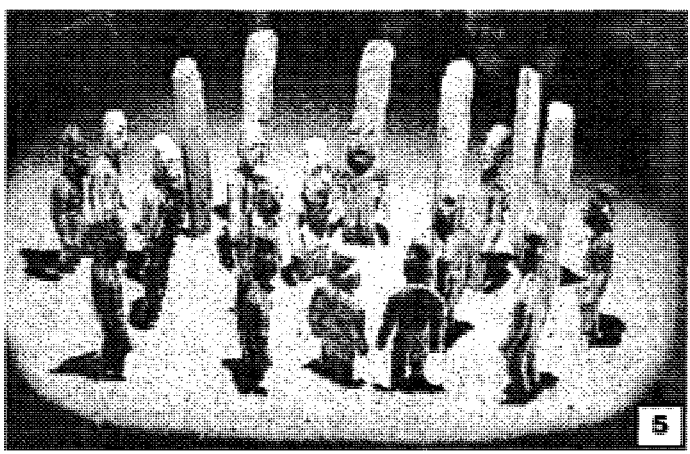
İkinci bir garip insan biçimi de bununla bağlantılıdır. Bu biçimlendirme şeklinde bir çocuk veya cücevari bir yaratık anormal hatlarla betimlenmiştir; çok büyük, armut şeklinde kafalar, kısa ve çarpık bacaklar, kambur, sakat ayaklar gibi birçok dejenerasyon özellikleri taşırlar. Oaxaca vadisinde Monte Alban'ın en eski devrelerinde görülen La Venta tarzı rölyeflerde bu yaratıklar deforme edilmiş erkeklik organlarıyla hadım görüntüsü verirler. Hem "jaguar suratı" hem de "çocuk suratı" tasvirlerinin dini görüşlerin etkisiyle ortaya çıktıkları açıktır. Balta girmemiş tropikal bir ormanda, yaprakların her hışırtısında veya dalların her çıtırtısında tehlikeli hayvanın yaklaştığından korkarak yaşamanın bu jaguar cini inancını doğurması çok doğal. Çocuk veya cüce cinlere gelince, Covarrubias, Veracruz, Guerrero ve Oaxaca'da-La Venta halkının eski ülkesi- kızılderililerin hala şekilsiz orman ve dağ cinlerine (chaneque) inandıklarını belirtir. Bu sinsi cüceler kadınları ayartırlar, erkeklere hastalıklar yollarlar; aslında onlar "Hayvanların efendileri"dir, özellikle de geyiğin; onu avcıların

amansız takibinden korurlar. Bu nedenle cinler, avın bedeli olarak avcılardan kurban isterler[2]. Belli ki çok eski dini temellere dayanan bu inanç, günümüzde Güney Amerika'da birçok yerli kabilesinde hala yaşamaktadır. Jaguarın hayvandan çok bir cin olarak kabul edilmiş olduğu La Venta kültürünün jaguar tasvirlerinden kolaylıkla anlaşılır; yeşim taşı (jadeyit), kuvars, bazalt veya kireçtaşından yapılmış büyük merasim baltalarının kabartma veya oymalarında jaguar, önden görünüşüyle, alev şeklinde süslü kaşları ve alnının ortasında derin bir yarıkla gösterilmiştir. Tapınaklar arasında, düz kaideler üzerinde duran dev baş heykelleri daha insana benzer olarak biçimlendirildiklerine göre bunlar, güçlü kabile reislerinin veya büyücülerinin anısına yapılmış olabilirler.

Taş heykellerin yanı sıra La Venta kültürünün diğer bir özelliği yeşim taşına olan düşkünlükleriydi. Çinlilerle paylaştıkları bu tutku, yine onlar gibi yeşime kutsal bir anlam yüklemelerine neden oldu. Pürüzsüzlüğü, çoğunlukla maviyeşil rengi, duruluğu onu suyun ve bitki örtüsünün sembolü yaptı. Yeşim taşının saygınlığı daha sonraki Meksika halklarında da devam etti, ama hiç birisi onu, La Venta insanları kadar bol kullanmadılar (sadece depo olarak kullanılan bir bölmede bile 782 parça bulunmuştur!), ustalıkla ve zarafetle işlemediler. La Venta ve diğer yerlerde ortaya çıkarılan buluntular arasında yeşimden yapılmış çok sayıda süs eşyasının yanı sıra olağanüstü güzel insan heykelcikleri vardır. Yukarıda anlatılan bazalttan yapılmış

(2) Haekel 1960, s. 5.

mezar odasında ölünün yanına bırakılan hediyeler arasında yeşim eşyalar da vardı, La Venta'nın başka bir yerinde onbeş parçadan oluşan bir grup yeşim heykelcik bulundu[3]. Bunlar, sunak inşaatında yapılan kurban törenini temsil eder şekilde dizilmişlerdi, sunak, altı büyük yeşim taşından tören baltası ile sembolize edilmişti. Baltaların dini bir sembol oldukları, yukarıda belirttiğimiz gibi, üzerlerindeki jaguar süslemelerinden anlaşılmaktadır.

Her ne kadar La Venta halkı, seramikçilikteki etkileriyle Mesa Central klasik öncesi dönem kültürünün gelişmesini sağladılarsa da, kendi kültürlerinde bu sanat taş heykelciliğinin gerisindeydi. Buluntular içinde en önemlilerinden birisi Morelos eyaletinde çıkarılan bir heykelciktir. Çıplak bir insanın tasvir edildiği figürde, başı ve sırtı fantastik bir hayvanın postuyla örtülüdür. Eski Amerika'da,

(3) Drucker- Heizer-Squier 1959, s. 152-161

insanın gizemli ikizi "diğer ben" çoğunlukla bu tarzda gösteriliyordu. Törensel olaylar ve ibadetler La Venta kültüründe dikili taşlar, sunaklar ve kaya resimlerindeki rölyeflerin ana temasını oluştururlar. Tres Zapotes'de bulunan bir dikili taşta böyle bir sahne ardına kadar açılmış, dev bir jaguar ağzının içine resmedilmişti. Bunun anlamı, anlatılan olaylar yeryüzünde değil, jaguar ağzıyla temsil edilen gökyüzü veya yeraltı dünyasında geçmektedir. La Venta sunakları da, süslemelerinden anlaşıldığı gibi, jaguar kafalarını temsil etmektedir ve ön yüzlerindeki hücreler ağızlarını gösterir. Top oyunu da dini ibadetler arasındadır ve büyük olasılıkla bu kültürün insanları tarafından bulunmuş, daha sonra tüm Meso-Amerikan halklarına yayılmıştı. Orizaba kenti yakınlarında bulunan, La Venta tarzında bir dikili taş üzerindeki sahnede, bir hizmetkarın top oyuncusuna, kauçuk toptan korunmak için giyilen donanımı sunması gösterilmiştir. La Venta kültürünün mitolojisi hakkında bilgi veren sadece tek bir örnek vardır; Tres Zapotes'de bulunan monolitik bir sandığın dört yüzündeki alçak kabartmalarda ustalıkla işlenmiş bir spiralin karışık kıvrımları arasında ve üzerinde dövüşen çok sayıda küçük insan figürleri gösterilmiştir. Eğer Stirling'in spiralin "Bulutyılanları"nı temsil ettiği yorumu[4] doğruysa, o zaman bu olay gökyüzünde geçmektedir ve bir kızılderili titanlar savaşını tasvir etmektedir, Yunan mitolojisinde olduğu gibi tanrılar düşmanlarını yener ve yeryüzüne atarlar. La Venta Kültürü anıtlarındaki, birisi şişman, yassı burunlu diğeri daha uzun, zayıf, ince burunlu ve çene sakallı iki farklı insan tipinin karşılaştırması, bu kül-

(4) Stirling 1943, s.19

türü yaratanların sadece tek bir halk ve belki de tek bir dinden gelmedikleri sonucunu çıkarır. Covarrubias'a göre, şişman tipli insanlar "jaguarı", zayıflar ise "yılanları" koruyucu ruh veya totem olarak kabul ediyorlardı; ince olanlar, bu büyük anıtları yaptıran yönetici sınıfını oluşturuyorlardı. La Venta kültürü, gelişip yükselmeye başlayan klasik dönem kültürü tarafından her yönden birden kuşatılınca, ufak tefek şişman insanlar balta girmemiş ormanın derinliklerine çekildiler ve kentleriyle beraber yok olup gittiler; zayıf olanlar ise yaşamlarını devam ettirdiler ve büyük olasılıkla, Aztekler zamanında bile Veracruz kentinin güneyinde, La Venta kültürünün eski yerleşim bölgesinde yaşayan ve bu kültürün bazı özelliklerine hala sahip olan Miksteklerin ataları oldular.[5] Tüm bu olaylar klasik öncesi dönemin sonlarında yaşandı, çünkü La Venta kültürüne ait iki buluntu tarihleri tespit edebilmemizi sağlar; bir dikili taş ve bir yeşim heykelcik üzerindeki yazıtların anlamı çözüldü ve yapılış tarihleri olarak İ.Ö. 21 ve İ.S. 162 tarihleri saptandı.Bu yazıtlar özellikle en eski yazıtların Maya'lara ait olduğuna inanan arkeologlar arasında büyük şaşkınlık yarattı. La Venta insanlarının, daha sonraki Meso-Amerikan yüksek kültürlerine sadece jaguar ve yılan kültü, yeşimin kutsal saygınlığı, top oyunu ve tapınak alanlarına dikili taş ve sunaklar yapma geleneğini değil, Meso-Amerika eski kültürlerinin en büyük buluşu yazıyı da miras bırakmışlardı. La Venta kültürünün herşeye rağmen Mesa Central'in klasik öncesi köylü kültürüyle sıkı bağları vardı. Her ikisinde de aynı olan bazı özellikler bunu açıkça gösterir: en önemlisi basit ve

(5) Covarrubias 1957, s.77

gerçek hayatı yansıtan sanatları. Mesa Central'in daha sonraki halklarında da bu etki devam etmiş ve özellikle Meksika körfezi kıyıları ile Mayalarda fantastik bir aşırılıkla kendini gösteren, klasik dönemin şekilci katılığı ve baskısından uzak kalmışlardır. Diğer ortak bir özellikleri, yine Klasik dönemin temel unsuru olan dini sembolleri hiç tanımamalarıdır. Ayrıca onlarda, belirli nitelikleri ve kişiliği taşıyan tanrı resimleri yoktu ve klasik kültürde, sonuçta tehlikeli mutlak bir teokrasiye dönüşen, sembolizm uzmanı ruhban sınıfı oluşmamıştı.

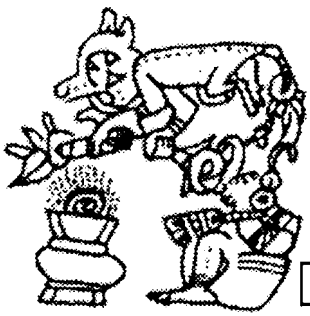
3. Meksika'nın Batısı

Klasik kültürün gelişmesiyle La Venta kültürü kayboldu. Buna karşın Mesa-Central'in klasik öncesi köylü kültürü, klasik dönemin etkilerinden uzak kalan Pasifik kıyı bölgelerinde, özellikle Colima, Jalisco ve Nayarit eyaletlerinde daha uzun bir süre devam etti. Michoacan eyaletinin kuzey batısında yapılan kazılardan çıkan ve Zacatenco evresinde yapılmış olan buluntular, klasik sonrası dönemin ilk zamanlarına kadar süregelen bu Batı Meksika kültürlerinin izlerini taşır. Sayısız küçük, büyük kil heykeller ve figürlü kil çömlekler bu insanların sonuna kadar klasik öncesi sanatın ruhuna ve tarzına bağlı kaldıklarını gösterir. Grotesk abartı ve karikatürlerden çekinmeyen sınırsız bir fantaziyle birleşen eşsiz ifade tarzlarını ve canlı doğa tasvirlerini korudular. Batı Meksika seramikleri, bu zamanda yaşayan insanları, aile yaşantılarını, sosyal geleneklerini ve yaşadıkları çevreyi olağanüstü güzel ve zengin tasvirlerle gösterir, ancak klasik öncesi Meksika'da olduğu gibi tanrı tasvirleri, dini semboller ve mistik anlatım bunlarda da

yoktur. Anlatımlarındaki çeşitlilik ve doğalcılık eski Peru'nun kuzey kıyı bölgelerinde yaşayan Çimu'ların (Chimu) Moçika (Mochica) seramiklerini andırır. Büyük olasılıkla Batı Meksika'nın Pasifik üzerinden bu kültürlerle bağlantıları vardı. And kültürleriyle yakınlık gösteren diğer bir özellik ise gömü biçimleridir. Michoacan'ın Zacatenco evresinde bile bu mezar biçimleri Meso-Amerika'da hiç kullanılmayan; buna karşın Güney Amerika'nın kuzeybatısında çok sık görülen kuyu mezarlardır. Yatay veya eğri, bazen basamaklı bir geçitle inilen yeraltındaki mezar odasında ölüler alçak platformlara veya yere yatırılır yanına kil heykeller bırakılırdı. Bu seramikler ya ölenin görünüşünü, yüz hatlarını, ya da onun hayatında yer alan kadınları, uşakları, esirleri ve ev hayvanlarını tasvir ederlerdi. Tek heykellerin yanı sıra, günlük hayatı veya törensel olayları anlatan heykel grupları da bulunmuştur; örneğin tapınaktan ve top alanlarından sahneler, şefin eşliğinde dini bir alay veya bir ölünün gömülme merasimi, maskeli danslar. Nayarit'ten çıkarılan bir kil heykel gurubu, tarih dönemi Meksika'sının kanlı eziyetlerini* (Riyazet) hatırlatan bir ibadet şeklini tasvir eder; iki adam ve iki kadın yanaklarından geçirilmiş bir iple birbirlerine bağlanmışlardır. Colima'ya göre, ustaca yapılmış, besili köpek figürleri çok karakteristiktir, çünkü eski Meksika'da yaşayan insanlar, öbür dünyanın rehberleri ve refakatçi olarak ölülerin yanına vermek üzere köpek beslerlerdi.

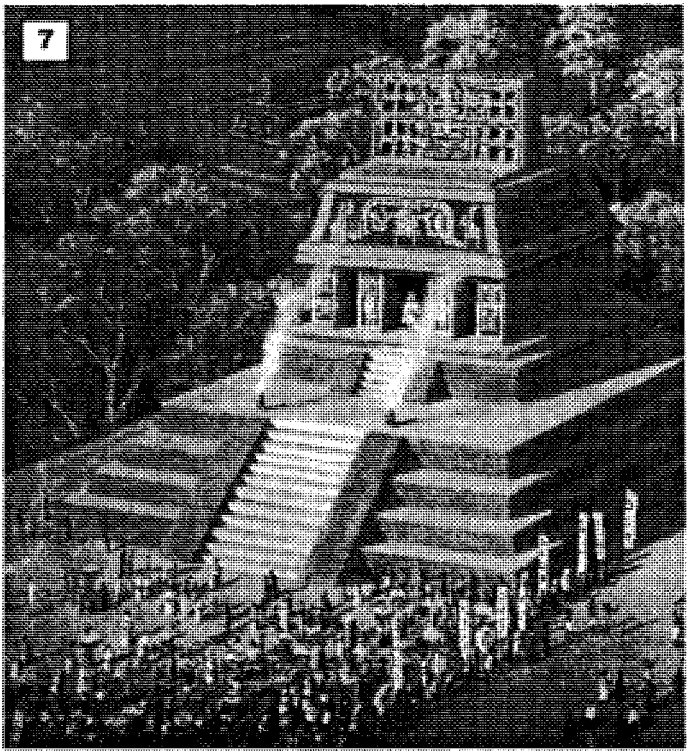
* Ç.N. Riyazet: nefsin isteklerini kırmak için gösterilen çabalar; kitabın bütünlüğü içinde "kişinin kendi bedeni üzerinde uyguladığı ibadetler anlamında kullanılmıştır.

6

1. Teotihuacan

Meksika havzasında klasik öncesi dönemden klasik döneme geçiş hemen hemen farkedilmeden gerçekleşmiştir. Meksika Klasiğinin en önde gelen ve en büyük merkezi Teotihuacan'dır. Kentin yapıları bir zamanlar 7,5 kilometrekarelik bir alana yayılmıştı ve klasik dönemin bütün merkezleri buradan az ya da çok etkilenmişlerdi: aynı döneme veya Teotihuacan'daki yapılardan daha eskiye tarihlenen dev piramitleriyle Pueblo vadisindeki Cholula, Morelos'da Xochicalco, Oaxaca'da Monte Alban, Veracruz'da El Tayin, Teotihuacan'ın ileri karakollarından biri Guatemala vadisinde bile bulunur. Kentin kuruluşu klasik öncesi zamana kadar gider, ilk dönemlerine ait bazı küçük buluntular Ticoman tarzındadır ve her iki büyük piramidi Cuicuilco'daki sade öncülleri olmadan düşünülemez. 63 metre yüksekliğindeki "Güneş piramidi" kenar uzunluğu 225 metre olan ka-

re bir zemin üzerinde beş katlıdır, daha küçük olan "Ay piramidi" ise dikdörtgen bir zemin üzerinde yükselir. İ.S. 700 yıllarında savaşların ve ekonomik felaketlerin neden olduğu çöküşüne kadar kentte üç yapı evresi yaşanmıştı, diğer sanat dalları bunlara paralel olarak hızla gelişmişlerdi. Çöküşünden sonrada Teotihuacan kültürü özellikle Texcoco gölünün batı kıyısında Azcapotzalco'da gerileyerek devam etti ve bazı tohumlarını Mesa-Central'de gelişmekte olan klasik sonrası dönemi kültürlerine bırakarak yok oldu.

Çöküşünden yediyüzyıl sonra Teotihuacan Aztekler için ilk zamanlarda yaşayan devler tarafından kurulmuş mitolojik bir kent olmuştu. Yıkılmış tapınakları çok eski kralların mezarları olarak kabul etmişlerdi, bu nedenle Aztek dilinde "Ölenlerin tanrılaştığı yer" anlamında Teotihuacan adı verilmişti ve her iki piramit güneş ve ayın oluşumuyla ilişkilendirilmiş, böylece piramitlere bu yanıltıcı isimler verilmişti. Gerçekte bu kentin insanlarının hangi soydan geldiğini ve bu kültürün kurucularının kimler olduğunu bilmiyoruz. Kesin olan şu ki, bu insanların kafa çapları geniş tipteydi; bu yapıda insanlar Meksika platosunda hiç kalmadı, ama günümüzde Körfez kıyılarında hala benzer tipte yerliler yaşamaktadır. Bunun yanı sıra, tüm Teotihuacan Kültürü, Mesa Central'de klasik sonrası dönemde yaşayan halkların kültürlerinden (Toltekler dahil) çok farklıdır, buna karşın, özellikle dini konular ve dini sembollerin yapı ve diğer sanatlardaki ifade şekilleri, Meksika'daki diğer Klasik kültür halklarıyla bağlantılı olduklarını gösterir.

Teotihuacan yapı sanatı özellikle piramitleriyle diğer kültürlere örnek olmuştur; her zaman kutsal bir anlam taşıyan piramitler önceleri topraktan yapılmış yuvarlak tepeciklerdi, çok nadir olarak bir mezarın üzerine kurulurlardı, dikdörtgen piramitlerin mimari formunu Teotihuacan kültürü geliştirdi. İlk zamanlarda bu katlar (basamaklar) iki parçadan oluşuyordu, eğimli bir yüzey (basamağın yüzeyi) ve dikey bir pano (basamağın dik kısmı). Her iki parça zengin bezemelerle, ya rölyef ve resimler ya da sadece mimari süslemelerle donatılabiliyordu. Basamaklı piramitlerin bu tipik görü-

nüşü bazen yüzeyleri bazen de panoları ön plana çıkararak klasik sonrası dönemin ilk zamanlarına kadar korundu. Genel olarak piramitler tek bir seferde inşa edilmiyorlardı, aksine düzenli aralıklarla üzerine, genellikle aynı planda yenisi yapılıyor ve eski piramit ikincisin içine alınıyordu, böylece piramit zamanla büyüyordu. Sadece Teotihuacan'ın en eski yapısı "Güneş piramidi" bir istisnadır. Bir milyon metre küplük anormal hacmine rağmen Güneş piramidi tek bir seferde inşa edilmiştir, oysa ki Cholula'nın büyük piramidi, Teotihuacan tarzındaki ilk çekirdek şeklinin üstüne her biri farklı tarzda en az üç piramit yapılarak büyütülmüştür. Bu eklemelerin dinsel anlamı vardı, özellikle takvim dönemlerinin geçiş devrelerinde yapılırlardı, çünkü, inançlarına göre, doğanın da gelişme dönemine girdiği zamanlarda genel olarak herşeyin yenilenmesi zorunluydu.

"Güneş piramidinin" ön cephesinde uzun bir merdivenin yer aldığı basamaklı yapısı ikinci yapı evresine aittir. Üzerindeki heykel ve süslemeler ne yazık ki çalınmıştır. Ancak etrafı duvarlarla çevrili bir avlunun içinde bulunan ve daha küçük bir piramit olan "Quetzalcoatl tapınağı" nın süslemeleri günümüze kadar gelebilmiştir. Bu süslemelerin kompozisyonundaki şekil ve büyüklükle eski Meksika'nın hiç bir yapı süslemesi boy ölçüşemez. Bir silmeyle çevrelenmiş panoların üzerinde çok sayıda, bir zamanlar renkli boyalı olan tüylü yılan rölyefleri bulunur, kıvrılmış yılan bedenleri, dışarı çıkık, büyük, baş heykelleriyle son bulur, aralarda daha değişik baş kabartmaları da vardır. Alfonso Caso'ya göre bu baş kabartmaları, gro-

tesk çizgileri nedeniyle bir mısır tanrısını betimlerler[6]. "Quetzalcoatl tapınağı", her iki tarafı karşılıklı tapınaklarla çevrili geniş bir Via Sacra'nın (kutsal yolun) doğu tarafında yer alır. Batı tarafında ise "Tarım tapınağı" yer alır; alçak bir terası olan tapınağın merdiveninin iki yanındaki duvarlar resimlerle süslüdür. Diğer bir tapınağın terasının yerleri, yağmur tanrısının stilize yüzünü gösteren taş plakalarla kaplanmıştır.

Tapınak süslemelerinde dini sembollerin ilk kez kullanılması gibi, klasik öncesi dönem ateş tanrısının taş ve kil idolleri dikkate alınmazsa, kim olduklarını belirleyen, değişmez kişisel özellikler taşıyan tanrı resimlerinin yaratıcısı da Teotihuacan kültürüdür. Bir zamanlar Ay piramidinin önünde 3,14 metre yüksekliğinde, 21 ton ağırlığında bazalttan yapılmış bir tanrıça figürü vardı, ayrıca Texcoco gölünün doğusunda bir dere yatağındaki kayaya işlenmeye başlanmış ama bitirilememiş 7 metre yüksekliğinde bir tanrı deseni günümüze kadar gelmiştir[7]. Su tanrıçası ve Yağmur tanrısını tasvir ettikleri tahmin edilen bu anıtlar daha çok ön yüzünde bir rölyef bulunan dörtköşe direklere benzerler ve arkayik-sert ifadeli ve kübistik görünüşleri La Venta'nın dev baş heykellerindeki gerçekçi tarzla belirgin bir zıtlık gösterir. Yine kübistik stilize edilmiş, sırtında iki oyuk bulunan, yatan Jaguar heykeli de, bir zamanlar Azteklerin Tenochtitlan'daki büyük tapınaklarında bulunan jaguar şeklindeki kurban taşının ilk örneği gibidir. Klasik ön-

(6) Caso Bernal 1952, s.113-115 ve Fig. 184 A-E
(7) Krickeberg 1949, s.199-206

cesi dönemin merkezlerinde olduğu gibi Teotihuacan'da da çok miktarda bulunan kil heykeller arasında tanrıların tasviri oldukları sanılan birçok parça vardır; örneğin Çinlilerin şans tanrısına benzeyen şişman bir heykelcik ve Tanrı Xipe'nin ilk örneklerinden biri olduğu tahmin edilen, yüzü, üstünde sadece gözler ve ağız için delikler bulunan kaba bir maskeyle örtülü heykelcik gibi. Kil çömleklerin süslemesinde ise, Aztek dininde de önemli bir rolü olan mitolojik kelebek desenine sıklıkla rastlanır. Buna karşın bazalt, andezit, yeşim ve yalancı mermerden yapılmış maskelerde tanrı resimlerindeki gibi kişisel özelliklere rastlanmaz. Ürkütücü görünüşlerine rağmen olağanüstü etkileyici bu maskeler Teotihuacan'ın ikinci evresi sanatının en iyi örnekleridir. Maskelerin, tanrıları tasvir etmekten çok ölülerin yüzüne takıldığı düşünülmektedir. Bu sonuca, topraktan yapılmış tütsü kapları üzerindeki, sunu ve hediyelerle süslenmiş bir kabuk içinde yatan,yüzü maskeli mumyaları gösteren desenlerden varılmaktadır ve eski Peru'da yapılan çok benzer cenaze törenlerini hatırlatır.

8

Teotihuacan kültürünün dini görüşleri ve gelenekleri hakkında en önemli bilgileri Teotihuacan'ın ikinci ve üçüncü evresine ait duvar resimleri verir. İlk olarak bu re-

simlerde herşeye hükmeden bir tanrı motifi ortaya çıkar. Tanrının tasviri, hem yağmur getiren hem de yiyecekleri veren anlamlarını içerir. Teotihuacan'ın, kurak, ağaçsız çalılık bir platodaki konumu ve tarımın ancak büyük zorluklarla yapılabilmesi bu tanrı kültünü ortaya çıkarmış olmalı. "Tarım tapınağının" merdiven duvarlarına rengarenk bir halı gibi akarsular, su hayvanları, tohumlar ve çiçek fidanları resmedilmiştir, en ulu varlıktan beklenen, arzu edilen herşeyin sembolleridir bunlar. Teotihuacan'a bağlı olan Tepantitla ve Tetitla'daki, bir zamanlar rahip konutları olduğu tahmin edilen harabelerde de bu tanrı figürü görülür; önden görünüşüyle verilmiş olan tanrı denizden çıkar ve hayat veren yağmuru avuçlarından toprağa döker, bu sırada sağında ve solunda bulunan rahipleri methiyeler söyleyerek "kutsal suyu" (suyu yeşim taşı sembolize eder) yere dökerler ve mısır tohumlarını toprağa serperler. Tanrının yüzünün yarısı bir maskeyle örtülüdür, bu görüntü tanrı Tlaloc'a ait bir özelliktir. Aztekçe adı "Tomurcuk verdiren" olan, bu tanrının da işlevi Teotihuacan tanrısıyla aynıydı, ancak Tlaloc sadece yağmur tanrısı olarak diğer birçok tanrının yanında yer alıyordu. Ayrıca krallığı da küçüktü ve sadece kendisine inanan ve bağlı olan ölüleri yanına alabiliyordu, oysa Teotihuacan'da tüm ölenlerin öteki dünyası tekdi. Yukarıda sözü edilen büyük tanrı ve rahipler resminin altındaki freskde gerçek bir cennet betimlenmiştir; ölüler, Teotihuacan'ın kurak doğasında hiç tanımadıkları sonsuz hazların

(8) Caso 1942

(her cins meyvanın ve suyun bolluğu) keyfini çıkartırlar[8].

Toltekler ve Aztekleri Teotihuacan'dan ayıran dini görüşlerdeki büyük farklılık, özellikle sembollerde kendisini gösterir. Tüylü yılan Teotihuacan'da yeryüzündeki suları simgeler ve bu nedenle "Quetzalcoatl (tüylü yılan) tapınağı"nın ön cephesi midye ve sümüklüböcek kabuklarıyla çevrelenmiştir. Klasik sonrası dönem kültürlerinde ise tüylü yılan gökyüzünü temsil eder[9]. Teotihuacan insanları, güneş, ay gibi gökyüzü cisimlerinden çok yeryüzü ve dünyevi cisimlerle ilgilenmişlerdir, bu nedenle, klasik sonrası kültürlerde yıldızların yüceltilmesiyle yakından ilgili olan kanlı kurban kültü Teotihuacan'da yoktur. "Tarım tapınağının" arka yüzünde, ne yazıkki günümüzde tahrip edilmiş olan bir duvar resmi, insanların tanrılara yağmuru (yağmur damlası sembolü olarak kauçuk top) ve tarlalarda filizlenmiş taze yeşil ekinleri (yeşim ve yeşil Quetzal tüyleri) müjdeleyen sembolik adaklar verdiklerini ve tanrılarının önünde yüksek ateş sunaklarında, dumanı yağmur bulutlarını temsil eden günlük tütsüleri yaktıklarını gösterir. Teotihuacan dinindeki kanlı ibadetler kadar; politik yaşamlarında da savaşlar çok nadirdi. Kazılardan çıkarılan sayısız buluntu arasında hemen hemen hiç silah yoktur; bu büyük ve zengin kent tamamen korunmasızdı ve fresklerinde savaşçılar yok denecek kadar azdır. Buna karşın rahip betimlemeleri de o kadar fazladır, çoğunlukla muhteşem kıyafetler ve başlarının üzerinde, kutsal tüylü yılanın kafasıyla gösterilirler. Belli ki Teoti-

(9) Armillas 1945 s. 56-58; 1947,s.171-178

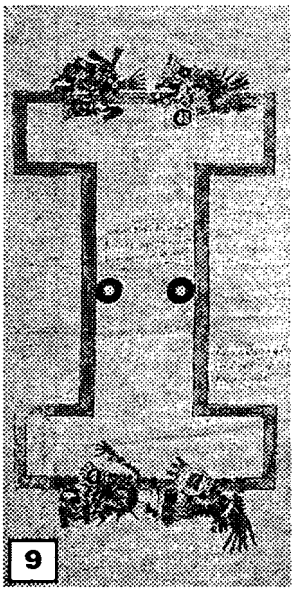
huacan savaşçı krallar tarafından değil bir teokratiyle yönetilmiştir. Yapımında binlerce işçiye gerek olan çok sayıda tapınağın varlığı, rahiplerin büyük bir politik güce sahip olduğunu gösterir. S.Linnè ve P.Armillas tarafından, Teotihuacan'ın çevresinde yapılan kazılarda geniş alana yayılmış, çok sayıda küçük odalardan oluşan yapılar ortaya çıkarıldı. Öyle görünüyor ki, bu tipik tapınak kentinde bu yapılar yerleşim alanı olarak değil, daha çok rahiplerin geçici ikametleri ve misafirhane, veya tapınakların süslemesinde çalışan sanatçıların atölyeleri olarak kullanılmıştı. Evlerin altında mezarlar bulundu; duvarları kerpiç tuğladan örülmüş dikdörtgen çukurların üzeri taş plakalarla kapatılmıştı. İçlerinde boylu boyunca yatırılmış ya da dizleri karınlarına çekilmiş şekildeki iskeletlerin yanı sıra, ölünün yanına bırakılan pekçok değerli eşya vardı. Bu mezar sunuları içinde birinci sırayı törensel amaçlarla kullanılan toprak çanak çömlek alır. Teotihuacan'ın üçüncü evresinde seramik sanatı doruk noktasına ulaştı, üç ayaklı silindirik çömleklerin üzerindeki kabartma desenler veya (yalancı mermer zemin üzerine) renkli resimler tamamen dini motiflerden oluşur: yüksek saz damlı tapınaklar, en yüce tanrının veya onun maiyetinden olan jaguar ve kelebek cinlerinin maskeleri, şarkı söyleyen ve adak sunan rahipler gibi. Birkaç kez sözünü ettiğimiz Teotihuacan kültürünün en yüce tanrısının maskesi, halkalı gözler, üst dudağı her iki kenarda yuvarlaklaşan bir ağız, sivri dişler ve çatallı bir yılan dilinden oluşuyordu. Covarrubias'a göre bu özellikler La Venta'nın jaguar tasvir-

(10) Armillas 1945 s.36-51. Covarrubias 1957 ,s.60-63

lerinden gelmektedir[10]. Fresk ve kil çömleklerde tanrı tasvirlerine çok sayıda semboller eşlik eder. Bu semboller resim yazılarının ilk aşaması olarak da kabul edilebilirler ve Xochicalcos'daki tapınak duvarları ve Monte Alban'daki dikili taşların üzerindeki yazı işaretlerine benzer şekilde arda arda dizilmişlerdi. Ancak, La Venta'nın basit işaretlerini daha sonra Maya hiyeroglifine dönüştüren yaratıcı gelişmeyi ne yazık ki Teotihuacan sembolleri yaşıyamadı. Teotihuacan kenti terk edildikten ve son yerlileri Azcapotzalco bölgesine göç ettikten sonra bu ileri kültür yok oldu. Büyük yapıları, üzerilerindeki tüm fresk ve rölyeflerle kayboldu. Seramikleri, teknik ve sanatsal olarak çöküşün izlerini taşır. Kil heykelcikler bize, klasik zamanın herşeye hükmeden, büyük, tek tanrı inancının sınırsız bir çok tanrıcılığa doğru ne kadar hızlı yozlaşmış olduğunu gösterirler.

2. Monte Alban ve Oaxaca Vadisi

Mesa Central'in güneyinde yükselen sıradağların diğer tarafında Xochicalco'nun büyük kale tapınakları ve Monte Alban yer alır. Her ikisi de yüzyıl içinde bir dağ yerleşiminden, muazzam kült merkezlerine dönüşmüşlerdi. Morelos eyaletinin başkenti Cuernavacas'ın güney batısında yükselen Xochicalco (Aztekçe "Çiçek evinin olduğu yer") dağının zirvesinde, küçük, tek basamaklı bir tapınak tüm yapıların merkezinde bulunur. Büyük andezit plakalarla kaplı tapınağın ön yüzü boydan boya, Teotihuacan Quetzalcoatl tapınağı gibi, dev tüylü yılanlarla süslüdür. Her ne kadar Teotihuacan'dakilerden farklı tarzda tasvir edilmişlerse de

burada da yılanların kafası büyük bir yüksek kabartma olarak öne çıkar. Kıvrımları arasında oturan rahipler ve tapınağın yapılma sebebi olan takvim ayarlamalarıyla ilgili hiyeroglif işaretler görülür.

Oaxaca vadisinin yaklaşık 400 metre yukarısındaki Monte Alban'ın düzleştirilmiş arka tarafındaki yapılaşma çok daha geniştir. Geniş dış merdivenli ve gömme avlulu iki dev teras, dokuz piramit tapınak ve (büyük olasılıkla rahipler için) küçük bir yerleşim yeri, uzunlamasına büyük bir avluyu çevreler ve böler. Xochialcalco dağında olduğu gibi burada da duvarlarla çevrili bir top sahası kutsal yapıları tamamlar. Teotihuacan'da hiç görülmeyen bu top sahası, yapı formu olarak büyük olasılıkla Mayalar'da ortaya çıktı. Mayalar top oyununu La Venta kültüründen almış ve daha sonra bunu çok derin dini semboller taşıyan bir kültün en önemli unsuru haline getirmişlerdi. Klasik sonrası dönemde hemen hemen her büyük tapınak kompleksinde yer alan top sahaları (Aztekçe tlachtli), dikdörtgen şeklinde, genellikle çukur, kuzey-güney veya doğu-batı doğrultusunda uzanan bir avludan oluşurdu, uzun kenarlarında seyirciler için duvarlar veya platformlar bulunurdu, her iki takım, oyun sahasının karşılıklı kenarlarında

dururlar ve ağır bir kauçuk topa sadece dizleri, kalçaları veya kaba etleriyle vurarak karşı takımın oyun sahasına girmeye çalışırlardı. Güneşi temsil ettiği için elle dokunulmayan topu, duvarlara dikey olarak yerleştirilmiş iki taş halkanın birinin içinden geçirmek klasik sonrası dönemde "esas vuruş" olarak kabul ediliyordu; güneşin gün içindeki doğudan batıya hareketi, ya da bir yıl içindeki güneyden kuzeye hareketi temsil edilmiş oluyordu[11].

Monte Alban piramidinin yaratıcıları ön cepheyi, basamak şeklinde yükselen iki pervazdan oluşan mimari bir dekorasyonla süslediler ve eski Amerikan mimarisinde ilk olarak yuvarlak sütunları kullandılar. İlk önceleri kagir, daha sonra yekpare olan bu sütunlar tapınak girişlerinde galeriler elde etmek, dar iç mekanları genişletmek ve geniş bir giriş sağlamak amacıyla kullanılıyorlardı . Bu yenilikler yavaş yavaş dört yapı evresinde gerçekleşti. Birinci ve ikinci evre hala La Venta kültürünün gölgesindeydi, çünkü bu dönemde ön cephe süslemeleri alçak kabartma desenlerden oluşuyordu, bu süslemelerde körfez kıyısının şekilsiz, cücevari orman cinlerine karşılık gelen ve "Dansçılar" (danzantes) denilen grotesk figürler kullanılmıştır. Üçüncü evre, Monte Alban'ın gelişme dönemidir; özellikle mezar mimarisi doruk noktasına ulaşır. Oaxaca vadisi tüm eski Meso-Amerika'da mezar yapımının başlı başına bir sanat dalı olarak geliştiği tek bölgedir. İlk önceleri basit bir taş platform, daha sonraları yerdeki kayalara oyulan dikdörtgen odalar sonunda çok basamaklı dar bir

(11) Krickeberg 1948

merdivenle inilen geçitli mezar odaları şeklini aldı. Duvarları kagir olan odaların tavanı düz taş plakalardan veya basit bir üçgen tonozdan oluşuyordu, girişler her yönden büyük taş direklerle çevrilip üzerleri taş levhalarla örtülmüştür. Mezar odasının iç duvarlarının üç tarafında nişler bulunur, bunlar daha sonraları yere kadar uzatılmış ve mezar odasına T veya haç planlı bir biçim vermiştir. Duvarlar çepeçevre renkli resimlerle süslenmiştir, bu resimlerin tarzı ve motifleri Teotihuacan'ın üçüncü evresinin fresklerine büyük bir benzerlik gösterir ve tanrıların geçit törenini tasvir eder; girişteki taş levhalar ise rölyef ve yazıtlarla kaplıdır.

Monte Alban'ın tapınak kenti, her nekadar gelişme dönemleri aynı tarihlerde olsa da Teotihuacan'dan çok farklı, ancak klasik dönem Maya tapınak kentlerine çok benzer bir yapıdadır. Bu benzerlik özellikle yekpare (monolit) dikili taşlarda kendini gösterir. Monte Alban'da olduğu kadar Copan ve Quirigua'da da çok görülen bu dikili taşlar tapınak girişlerine, avlulara ve kutsal alanlara dikilirdi ve sadece tek tarafı değil iki veya her tarafı da rölyef ve yazıtlarla kaplanırdı. Yazıtlarında,Mayaların hiyeroglif formlarından çok, sayı işaretlerini örnek almışlardır. Rölyeflerin insan figürlerinin üzerinde ise çoğunlukla La Venta sanatından gelen stilize jaguar ağzı, gökyüzünün sembolü olarak kullanılmıştır ve altında, içinde yer adını belirten bir hiyeroglif işaret bulunan bir dağ sembolü ve tanrı ya da fethedilmiş bir yerin temsilcisini simgeleyen bir figür yer alır; bazen tanrılar insan biçiminde değil, La Venta'nın eski jaguar tanrısını hatırlatan bir jaguar şekliyle gösterilirler.

Monte Alban'ın tanrı resimleri en belirgin olarak topraktan yapılmış şekilli çömleklerde karşımıza çıkar. Bu çömlekler mezar odalarında veya giriş kapısının üzerindeki nişlere konulurdu ve içlerine kurban sunuları bırakılırdı. Silindirik derin bir kap formundaki çömleklerin ön tarafına şekil verilirdi. Monte Alban'ın daha ikinci evresine ait çok gerçekçi, ustaca biçimlendirilmiş toprak heykelcik ve büstler bulunmuştur; bunlar tanrılardan çok seçkin, üst tabakaya mensup ölülerin tasvirleridir. 3. ve 4. evrelerde süslü giysilerin, işaret ve sembollerin yanında heykeller önemini kaybetti. Ancak, bir tanrıyı tasvir etmediği sürece yüz hatlarındaki canlılık ve aslına uygunluk korundu. Tanrılar içinde en çok "Yağmur tanrısı"nın betimlemeleri ön plana çıkar. Tüm yüzü grotesk bir maskeyle örtülüdür, gözlerinin çevresi kabarık burnu ise yassı bir dikdörtgen şeklindedir, geniş ağzında sivri dişler vardır ve çatallı bir yılan dili dışarı sarkar. Bazı figürlü çömleklerde genç "Mısır tanrısı", buruşuk yüzlü eski "Ateş tanrısı", jaguar ve yarasa biçimindeki tanrılar ona eşlik ederler. Mısır tanrısının, hortum şeklinde uzun ve yukarı kıvrık burunlu garip görüntüsü Teotihuacan'ın "Quetzalcoatl tapınağında"da karşımıza çıkar. Yarasa tanrı ise Meso-Amerika'nın klasik döneminin tanrılar dünyasında eskiden beri var olan bir tanrıdır. 25 parça koyu yeşil yeşimden yapılmış maskesi Monte Alban'ın 2. Dönemine ait bir mezarda bulunmuştur, ayrıca Mayalar tarafından da bilinen bir tanrıdır[12].

Böylece Monte Alban'ın kültür denizinde Me-

(12) Covarrubias 1957, s. 151

so-Amerika'nın birçok merkezi- La Venta, Teotihuacan ve Maya kentleri,- birleşmiş ve birbirleri içinde kaynaşmıştır. Bu harmoniyi ve bütünlüğü sağlayan halk kimdi? Bugün hala Oaxaca vadisinde yaşayan Zapoteklerin Monte Alban dağında bir dini merkezleri bulunur. Ancak İspanyol istilası sırasında Burgoa ve diğer tarihçilerin Zapotek dini üzerine yazdıkları ile Monte Alban'daki buluntular birbirine pek uymaz. Birçok inanç ve gelenekleri hiç şüphe yok ki, Monte Alban'ın 4. evresinin sonu ve 5. evresinde Oaxaca vadisini istila eden Mikstekler tarafından sürdürülmüştür. Dağda bulunan 150'den fazla mezardan birine, 1932 yılında Alfonso Caso'nun açtığı ünlü "Mezar 7"ye, şeflerinden birisini gömmüşlerdi. Mezarda bulunan eski iskelet parçalarını ve eski mezar sunularını attıktan sonra, burasını kendi gelişmiş sanatlarının yüzlerce eseriyle süslemişlerdi. Aynı zamanda Mitla'nın güneyinde bulunan ve Monte Alban'ın 4. Evresinde yapılmış olan sarayları da ele geçirdiler ve yapıların taş kirişlerini kendi resim yazılarının tarzında fresklerle süslediler. Bu yapılar da "Mezar 7" gibi onlara ait olmayan eserlerdir; Monte Alban'ın mimari tarzını devam ettirirler ancak yapıların bütünlüğü içinde Yucatan'daki genç Maya mimarisinin etkileri kendini gösterir ve duvar süslemelerini ise Mikstek motifleriyle donatmışlardır. Yapılar alçak teraslar üzerine kurulmuş ve kare avluları çevreleyen odalardan oluşur, duvar desenleri geometriktir ve mozaik taşlarla yapılmıştır. İki odanın altında yarı toprakaltı mezarları bulunmuştur; bu mezarlar, Monte Alban'ın son evresinde mezar mimarisinin belirgin özelliği olan haç planlı yapılardır.

3. El Tajin ve Körfez kıyıları

Meksika'nın klasik kültürünün geliştiği ve zengin eserler ürettiği üçüncü bölge, en güneyi klasik öncesi La Venta kültürünün merkezi olarak bir tarafa bırakılırsa, günümüz Veracruz eyaletinin tamamını kaplar. İspanyol istilası sırasında bu bölgede yaşayan Totonaklar (günümüzde hala kuzey kısmında yaşarlar) eski kaynaklarda bu bölgenin çok eski yerlileri olarak ve hatta Teotihuacan'ın kurucuları olarak gösterilmişlerdir. Ancak son Olmeklerle tarihteki Olmekler arasında bir ilişki kurmak ne kadar zorsa, Veracruz'un kuzeyi ve ortasında gelişen klasik kültürle Totonaklar arasında bir bağ kurmak da o kadar zordur. Veracruz klasik kültürünün merkezi olan El Tajin antik kenti ve Tajin kültürünün benzersiz taş anıtları olan heykelleri ile, İspanyollar geldiği zaman Totonakların yerleşim merkezi Cempoala antik kenti arasında bir köprü kurmak mümkün değildir.

10

Tajin kültürünün kuzey sınırı bir Maya soyu olan Huastekler-le çevriliydi. Huastekler, günümüze kadar hemen hemen hiç zarar görmeden gelen ikibin yıllık tarihleri boyunca ard arda Mesa Central'in klasik öncesi, klasik ve klasik sonrası kültürlerinin etkisi altında kaldı-

lar. İspanyolların gelmesinden ancak kısa bir zaman önce Huasteklerde yapı sanatı, anıtsal taş işlemeciliği ve renkli duvar süslemeleri gelişti, bu eserler sadece sanatlarına değil çok eskiden gelen dini inançlarına da ışık tutar. Duvar resimleri "Puebla-Mikstek Kültürünün" etkisi altındadır, buna karşın taş heykellerdeki tamamen kendilerine özgü tarz Huastekleri din tarihi açısından çok ilginç bir halk yapar. Huastek bölgesinden bulunan, aslına uygun biçimlendirilmiş, ama yine de biraz kaba bir heykel, sırtında insan iskeleti taşıyan bir adamı tasvir eder; bu betimleme, Pueblo'daki bazı resim yazılarında vurgulanan, yaşam ve ölüm karşıtlığını gösteren, bir janus* benzeri çift yüzlülüğü anımsatmaktadır[13]. Başka bir huastek heykeli yeryüzüne düşen veya uçan bir gökyüzü tanrısını gösterir; benzer tarzda tasvirler geç dönem Yucatan Maya tapınaklarının giriş kapıları üzerinde kullanılmıştır. Huastek ülkesinin güney sınırında bulunan iki rölyefde, dillerini dikenli çubuklarla delen rahipler gösterilmiştir; güney Pueblo ve Totonaklarda da görünen bu sert eziyet tarzı diğer tüm ibadet şekilleri gibi tanrı ve başrahip Quetzalcoatl'a dayanmaktadır. Azteklerde rüzgar tanrısı olan bu tanrı gibi "Yer Tanrıçası" Tlazolteotl kültü de Huasteklerden kaynaklanır. Aztek ve Totonaklar'ın rüzgar tanrısı adına yaptıkları gibi, Huastekler de Quetzalcoatl için yuvarlak, basamaklı piramitler ve karakteristik süsleri, sivri başlık ve başını çevreleyen yelpaze ile heykellerini yapmışlardı.

* Ç.N. Biri ön, diğeri arkaya bakan, birbirine karşıt iki yüz biçiminde betimlenen eski bir Roma tanrısı.

(13) Krickeberg 1956, s.477. Cod.Borgia 56 ve 73

1785 yılında Veracruz'un kuzeyinde, günümüzde sayısız petrol kuyusuyla kaplı olan, ama o zamanlarda balta girmemiş yağmur ormanlarının olduğu bölgede büyük bir kent harabesi bulundu. Çevrede yaşayan Totonakların El Tajin,"Şimşek" adını verdikleri ana tapınak Tajin adında bir yağmur ve fırtına tanrısı için yapılmıştı. Bu tanrı da büyük olasılıkla, Teotihuacan'ın en büyük tanrısıyla yakın akraba olan diğer yağmur tanrıları, Zapoteklerin Cocijo, Azteklerin Tlaloc, Mayaların Chac ve Tohil'i ile benzer özellikler taşımaktaydı. Ana tapınağın yedi basamaklı piramidi, eski Meksika'nın en güzel yapılarından birisidir. Teotihuacan'da olduğu gibi eğimli yüzey ve panellerden oluşan basamaklar, katmanlı kum taşıyla kaplanmış ve üzerlerine çok sayıda kare biçimli nişler açılmıştır. Nişler ön cephedeki büyük merdivenin ortasında da cumba gibi çıkıntılar yaparak devam eder; bunların yarattığı ışık ve gölge oyunları yapıya canlı ve olağanüstü hoş bir görüntü verir. Aynı tarzda duvar işçiliği antik kentin başka yapılarında da görülür; bazılarında taş plakalardan yapılmış pervaz süslemeleri nişlerle çevrilidir. Nişli piramitler buradan başka sadece Puebla eyaletinin kuzey kısımlarında görülür. Buna karşın El Tajin heykelleri, tüm Meksika körfezi kıyılarıyla Pasifik kıyılarında Guatemala, El Salvador ve Honduras'a kadar geniş bir alana yayılmıştır.

El Tajin'deki iki top sahasının kenar duvarları, bu anıtlarla aynı stilde yapılmış, alçak kabartmalarla kaplıdır. Top sahaları Monte Alban ve Xochicalco'da olduğu gibi burada da kutsal alanların vazgeçilmez bir parçasıdır. Ellen Spinders'ın yoru-

muna göre sahaların birindeki rölyefler genç bir savaşçının kariyerini, "asiller birliğine" kabul edilmesi ve ikinci bir törenden sonra top sahasında kurban olarak öldürülmesini, tasvir etmektedir [14]. Bu sahnenin ve top sahasının dini anlamının önemi, bir urnadan (kül kavanozu) çıkan, belki aşiretin ölmüş kahramanlarından birini temsil eden, iskelet tasvirinin de bu sahnede yer almasıyla vurgulanıyor. Tajin stilinin en belirleyici özelliği, figürlü tasvirlerden çok, onların etrafını saran süslü çerçeveler ve ustaca yapılmış kıvrımlarla birbiri içine geçen, uçları sarmal bitişli şerit süs örgüleridir.Bu şerit süsler, birbirini örten, karmaşık görüntülerine rağmen hepsi birer gerçek, stilize hayvan şekilleridir. Tajin'in top sahası rölyeflerini alttan ve üstten çevreleyen pervazların desenleri kısmen anlaşılmaktadır: üstte bulutlu gökyüzünü temsil eden bir yılan,ve altta fantastik bir yer veya su yaratığı. Eski Meksika sanatçılarının dünyevi hayatı tamamen doğayla temsil etmek ve yeryüzündeki yaşamın doğadan kaynaklandığını göstermek eğilimlerini, burada olduğu gibi Monte Alban dikili taşlarında da görmüştük ve bu, Toltek, Aztek ve Maya tasvirlerinde de hep karşımıza çıkacak.

Aynı şerit süsler tüm kıyı boyunca, fresk ve toprak çömleklerde daha erken örneklerinin görüldüğü Teotihuacan'a kadar yayılmıştır. Eski Meksika'nın yarattığı, başlı başına birer heykel olan, taş işçiliğinin mükemmel örnekleri sayılan ve sembol özellikleri taşıyan eserlerin sanatlarındaki yeri hepsinden çok daha önemlidir. Dünya-

(14) Ellen Spinden 1933,s.246-258

da başka bir benzeri olmayan, tuhaf görünüşleri nedeniyle bunlara "Yugos" (boyunduruk), "Hachas" (balta) ve "Palmas" (palmiye yelpazesi) isimleri verilmiştir. Tabii ki onların kullanım şeklini veya anlamlarını belirtmekten çok, Meso-Amerikan arkeolojisinde bu adlar altında genelleştirildikleri için kitaba da aynı şekilde alınmışlardır. Bu heykeller sadece birer sanat eseri değil aynı zamanda eski Meksika'nın klasik dönem dini inançlarına ait eşsiz arkeolojik kaynaklardır.

Daha çok taştan yapılmış bir nala benzeyen "Taş boyunduruk" çoğunlukla sert, ince taneli, yeşil renkli, ağır (diyorit, diyabaz v.s.) kayaçlardan yapılmıştır. Dış yüzünde çoğunlukla önden görünüşüyle bir kurbağa resmi yer alır, bedeni ya çok düz ve cilalanmıştır ya da şerit süslerle kaplıdır. Nadiren baykuş veya yüzüstü yatmış kurbağa benzeri insan gibi başka motifler kullanılır. Çok sık rastlanan ikinci bir boyunduruk tipinde en üstte önden görünüşüyle bir insan yüzü ve boyunduruğun iki kenar uçlarında yandan görünüşle yılan başları vardır. Kurbağa yeryüzünü temsil ettiği (Aztek resim yazılarında da kullanılmıştır) ve boyunduruk üstten görünüşüyle, eski Meksika'da yeraltı dünyasının girişi kabul edilen mağaraya benzediği için bu tarz boyundurukların cenaze törenlerinde ve gömü sunusu olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca, ara boşluğuna insan kemikleri ve kafatasları konulmuş dev boyutlarda boyunduruklar da bulunmuştur[15]; bunların amacı büyük olasılıkla ölüleri içinde tutmak, böylece ge-

(15) Genin 1928

ri dönmelerini ve kötü büyülerini önlemekti. Baykuş da gece kuşu olarak yeraltı dünyasıyla yakından ilgilidir. İki kenarı yılanbaşlı diğer tip ise, Covarrubias'ın yorumladığı gibi, Maya sanatında gökyüzünün sembolü olarak çok yaygın kullanılan "İki başlı canavarı" hatırlatır[16]. Bu tip boyunduruklar muhtemelen top oyuncularının kullandığı deri veya tahtadan yapılan, sert kalça kemerlerinin taştan kopyalarıydı, şimdi Berlin'de sergilenen Cozumalhuapa'dan (Guatemala) çıkan dikili taşlarda tasvir edilen, ellerini gökyüzüne kaldırmış, tanrılarından oyunlarını kutsamasını isteyen top oyuncuları üzerinde bu kemerlerden vardır. Top oyunu, yeryüzünde değil gökyüzünde yapıldığına inanılan dini bir törendi ve top oyuncusu gökyüzünün himayesi altında olan bir insandı, bu nedenle onun sembolünü bedeninde taşıyabilirdi.

Baltalar ve yelpazeler de top oyunuyla bağlantılıdır, çünkü ergenlik törenini tasvir eden Tajin rölyefinde bunlar veya daha çok bunların tahtadan yapılmış örnekleri top oyuncularının kemerlerine önden ve arkadan bağlı olarak gösterilmiştir. Tam olarak ne anlama geldikleri bilinmemektedir ancak biçimlerindeki çeşitlilik bunların dini sembolizimde önemli roller oynadıklarını gösterir. Biçimlerinin baltaya benzer yassılığı ve ön kısımlarının kesici olması nedeniyle "Balta" adı verilmiştir; buna karşın aralarında yuvarlak biçimli olanlar da vardır. Hemen hemen hepsinin arka kısmında kısa bir yuva veya kertik gibi bir girinti vardır; bu özellikleri onların ya duvara asıldıklarını ya da her-

(16) Covarrubias 1957, s.177

hengi bir nesnenin ucuna takıldıkları izlenimini verir. Üzerlerinde keskin hatlı grotesk, ihtiyar ve ölü erkek yüzleri veya insan ve hayvan figürleri bulunur; bu tasvirlerin top oyuncularının armaları oldukları tahmin edilmektedir. Baltalar kadar yelpazeler de çok çeşitlidir, biçimleri daha çok palaya benzer ve daha yumuşak kayaçlardan yapılmışlardır. En belirgin özellikleri, hemen hepsinin enine kesitinin üçgen şeklinde olması ve alt yüzeylerinde bir oyuk bulunmasıdır. Hindi, pelikan veya timsah şeklindedirler; çoğunlukla ön kısımlarında insan figürleri arka kısımları ise rölyeflerle süslüdür. Yelpazelerin kullanımı Jalapa kenti çevresiyle sınırlı kalmıştır ve baltaların geçmişe gömüldüğü, Toltek etkilerinin körfez kıyılarında hissedilmeye başlandığı, Tajin kültürünün son evresine kadar kullanılmışlardır. Bu nedenle onların üzerinde, savaşçılar, silahlar ve insan kurbanları gibi klasik kültüre yabancı tasvirler de vardır. Bulunan yelpazeler içinde bir tanesinin ön yüzünde kanatlanmış bir iskelet, arka yüzünde ise Azteklerde ölü savaşçılarının ruhunu simgeleyen, çiçekler arasında uçuşan bir kelebek tasviri vardır[17]. Ama bu son dönem eserlerin de Tajin kültürüne ait oldukları, çoğunun üstünü kaplayan şerit süslemelerden belli olmaktadır.

Bu taş aletlerin yanı sıra, Guatemala'ya kadar yayılan, kıvrımlı şerit süsler arasında tanrı figürleri bulunan, arka yüzleri arduvazdan oyulmuş pirit (pırıltılı kristallerden oluşan doğal demir veya bakır sülfürü) aynaları da hesaba katarsak karşımıza

(17) Seler 1902/23, III s.541/42

en ince ayrıntısına kadar dini inançla dolu bir sanat çıkar. Bu stil Teotihuacan'ın katı kuralcı tarzından çok, karışık çizgi oyunlarını seven eski Maya sanatına daha yakındır; en dikkat çekici özelliği ise erken dönem Çin taş ve bronz çömleklerindeki süslemelere olan hayret verici benzerliktir, bu şimdilik sadece tespit edilen ama açıklanamayan bir olgudur. Büyük olasılıkla hem Tajin hem de Maya uygarlığının temelleri La Venta kültürü tarafından atılmıştı; daha önce anlatılan Tres Zapotes'de bulunan sandığın, aralarında savaşan küçük figürlerin yer aldığı spiral süslemesi belki de Tajin stilinin şerit süslemesine örnek olmuştu. Veracruz limanı ile Papaloapan nehri arasındaki kıyı şeridinde bulunan bazı taş anıtlar da klasik öncesinden klasik döneme geçiş evresine aittir; Cerro de las Mesas dikili taşları (iki tanesi İ.S. 468 ve 593 yıllarına tarihlenmektedir) ve El Meson taşı. Bu anıtların en önemli özellikleri, dikili taşların üzerindeki La Venta'nın jaguar maskesi ve taşın üzerindeki, boyunduruklarda da karşımıza çıkan "İki başlı canavar" tasvirleridir[18]. Bu anıtlar ve baltalar Tajin stilinin erken dönem örnekleridir ve kronolojik olarak Teotihuacan ile Monte Alban'ın ikinci evresine rastlar.

Meksika körfezi kıyılarında Teotihuacan uygarlığının izleri, dini karakterli taş anıtlarda değil, Remojadas stilinin din dışı seramiklerinde kendini gösterir. Adını Totonakların başkenti Cempoala yakınlarında ortaya çıkarıldıkları yerden alan bu seramiklerde çoğunlukla kadın figürleri ön plan-

(18) Covarrubias 1957

dadır[19]. Eteklik ve pançó giyinmiş kadınlar bir tahtta otururken, tahtırevan üstünde dururken veya dans ederken tasvir edilmişlerdir. Sanatsal açıdan doruk noktasına, "gülen yüzler" figürleriyle varırlar. Cerro de las Mesas bölgesinde bulunan bu seramiklerde tasvir edilen insanlar, kafaları deforme edilmiş, törpülü dişli ve ustaca traş edilmiş saçlarıyla dağ soylarından çok farklı bir halkın görüntüsünü veriyorlar. Remojadas stilinin ne figürlerinin, ne de tamamen hayvan süsleriyle kaplı kil çömleklerinin daha sonra orta Veracruz sahillerinde gelişen klasik sonrası dönemin seramikleriyle hiç bir ilgisi yoktur. Veracruz klasik sonrası seramik sanatı, Cempoala'nın yapıları gibi, "Puebla- Mikstekler kültüründe" kök salmıştır. Cempoala piramitlerinden birisinin duvarlarında güneş, ay ve yıldızların tasvir edildiği bir resim bulunmuştur; bunlar daha sonra Meso-Amerika'nın klasik-sonrası dinlerine damgasını vuracak olan yıldızlar kültünün sembolleridir.

(19) Daha önceleri Strebel tarafından bulundukları yer nedeniyle Ranchito de las Animas olarak adlandırılmıştır.

11

Yapıları, heykelleri ve küçük anıtları bir kenara bırakırsak, İ.S. 1000-1200 yılları arasındaki bu döneme ait yazılı kaynaklar olmasaydı, Meksika'nın klasik sonrası dönemi renksiz bir resim olarak kalırdı.

Bu kaynaklar içinde İspanyol kaşif ve istilacılarının, misyoner ve resmi memurlarının yazdıkları ilk sırayı alır, ancak hepsi farklı değerdedir; Meksika'nın eski halklarına ait din tarihi açısından doğal olarak misyonerlerin, tarikat rahiplerinin ve papazların eserleri en önemlileridir, bunlar arasında Meksika'nın "Oniki havarisinden birisi olan Motolinia (Toribio de Benavente), Olmos[20], Mendieta, Torquemada, Burgoa ve ikinci derecede Duran ve Munoz Camargo sayılabilir. Son ikisi İspan-

(20) Orjinal eseri "Antigüedades Mexicanas" (1543) kayıptır, ancak Fransız kozmograf Andre Thevet'in yapmış olduğu bir tercüme mevcuttur ("Histoyre du Mechique" 1905)

yol- Kızılderili melezi oldukları için eski kaynaklara daha kolay ulaşabilmişler ve kızılderililerin bakış açısıyla yorumlamışlardır. Yerliler İspanyolca okuyup yazmayı öğrendikten sonra atalarını ve uygarlıklarını kendi açılarından tanıtmak ve özellikle İspanyol fatihleri tarafından kanlı adetleri nedeniyle şeytanın işi kabul edilip aşağılanan dinlerini aklamak istediler. Bu kızılderili tarihçiler daha çok ruhban sınıfın soylu ailelerinden geliyorlardı. Bu nedenle en iyi kaynaklardan aldıkları bilgilerle, epik şiirler ve ilahileri de kapsayan eserlerini, daha eski zamanlarda bile bir edebiyat dili olarak kendisini kanıtlamış olan Aztek dilinde yazdılar. Bunların arasında Tezozomoc ve Chimalpahin gibi yerli tarihçilerin eserleri yanında " Historia de los Reynos de Colhuacan y de Mexico" ve "Historia Tolteca-Chichimeca" gibi bazı anonim eserler de sayılabilir. Yerli kaynakların en önemlisi fransiskan keşişi Bernardino de Sahagun'un yerlilerden derlediği sayısız anlatıyı içeren dev eseridir. Aztek imparatorluğunun istila edilmesinden (1529) kısa bir süre sonra Mexico kentine gelen Sahagun ölümüne kadar (1590) burada yaşadı. Önce misyonerlik, daha sonra öğretmenlik yaptı ve bu süre içinde çevresindeki yaşlı ve bilgili yerlilerle dostluk kurdu. İspanyol istilası öncesi döneme ait onlardan topladığı bilgileri kızılderili öğrencilerinin yardımıyla Aztekçe yazdı ve bir kısmını İspanyolca'ya çevirdi. Elinizdeki bu kitap için Sahagun'un eserini diğer Aztekçe metinlerden daha önemli kılan, Azteklerin tanrılar ve törenlerini, efsaneler ve büyülerini, rahiplik ve takvim bilgilerini anlatan çok sayıda bölüm içermesidir.

Diğer önemli bir kaynak resim yazılarıdır. Bunların bir kısmı İspanyol öncesi zamana aittir, bir kısmı ise fetihden hemen sonra yazılmıştır; bu ikinci gruba giren çok önemli eserler de vardır, çünkü resim yazısının stili fetihten sonra uzunca bir süre daha değişmeden korundu. Yerli tarihçilerin anlatıları çoğunlukla bu dökümanlara dayanmaktadır [21]. Resim yazıları ya ağırlıklı olarak tarihi olayları anlatırlar, ya da dini (özellikle kehanet-takvim) içeriklidirler ve iki ana grupta toplanırlar:

a) Aztekçe olanlar.

Aralarında din tarihi açısından en kapsamlı olanlar, şu anda Paris'te olan İspanyol öncesi dönemde yazılan Codex Borbonicus ve İspanyollar zamanında yazılmış olan Codex Telleriano-Remensis (Paris) ve Floransa'daki Codex Magliabecchi'dir.

b) Puebla- Miksteca kültürü resim yazıları.

İsminden belli olduğu gibi iki gruba ayrılır: birincisi ağırlıklı olarak dini ve kehanet-takvim konularına yer verir; en zengin kaynak Tlaxcala veya Cholula'dan çıkan Codex Borgia'dır (Roma).Bu gruba ait diğer yazılar Roma'daki Codex Vaticanus B, Liverpool'daki Codex Fejervary ve Oxford'daki Codex Laud'dur; bu kaynakların hepsi İspanyol öncesi döneme aittir. İkinci grup Viyana, Londra, Oxford ve Mexico City'de bulunan İspanyol öncesi döneme ait sekiz resim yazısından

(21) Aztek mitolojisi üzerine çok ilginç bilgiler veren ve ne yazık ki kayıp olan bir resim yazısının İspanyolca yorumu mevcuttur ("Historia de los Mexicanos por sus pinturas" 1891)

oluşur, bugün hala Oaxaca eyaletinin kuzey kısmında yaşayan Miksteklerin, efsanelerle örülü başlangıçlarından İspanyol istilasına kadar, sekiz-yüzyıldan uzun bir süreyi kapsayan tarihleri anlatılır.

19.yüzyıl sonuna kadar bu değerli kaynaklar Avrupa ve Amerikalı araştırmacılar için geniş ölçüde sır olarak kaldı. 1887/88 yıllarında Eduard Seler'in Codex Borgia üzerinde yaptığı araştırmalar ve ilk yorumlarının bu kapalı kutuyu aralamasıyla codexler (aynı zamanda anıtlar)üzerindeki figürlü ve sembolik resimlerin anlamları hızlı çözülmeye başlandı (burada "okumak" tan bahsedemeyiz , çünkü bunlar resim yazılarıyla bağlantılı tasvirlerdir, bu nedenle "yorumlamak" tanımı daha uygundur). Ağırlıklı olarak tarihi olayları içeren Mikstek codexleri ise çok daha sonra İngiliz Cooper Clark (1912) ve Richard Long (1926) ve Meso-Amerika konusunda en önemli arkeologlardan biri sayılan Meksikalı araştırmacı Alfonso Caso (1949) tarafından yorumlandı.

Resim yazılarının anlam kazanması eski Meksika dinlerinin derinlemesine incelenmesini sağladı. Gerçi din bilimci J.G.Müller en eski Amerikan dinleri hakkındaki kitabında (1855) Aztek inanışları ve geleneklerini ortaya koymuştu, ancak elinde otantik belgeler, resim yazıları ve arkeolojik buluntular yoktu. İlk olarak Seler bu zengin malzemeleri kullandı; en büyük başarısı, Aztek ikonografisini ve sembolizmini hemen hemen eksiksiz olarak açıklamasıdır, bu çalışmaları daha sonra Hermann Beyer tarafından aynı başarıyla devam ettirilmiştir. Ancak daha sonraki eserlerinde, özel-

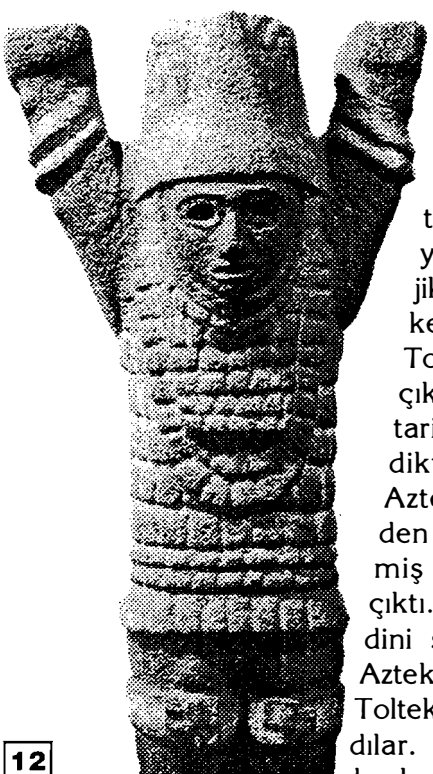
likle eski Meksika tanrıları ve kültünün yıldızlar mitolojisi yorumlarında bu kadar şanslı olamamıştır, çünkü rahiplerin astroloji ve takvim bilgilerinin ilk inanışlar üzerindeki etkilerini ve neden oldukları büyük değişimi dikkate almamıştır. Konrad Theodor Preuss da, eski Meksika dinleri konusunda yaptığı araştırmalarda aynı hataya düşmüştü, ama, dinleri Azteklerle akraba olan iki modern Batımeksika soyu olan Cora ve Huichol üzerine yaptığı ayrıntılı çalışmalarda bu hatasını anlayıp büyük ölçüde düzeltebilmiştir. Lewis Spence'in araştırmaları da eski Meksika dinleri üzerine yazılan önemli yapıtlardan birisidir.

Bu bölüm ilk olarak, daha çok arkeolojik kaynaklara dayanarak, Tolteklerin dinini ve sonra Pueblo-Miksteca bölgesinde ortaya çıkan eski inanış ve gelenekleri, birbirinden ayırmak çok zor olduğu için, erken dönem Azteklerle beraber ele almaktadır. Klasik öncesi ve klasik dönem halklarının mirasçıları olan Taraskolar, Zapotekler ve Totonakların dini hakkında bildiklerimiz üçüncü bölümde toplanmıştır,ancak ne yazık ki çok yetersizdir. Çoğunlukla hıristiyanlaştırılmış, modern halkların dinlerine ise, kitabın çerçevesinin sınırlı olması nedeniyle, yeri geldikçe sadece değinilmiştir.

1. Toltekler

Aztekler için tarih Tolteklerle (Tollandan gelenler) başlar; Aztekçe "Kamışlık şehri" anlamına gelen Tollan, bugün Hidalgo eyaletinde Mexico City'nin 80 km kuzeyindeki Tula'dır. Toltekler öncesindeki ikibinbeşyüz yıllık geçmişleri Azteklerin

belleğinden tamamen silinmiştir; geçmişleri Toltek imparatorluğundan önce tüm yaratılanlarıyla beraber doğal afetlerle yok olan dört mitolojik dünya devriyle efsaneleştirilmiştir. Bu inanılmaz kısa geçmiş zaman hafızaları gibi, zaman ve mekan, insan ve tanrılar dünyasıyla bağlantılı olarak düşündükleri kutsal dört sayısı da, Azteklerin belirleyici özelliklerindendir. Her ne kadar aynı dil ailesinden geldikleri kabul edilse ve Kuzeybatı Meksika'daki aynı anavatandan çıkıp göç etmişlerse de Toltekler Azteklerin eski hatıra ve anlatılarında çok silik bir varlık gösterirler.

12

Meksikalı araştırmacılar Tula'da yaptıkları arkeolojik kazılarla masal kenti olarak görülen Tollan'ı gün ışığına çıkartıp, ona gerçek, tarihi kimliğini verdikten sonra ancak Azteklerin Tolteklerden ne kadar etkilenmiş oldukları ortaya çıktı. Özellikle din ve dini sanat konularında Aztekler tam anlamıyla Tolteklerin mirasçılarıydılar. Toltek kronolojisi de bu araştırmalardan

sonra tarihsel bir anlam kazandı. "Historia de los Reynos"a göre Toltek imparatorluğuna, İ.S. 856-1168 yılları arasında on kral hükmetti. Beşinci hükümdar Ce acatl bir rahip kraldı ve Tolteklerin 977 yılında başka bir kültürden aldıkları bir tanrının adından türetilmiş "Quetzalcoatl" (Tüylü yılan) ünvanını almıştı. Tollan'ın gelişmesi bu hükümdar zamanında oldu, ama kısa bir süre sonra, belli ki arkasında sert, dini bir muhalefetin gizlendiği, "düşman cinler" tarafından kovuldu ve taraftarlarıyla beraber Körfez kıyılarına, Yucatan yarımadasına göç etti. Burada uzun süre Mayalarla yaşadı ve 999 yılında yurduna geri dönerken öldü. Onu takip eden beş kraldan sonra, Huemac hükümdarlığında açlık, salgın hastalıklar ve kente büyük zarar veren düşman saldırılarıyla Toltek imparatorluğu 1168 yılında son buldu. Aztek metinlerinde, Tolteklerin tanrısal ve sosyal kanunlara karşı işledikleri günahlar, bu felaketlerin nedeni olarak gösterilir. Hayatta kalan Toltekler çevreye dağıldılar, Meksika platosu ve Puebla'nın yüksek kesimlerinde küçük kent devletleri kurdular. Birçok metnin içerdiği bu anlatı çeşitli kaynaklarla da desteklenir. Tula'da bulunan bir kaya rölyefinde Ce acatl'ın tahta çıktığı ve Tollan'ın çöküş tarihleri gösterilmiştir (her biri üçer yıl kaydırılmış olarak 980 ve 1171), ayrıca Ce acatl'ın Yucatan'da yaşadığı yıllar Maya kroniklerinde 977-999 olarak belirtilmiştir. Burada Ce acatl, Maya dilinde Quetzalcoatl anlamına gelen Kukulcan adını alır.

Tarih uyuşması bir kenara bırakılırsa, Meksika ve Maya anlatıları arasındaki bu tutarlılığın en önemli yanı, Meso-Amerika tarihinde ilk defa ruh-

ban sınıfından yüksek rütbeli önemli bir kişiliğin portresini vermesidir. Quetzalcoatl-Kukulcan, Aztek kaynaklarında dini bir reformcu olarak anlatılır; Tollan halkına, sadece en yüce tanrı çiftine tapmayı öğretmiş, canlıların kurban edilmesine izin vermemiş, rahiplik sistemini kurmuş, din biliminin temellerini atmış, el sanatlarını korumuş ve büyük tapınaklar inşa ettirmişti. Yucatan'da ise daha çok devlet adamı özelliği ön plana geçmiş, ayrıca kentlerin ve tapınakların kurucusu olarak görülmüştür. Bu anlatıların tarihsel doğruluğu, iki büyük antik kentin, Tula ve Chichen Itza'nın sanat ve dinlerindeki benzerliklerle desteklenmektedir. Ancak, bir karşılaştırma yapılırken unutulmaması gereken çok önemli bir nokta vardır; nispeten daha sade olan Toltek mimarisi ve sanatı Yucatan'da (Chichen Itza'da) Maya etkisinde kalmış, gelişmiş ve Tolteklere aslında çok yabancı olan Maya sanatı ve dininin bazı unsurlarıyla zenginleştirilmiştir.

Bugün, Tolteklerin mimarlık ve güzel sanatlarını, ama en önemlisi katı, dinsel yapılarını- dünya görüşü, tanrıları ve kültlerini- diğer birçok Meso-Amerika kültür halklarından daha iyi tanıyoruz. Tula ve Chichen Itza'da özellikle kendisiyle ilgili yapılarda Quetzalcoatl-Kukulcan'ın kişisel etkileri hissedilmektedir. Chichen Itza'daki en eski Toltek yapısı, yuvarlak bir tapınak olan Caracol'dur. Bu form, o zamana dek Mayalar için çok yabancı, ama Meksika'da çok eski ve Quetzalcoatl tapınaklarında zorunlu bir yapı biçimiydi. Chichen Itza'nın ana tapınağı Castillo da anlatılara göre Kukulcan ile bağlantılıdır. Özellikle bu yapı klasik

sonrası dönemde Meksika piramitlerinin simgesel anlamını açıkça gösterir. Tapınağın, toplam 364 basamaktan oluşan, dokuz kat ve dört büyük merdiveni, klasik sonrası dönem Meksika'sının dokuz katlı gökyüzü inançlarının taşlaşmış sembolü olarak karşımıza çıkar; 364 basamak, en üst terastaki tapınak alanına çıkan bir basamak da hesaba katıldığında, güneşin aynı noktaya döndüğü günlerin sayısını verir. Bu sembolizm, dört merdivenin tüylü yılan gövdelerinden oluşan taş korkuluğunda ve kutsal alanın geniş girişinin çatısını yukarı kıvrılan kuyruklarının üstünde taşıyan, girişi bölümlere ayıran tüylü yılan şeklindeki sütunlarda da kendini gösterir, çünkü tüylü yılan Tolteklerin gökyüzü sembolüdür. Anlatılara göre, kendisini tüylü yılan olarak adlandıran Ce acatl Tula'da bir tapınağı yılanlı sütunlarla donatmıştı; büyük bir olasılıkla bu, 1940 yılında ortaya çıkartılan, 1168 yılında düşmanları tarafından büyük bir kinle yıkılmış olan Tula'nın "Sabah yıldızı tapınağı"dır. Castillo ve Sabah yıldızı tapınaklarında, binanın temel mimari yapısı hala klasik dönem piramitlerinin stilinde yapılmıştır; basamaklar eğimli bir yüzey ve panolardan oluşur. Tula'nın "Sabahyıldızı"tapınağı ve Chichen Itza'nın "Savaşçılar tapınağı", Teotihuacan ve Xochicalco gibi süslemelerle kaplıdır, bu basamak süslemeleri daha sonra kullanılmamıştır. Bu benzerliklerin yanı sıra her iki Toltek tapınağı klasik mimariyi önemli yeniliklerle birleştirmişlerdir. Piramit merdivenlerinin önüne büyük bir sütunlu galeri yerleştirilmişti; bu ekleme, klasik dönemden itibaren Meso-Amerika halklarının sosyal ve dini sistemlerinde meydana

gelen değişimi çok net gösterir.Tolteklerin Mesa Central'e göçleriyle beraber teokratik düzen yerini "atak bir militarizme" bıraktı[22]. Savaşçılar yönetici sınıf oldular, artık rahipler tanrıyla insan arasındaki tek aracılar ve dar karanlık hücreler de yegane ibadet yerleri değildi. Tanrılar için düzenlenen şölenlerde daha büyük bir kalabalık toplanıyordu. Bu nedenle geniş, açık ve aydınlık, içlerinde ibadetin yapılabileceği sunak alanları ve kurban taşları olan direkli ve sütunlu avlulara ihtiyaç doğdu. Ayrıca dini görüşlerdeki değişim, top alanlarına klasik dönemde olduğundan çok daha fazla önem kazandırdı. Her iki Toltek başkentinde çok sayıda bulunan top sahaları gökyüzünü simgelediklerinden, klasiksonrası dönemin "Yıldızlar dini" için büyük anlam taşıyan ibadet yerleriydi. Chichen Itza'nın, kuzey-güney doğrultusunda 168 metre uzunluğundaki en büyük top sahası muhtemelen sadece ibadet amaçlı kullanılıyordu; belki bu nedenle çok sayıda, fazla süslü heykel ve fresklerle donatılmıştı. Top sahasına bağlı iki küçük tapınağın iç duvarları büyük dini rölyefler, sağ duvarının yanına yapılan "Jaguar tapınağının" iç duvarları ise fresklerle kaplıdır. Jaguar tapınağı Toltek mimarisinin en önemli örneklerinden biridir, sadece Maya sanatından alınan ve Chichen Itza'daki tüm Toltek tapınaklarında kullanılan bindirme tonoz, Tolteklerin büyük, yassı taş bloklardan yapılan damının yerini almıştır. Top sahası ile Savaşçılar tapınağı arasındaki alanı kaplayan üç büyük platform, daha sonra Aztek başkentinde top sahası ve

(22) Thompson 1956, s.110

ana tapınak arasındaki kutsal yapıların ilk örnekleridir[23]. İki platformun üzerinde kurban kanlarının içine akıtıldığı taş kaplar ve kafatası çanakları bulunur, üçüncüsü ise savaş kurbanlarının verildiği alandır; platformların kenar duvarlarına yapılmış olan rölyefler Chichen Itza'da da bunların aynı amaçla kullanıldığını göstermektedir. Savaşçılar tapınağının platformundaki taş yapıtlar Azteklerde bile tapınakların vazgeçilmez unsurlarındandı; bunlar Chacmool denilen çömelmiş insan figürleri ve bir sunak masasıdır. Törenlerde meşale ve sancaktar olarak kullanılan Chacmoollar yarı uzanmış bir insan şeklindedir, bedeninin üzerinde kurban şarabı veya insan kanı için yassı bir çanak vardır ve Toltek sanatının Meksika'nın her yerine dağılmış örneklerinden birisidir. Sunak masasının üst kısmı küçük insan figürleri üzerinde durur, dar kenarına oyulmuş tüylü yılanlar (gökyüzünün simgesi) nedeniyle Aztekler bu sunakları "Gökyüzünün taşıyıcısı" olarak isimlendirmişlerdi. Savaşçılar tapınağı, Chichen Itza'daki diğer tapınaklardan daha geç bir döneme aittir. Castillo ve Jaguar tapınaklarında yuvarlak olan yılan biçimindeki sütunlar Savaşçılar tapınağında dikdörtgen biçimindedir ve ön yüzündeki resimlerde Tolteklerin sabah yıldızı tanrısının yerini Mayaların yağmur tanrısının maskeleri alır. Chichen Itza Tolteklerinin Yucatan yerlileriyle karıştığını gösteren diğer bir işaret, Savaşçılar tapınağının hemen önünde, kısmen içine girmiş olan büyük "Kuzey sütunlu galeridir". Eski avluların köşeli, rölyeflerle süslü direk-

(23) Seler 1902/ 23, II s. 778/782

lerinin yerine burada, daha çok erken Maya mimarisinde görülen, üzerinde dikdörtgen bir başlık bulunan yuvarlak, sade sütunlar kullanılmıştır.

Toltek ve Maya üsluplarının bu kendine özgü karışımı Chichen Itza'daki pek çok resimli tasvirde de kendini gösterir, ancak yine de Tolteklerin tanrılar dünyasının özellikleri ve ibadet tarzları katı bir şekilde korunmuştur. Toltekler Mesa Central'deki eski metropollerinden dört dini kavramı beraberlerinde getirmişlerdi, Chichen Itza'nın heykel ve duvar resimlerinde de sık sık karşımıza çıkan bu anlayış, iki hayvan (tüylü yılan ve kartal-jaguar çifti) ve iki insan (güneş ve sabahyıldızı tanrısı) biçimli tasvirle gösterilir. Tüylü yılan klasik zamanda da vardır ancak bu dönemde anlamı değişir; su (ve bitki örtüsü) yerine gökyüzü sembolü olmuştur. Kartal-Jaguar ise dünyevi savaşçıları temsil eder, en önemli görevleri güneş ve sabahyıldızını kurbanların kalbi ve kanıyla beslemektir. Güneş ve Sabahyıldızı gökyüzü savaşçılarıdır, ışından mızraklarını yeryüzüne fırlatırlar ve bu nedenle mızrakla veya mızrak fırlatırken betimlenirler; Güneş tanrısı -Aztek resimlerinde olduğu gibi- bir ışın demetinin ortasında otururken yandan görünüşüyle, Sabahyıldızı tanrısı ise jaguar benzeri, çatallı yılan dili olan tüylü bir yaratığın ağzının içinde,önden görünüşüyle resmedilir. Her iki tanrının hem Tula, hem de Chichen Itza'da daha farklı tasvirleri de vardır. "Yere yakın güneş" (Aztekçe tlalchi-tonatiuh), yani sabah sisiyle örtülü, yeraltı dünyasındaki yolculuğundan yorgun geri dönen, yeni doğan güneş, yağmur tanrısının işaretini taşıyan ve ellerinde meşale olan uzanmış in-

san figürüyle betimlenir[24]. Hugo Moedano'ya göre Tula'nın "Sabahyıldızı tapınağı'nın" damını taşıyan devasa boyutlardaki dört taş savaşçı ve bu tapınağın kuzey kenarına paralel duran anıtsal duvar üzerindeki rölyeflerde tasvir edilen, bir yılanın ağzından çıkan iskelet de aynı anlamı içermektedir, çünkü o da gökyüzüne yükselmeden önce yeraltında uzun bir yolculuk yapmıştır[25]. "Sabahyıldızı tapınağının" taş savaşçılarının alnında, daha sonra Aztek krallarının alın bağı (diyademi) olan, turkuazla kaplanmış bantlar, sırtlarında, üzerinde dört tane simetrik yerleştirilmiş, güneşin sembolü "Turkuaz yılanlar" olan bir levha ve göğüslerinde ateş tanrısının simgelerinden biri olan kelebek şeklinde dikdörtgen bir plaka bulunur. Sabahyıldızı, güneş ve ateşin, savaşçılık ve krallıkla bu yakın ilgisi Toltek ve Aztek

(24) Thompson 1943 b
(25) Modeano 1942/4, s. 159/60

dininin en belirgin özelliklerindendir. Meso-Amerika'nın hiç bir antik kentinde savaşçılar Chichen Itza'daki gibi sosyal ve dini liderler olarak ön plana çıkartılmamışladır. Burada savaşçılar bazen heybetli duruşlarıyla kapı direk ve sütunlarında boy gösterirler, bazen dini rölyeflerde tören alayının başını çekerler, kimi zaman savaş alanlarında düşmana saldırırken resmedilirler. Tula'nın bahsi geçen rölyeflerinde ve Chichen Itza jaguar tapınağının arkasındaki küçük tapınağın duvar resminde Ce acatl-Quetzalcoatl, arkasında muhteşem kıvrımlarla yükselen diğer benliği tüylü yılan eşliğinde gösterilmiştir. Ancak bu küçük tapınaktaki tasvir Ce acatl'ın kendisi değil, ölümünden sonra Tolteklerin onun adına yaptıkları ve eski Tollan anlatılarına göre arması niteliğindeki "Yılan maskesini" turkuvazlarla süsledikleri tahta idolün betimlenmesidir. Bu tahta totemin üzerine takılan altın şeritlerle yapılmış maske 1910'lu yıllarda "Kutsal Cenote (kurban kuyusu)"nin içinde bulunmuştur[26]. Chichen Itza'nın kuzeyindeki bu doğal su kuyusuna Maya'lar kurban olarak değerli eşyaların yanı sıra, kuraklık zamanlarında yağmur tanrısının gönlünü almak için insan da atmışlardı.

Toltekler de bu geleneği sürdürmüşlerdi, çünkü onlara göre hangi şekilde olursa olsun tanrılara insan hayatı sunmak önemliydi. Onların insan kurban etme yöntemleri Aztekler tarafından İspanyol istilasına kadar devam ettirildi. Kurban edilmek üzere seçilenler alçak bir taş blok üzerine yatırılır, taş bir bıçakla göğüsleri yarılır ve kalpleri dışarı çı-

(26) Lothrop 1952, s. 67-71

kartılırdı. Bu ibadet şekline daha önce klasik dönemde Körfez kıyılarında rastlanmıştı, ancak Chichen Itza'da bunun çok daha gerçekçi tasvirleri görülür. Chichen Itza büyük top sahasının rölyeflerinden birisinde, bir rahibin, Maya'larda genellikle top sahasının tam ortasına yerleştirilen yuvarlak bir sunakta baygın bir esirin kafasını nasıl kestiği anlatılır[27]. Genellikle bu işlem, kalbin dışarı çıkartılmasından sonra yapılır ve kesilen kafalar daha sonra piramit tapınakların önündeki bir kafatası çanağının (Aztekçe tzompantli) direklerine asılırdı. Kan kurban etmenin diğer bir şekli, yine daha önce Körfez kıyılarında görüldüğü gibi, dil ve kulakların delinmesidir. Bu ibadette kullanılan ve akıtılan kanlarla boyanan aletler çanak veya ot balyalarının içine atılır; bu olay bazı Toltek rölyeflerinde savaşçıların yaptığı dini törenin sonu olarak gösterilir. Daha önce sözü edilen, Jaguar tapınağı arkasındaki küçük tapınağın duvar resminde üç sıra Toltek ve bir sıra Maya savaşçısı, süslenmiş ve silahlanmış olarak tören düzeninde Ce acatl'ın idolünün önünde dururlar ve bir grup rahip onlara tüylerden yapılmış pelerinler sunarlar. Bu yüceltme ve saygı her zaman bir tanrı tasvirine olmazdı; tahtı kimi zaman güneş tanrısının yerini alırdı. Taştan yapılmış, jaguar şeklindeki bu taht,(daha çok taştan yapılmış bir sedir) Jaguar tapınağının duvar resimlerinde ateşlerle çevrili olarak bir baldekin (taht tepeliği) altında ve önünde bir insan kurban edilirken gösterilmiştir. Parlak kırmızıya boyalı ve yeşim mozaiklerle kaplı bu Jaguar tahtının aslı, daha sonra üzerine Chichen It-

(27) Marquina 1951, s. 858

za'nın ana tapınağı inşa edilen, eski yapıda bulunmuştur. Oturma yeri, güneşin sembolü olan dört simetrik turkuvaz yılanının turkuaz mozaiklerle işlendiği, tahta bir plakadan yapılmıştı ve dindar bir elin adak olarak sunduğu yeşim taşları hala üstünde duruyordu.

Jaguar tahtına, Güneydoğu Meksika sınırındaki büyük Maya kenti Palenques'de de rastlarız. Belki de Toltekler bunu güney körfez kıyıları boyunca yaptıkları uzun göçleri sırasında görmüşler ve benimsemişlerdi. Yine bu ülkelerden alınan diğer bir özellik fallus şeklindeki idol ve yine Chichen Itza'nın büyük top sahasının kuzeyindeki küçük tapınak rölyeflerinden birinde tasvir edilen cinsel organlara yapılan eziyettir.

Gökcisimlerinin izlenmesi ve takvim biliminin Toltek kültünün birer parçası olduğu, Ce acatl'ın bunları Tollan'da da yapması ve Sabah yıldızıyla yakından ilgili olmalarından bellidir[28]. Caracol'un en üst katının gündönümü ve ekinokslarda günbatışını izlemek amacıyla kullanıldığı bilinmektedir ve Savaşçılar tapınağının önündeki platformdaki bir yazıt, Meso-Amerika'da ortaya çıkan eski rahiplik öğretisi, sekiz güneş yılının, her biri 584 günden oluşan beş Venüs döngüsüne karşılık geldiği, hakkında bilgiler içermektedir[29].

Her ne kadar ilk Toltekler bir rahip kralın önderliğinde Chichen Itza'ya geldilerse de, sade ve

(28) Ce acatl ("Tek kamış") Sabahyıldızı tanrısının takvim ismiydi. Sahagun'un farklı yorumuyla derlediği mitolojik bir hikayede Tula'nın rahip kralı Maya ülkelerine değil, Körfez sahillerine göç eder, burada kendisini yakar ve kalbi sabah yıldızı olur.

(29) Seler 1902/23 V s. 367.

gerçekçi anlatımlarıyla, Azteklerin efsaneleştirilmiş tarihlerinden oldukça farklı olan Maya kronikleri ve Chichen Itza'daki birçok tasvir onları sert savaşçılar olarak tanımlamaktadır. Gerektiği zaman, onların yönetimine karşı ayaklanan Mayaları dize getirmişler ve kanlı ibadetleriyle itaat ettirmişlerdi. Savaşçılar tapınağındaki bir duvar resmi bir Maya köyüne saldırmalarını ve yakalananları kurban etmek üzere sürüklemelerini tasvir eder; Azteklerin de kurban olarak seçilenlere yaptıkları gibi, burada da esirlerin çıplak bedenleri siyah beyaz şeritlerle boyanmıştır. "Kutsal kuyuda",Toltekler ve Mayalar arasında sert kavgaları ve insan kurbanını tasvir eden altın levhalar bulunmuştur; büyük olasılıkla bu levhalar, Kukulcan'ın anavatanına doğru yola çıkıp, Körfez kıyılarında öldüğü zamandan kısa bir süre sonra yapılmış olmalılar. Öyle görünüyorki, Ce acatl'ın yumuşak ve merhametli kültü Chichen Itza'da da hızla unutuldu. Tula'daki Tolteklerin çoğunluğu rahip kralın kansız ibadetlerine karşı çıkmış ve bu sebeple onu sürmüşler, hemen arkasından insan kurban etmeye başlamışlardı (veya yeniden başlamışlardı).

Hükümdar soylarından birisi olan Cocom'lar Mayapan'da (Yucatan'ın bugünkü eyalet merkezi Merida yakınlarında) iktidarı ele geçirdikten sonra (1200 yılları civarında) Chichen Itza önemini yitirdi. Cocom'ların Mayapan'a sürekli olarak Meksikalı savaşçıları davet etmelerine rağmen, kentte Toltek sanatının ve Chichen Itza dininin eski parlaklığından geriye pek bir şey kalmadı. Mayapan, tam bir yerleşim alanıydı, evlerden oluşan bir denizin arasında kötü yapılmış, tek tük tapınak yük-

seliyordu. Taştan yapılmış tanrı resimleri yerini eski şeflerin, tahtadan yapılmış basit heykelleri ve figürlü toprak çömlekler aldı. Tolteklerde hep yüksek "etik" bir anlam taşıyan insan kurbanı, duygusuz, anlamsız bir katliama dönüştü. Tolteklerden kalan son izlere sadece Yucatan'ın doğu kıyılarındaki eski kentlerde, özellikle 1544'e kadar bir yerleşim yeri olarak kalan Tulum'da rastlanır. Tulum'un tapınaklarında Tolteklerin yapı sanatı, sütunlu avlular, yılan biçimli direkler ve chacmool figürleri korunmuştu, ama sadece Maya tanrılarına tapmışlardı. Duvarlar, tanrılarının resimleriyle süslenmiştir ve birçok tapınağın ana kapısı üzerinde gökyüzünden aşağı süzülen kanatlı bir yaratığın rölyefi bulunur.

2.Puebla- Miksteca Kültürü ve Aztekler

"Historia Tolteca- Chichimeca"da, bir zamanlar Tollan'da iki farklı soyun, Toltek-Çiçimekler ve Nonohualklar'ın, yanyana yaşamış olduklarına dair yazılı olanlardan, Meksikalı araştırmacılar, Toltek Kültürünün, bu iki farklı unsurun karışımından ortaya çıktığı sonucuna varırlar. Daha ilkel olanlar, diğer Çiçimekler gibi Meksika'nın kuzeybatısından göç etmişlerdi ve Azteklerle akraba bir nahuatl dili konuşuyorlardı. Yüksek bir uygarlık düzeyine erişmiş olan diğerinin adı, yabancı bir dil konuştukları için "Dilsizler" anlamına gelen Nonohualklardı; bunlar klasik sonrası Meksika'nın büyük kültür halklarından biri olan ve eski krallarının soy ağacı resim yazılarında İ.S. 692'ye kadar geri giden Mikstekler ve onların kuzeybatı Oaxaca'da-

ki akrabalarıyla özdeşleştirilirler. Eski anavatanlarından çıkıp her iki deniz yönünde dağılmışlar ve hem Oaxaca vadisini hem de Puebla platosunun güneyini hükümleri altına almışlardı. Puebla'da daha Teotihuacan zamanında önemli bir kent olan Cholula, Mikstek kültürünün önemli merkezlerinden birisi olmuş, etki alanları buradan yayılarak orta ve kuzey Veracruz, Puebla'nın kuzeyi ve Meksika platosuna kadar genişlemişti. Sinaloa (Kuzeybatı Meksika), Quintana Roo ve Belize'de (eski İngiliz Honduras'ı, her ikisi de Yucatan yarımadasındadır) yapılan arkeolojik araştırmaların ortaya çıkardığı sit alanları Teotihuacan ve Tula gibi, Miksteklerin de uzaklarda koloniler kurmuş olduklarını gösteriyor. Büyük bir olasılıkla Toltek kültürünü de derinden etkilemiş olmalılar. Ancak Tula'daki Mikstek etkileri, diğer kentlerdeki yoğunlukta görülmediği için, daha çok Azteklerin, tüm Meso-Amerika halklarının en genci olarak, Toltek kültürüyle olduğu kadar Puebla-Mikstek kültürüyle de bağlantılı oldukları kabul edilmektedir.

Ama yine de birçok araştırmacı Aztek dinini, tamamen kendine özgü, bağımsız bir bütün olarak görür, oysa tarihi gerçekler bu görüşe karşıdır. Mitolojik anavatanları Aztlan'dan Aztekler adını veya kabile tanrıları Huitzilopochtli'nin eş anlamlı bir ismi olan Mexitli'den Meksikalılar adını alan bu halk, 12. yüzyılın sonlarına doğru Meksika platosuna göç ettiler, o zamanlarda bu bölge uzun ve gelişmiş bir kültürün parlak zamanlarını çoktan geride bırakmıştı. Aztekler başkentleri Tenochtitlan'ı 1370 yılında kurdular ve ancak 1430 yılından sonra politik ilerlemelerine başladılar[30]. Bu ne-

denlerle dinlerinin, çok eski ve çok yeni unsurlardan, kendi soylarının ve farklı soyların özelliklerinden oluşan rengarenk bir karışım olduğu sonucuna varabiliriz. Bunun en belirgin örneklerinden birisi, Azteklerin en sevilen tanrılarının, kesin olarak yazılımı Miksteklerin bir eseri olan takvimle yakından ilgili olmasıdır, oysa tamamen Azteklerin özgün tanrısı Huitzilopochtli, bu takvim tanrılarından birisi değildir. Ayrıca bazı Aztek tanrılarıyla ilgili hikayeler, onların yabancı kültürlerden alındıklarını şüphe götürmez bir şekilde ispatlar; törenler ve ibadet gelenekleriyle ilgili olarak da aynı şeyler söylenebilir. Azteklerin, Romalılar gibi fetihler yapan bir halk olması nedeniyle , savaşlardan esir ve ganimet dışında, ele geçirdikleri yerlerin kültürünü, tanrılar ve kültlerini de beraberlerinde getirmeleri çok doğaldı. Mağlup edilen bir halkın tanrılarına, gittikçe kalabalıklaşan kendi sistemlerinde yer verebilmek için çoğunlukla rahipler bu yeni tanrıyı, var olan bir taneyle özdeşleştirirler veya eskisinin farklı bir biçimi olarak kabul ederler ya da ona daha dar bir etki alanı verirlerdi. Bazen eski ve yeni tanrı arasındaki ilişki çok yüzeysel olurdu, örneğin Tehuantepec Kıstağı halklarının bir dağ ve mağara tanrısı olan Tepeyollotli, Tezcatlipoca'nın başka bir biçimi olarak kabul edilmişti.

Danimarkalı araştırmacı Arild Hvidtfeldt, Aztekçede "teotl" kelimesinin ilk önceleri "Tanrı" olarak değil "kutsal" (daha çok "güçlü, etkili") anlamında kullanıldığına dikkat çekmiştir; ayrıca Azteklerin dini metinlerinde bir tanrı genellikle ixipt-

(30) Kirchhoff 1950.

la(tli)'si ile yer değiştirir, yani onun kimliğini gösteren bir "tasvir" veya "temsilci" ile. Hvidtfeldt'in vardığı sonuca göre, Azteklerde tanrı inancı gelişmemişti ve insanların Mana'ya, canlı bir varlığın, bir cismin veya olayın etkin gücüne inandıkları "Dinamizm" aşamasını henüz geçmemişti. "Temsilci", bir tanrının hamurdan yapılmış idolü olabilirdi, bu idol ibadet sırasında katılımcılar tarafından yenirdi, veya tanrıyı betimleyen bir esir olabilirdi, o da kurban edilip eti yenir ve kanı içilirdi; her ikisine de teoqualo ("tanrıyı yemek") denirdi ve yiyen kişiye o tanrının güçlerini kazandırırdı[31]. Aynı amaçla bazen törenlerde tanrıyı simgeleyen kurbanın derisini yüzerler ve üstlerine giyerlerdi. Şüphe yok ki, bu güçleri kazanmak ve kullanabilmek isteğiyle, büyü, Aztek kültünde önemli bir rol oynuyordu. Ancak kişileştirilmiş tanrılar görüşü Aztekler öncesi kültürlerde de vardı, ama Aztekler in herşeyi başka kültürlerden aldığı, dinlerinin ilkel bir düzeyde kaldığı da kesinlikle düşünülmemelidir. Aztek metinlerindeki anlatılar genellikle en yüksek düzeydeki ruhban sınıfından (asiller ve rahipler) kaynaklanır, bu nedenle basit halkın inançları ve adetleri ile ilgili pek fazla bilgimiz yoktur. Sadece, bugün hala süregelen "Hayvanların efendisi" inancı gibi, daha çok Animizm konusuna giren çok eski görüşlerin hakim olduğunu biliyoruz.

Ruhlar inancı, özellikle gölge ruhlar ile hastalık ve ölümle ruhların kaybolacağı inancı, eski Amerika'da çok yaygın olan "Diğer ben" tasavvurunu

(31) Hvidtfeldt 1958,s.77.

ortaya çıkarmıştır. Hayvan biçimindeki bu koruyucu ruh veya dost, insana çok yakından bağlıdır ve o kişinin başına gelenlerin hepsini hisseder[32]. Tanrıların da bir "diğer ben"i vardır ve bu eski Amerika sanatının önemli konularından birisidir. Klasik öncesi ve klasik döneme ait Nikaragua ve Güney Kolombiya'daki büyük taş figürlerde tanrının veya insanın hayvan şeklindeki ikinci benliği sırtında oturur biçimde gösterilmiştir; eski Meksika tasvirlerinde ise tanrı veya insan onun kafasını genellikle kendi başının üzerinde taşır, onun ağzının içinde yer alır veya onun postuna bürünür. Tolteklerin Ce acatl- Quetzalcoatl betimlemeleri de bu ikinci kişilik görüşüyle bağlantılıdır; tüylü yılan dev bir gölge gibi muhteşem kıvrımlarla Ce acatl'ın arkasında yükselir. Azteklerde hayvan başından yapılmış miğferler ve hayvan kostümleri (özellikle kartal, jaguar ve koyot) seçkin savaşçıların başlıca süsüydü. Hangi savaşçının hangi hayvanı alacağını kral belirlerdi. Bunlarla sadece düşmanlarını korkutmakla kalmazlar aynı zamanda o hayvanın güçlerini de kazanırlardı. Her ne kadar Aztekçe "Maske, giysi" anlamına gelen nahualli kelimesinden, günümüzde de güney Meksika kızılderililerinin hayvan şeklindeki koruyucu ruhlarını ifade eden nahual (nagual) kelimesi türemiş olsa da, Azteklerin savaşçı giysileri, "diğer ben" görüşünün bireysel özellikteki anlamıyla açıklanamaz, bunlar daha çok kitlesel anlam taşıyan totemistik sembollerdir, çünkü "Kartal", "Jaguar" ve "Koyot" Azteklerde kökleri çok eskiye dayanan

(32) Haekel 1952.

savaşçı sınıfı belirtirdi. Aztek savaşçılarının sırtlarında taşıdıkları idollerin de yine kitlesel anlamları vardı. Buna karşın Aztek tanrılarının sırtlarında taşıdıkları turkuvaz yılan, kolibri, geyik ve diğer semboller, sadece o bireye ait oldukları için, "Diğer ben" kategorisine girerler.

Tanrılar konusuna girmeden önce klasik sonrası dönem eski Meksika'nın dünya görüşüne bir göz atmakta fayda var. Yeryüzü düz bir tabakaydı ve eski inançlardaki gibi, biri aşağıya, diğeri yukarı doğru yükselen, iki büyük piramidin ortak tabanını oluştururdu. Yukarı yükselen piramidin her basamağı belirli bir gökyüzü katı ve günün belirli bir saatine, aşağıya doğru sivrilenin her basamağı ise yeraltının belirli bir katı ve gecenin belirli bir saatine karşılık gelirdi; yeryüzünün, dolayısıyla piramitlerin etrafında akan nehrin adı "Dokuz ırmak"dı (chicunauhapan), çünkü gökyüzü ve yeryüzü dokuzar kattan oluşuyordu. Aztekler, dünyanın bu basamaklı yapısı yerine katmanlardan oluşan bir bütün olduğunu kabul etmişlerdi ve onüç gök katı ile dokuz yeraltı katı vardı. Basamaklı yapıda en üst gök ve en alt yeraltı dünyaları her iki piramidin sivri uçlarındaydı, katmanlı dünya görüşünde ise en üst ve en alttakilerde yer alırdı. Eski dünya görüşü, güneşin gündüz ve gece bir piramitten yukarı çıkıp indiği (geceleri ters olarak düşünülmeli) inancını çok daha iyi yansıtıyordu. Aztekler üstteki on üç katın her birinde belirli bir gökyüzü tanrısı veya gökyüzü görüntüsünün yaşadığına inanıyorlardı, alttaki dokuz katın herbirinde ise batan güneşi ve ölen insanları farklı acılar ve korkular bekliyordu. Biri eski ve diğeri yeni

iki kaynakta ölüler dünyasının sayısı ve şekli farklılık gösterir. İlk önceleri sadece iki ölüler dünyası vardı, en üst gök katındaki Tamohuanchan, en alt yeraltı dünyasındaki Mictlan. Tamohuanchan ("içinden çıkıp aşağıya inilen ev", Aztekçe farklı yorumlanmış bir Maya kelimesi), Teotihuacan kültürünün en yüce tanrısının cennetine benzer tasvir edilirdi, çiçekler ve meyvalarla dolu sulak bir orman olarak; bu dünyada verimsiz, kurak topraklarda tarım yapmaya çalışan insanlar için öteki dünyanın en güzel tasviri ancak böyle olabilirdi, kuzey Meksika'nın avcılık yapan kabileleri ise en üst gökyüzü katını av hayvanlarıyla dolu bir bozkır olarak düşünürlerdi. Azteklerle beraber tarih sahnesine öyle bir halk çıktı ki, sosyal yapıda savaşçılar, dinlerinde ise savaşçı Güneş tanrısı en önemli konumdaydı. Bu nedenle savaşta ölen veya düşman tarafından kurban edilen savaşçılar, savaşçı sınıfından gelen krallar ve tehlikeli seyahatleri nedeniyle cesaret ve güçte savaşçılardan aşağıya kalmayan tüccarlar ayrıcalıklı bir kaderin, öteki dünyada seçkin bir yerin sahibi oldular. Onlar, yolun yarısına kadar (öğle vaktine kadar) güneşe eşlik ederlerdi ve sonra onu kadın savaşçılar, yani lohusa yatağında ölen kadınlar teslim alır, batıncaya kadar yanında giderlerdi. Güneşe karşı görevlerini tamamlayan ölü savaşçılar çeşitli süs kuşları veya kelebeklere dönüşüp dünyaya inerlerdi, ölü kadınlar ise korkunç hayaletler (tzitzimime) olur, gece ve şafak vakti insanlara görünüp onları dehşete düşürürlerdi. Bütün hamile kadınlar, bir süre sonra bir tzitzimime olma ihtimalleri olduğu için, özellikle bu hayaletlerden en çok

korkulan, 52 yıllık yeni bir takvim döneminin başlangıç gecesinde büyük fıçıların içine kapatılırlar ve başlarında savaşçılar nöbet tutarlardı. Diğerleri evlerine saklanırlar ve tanınmamak için yüzlerini agave yapraklarından maskelerle gizlerlerdi[33]. Seçkin bir ölü olamayanları ise Mictlan'da kederli bir kader beklerdi, ya da sıradan ölüler olarak gelincik, kokarca ve bokböceğine dönüşerek yeryüzüne geri gelirlerdi. Her ne kadar Aztekler yağmur tanrısının bir zamanlar en yüce tanrıları olduğunu pek iyi hatırlamasalar da yine de ona özel bir yer vermişlerdir. Boğularak, yıldırım çarpmasıyla ve cüzzamdan ölenler onun yanına giderlerdi; krallığı bütün yüksek dağların bulutlarla örtülü zirvelerindeydi ve bu nedenle yağmur tanrılarının sayısı çok fazlaydı.

Daha eski inanışlara göre yeryüzü, ilk büyük denizde yaşayan bir timsahtan oluşmuştu, bu nedenle Codex Borgia'da timsah yeryüzü sembolüdür[34]. Bir diğer inanış ise Miksteklerin en yüce tanrı çifti, ilk büyük denizden çıkarttıkları bir kayadan yeryüzünü meydana getirmişlerdi ve bakır bir baltanın desteklediği gökyüzü, onun üzerinde yerini almıştı. Azteklere göre ise yeryüzü çok önceleri dev bir kurbağaydı, yaratıcı tanrılar Tezcatlipoca ve Quetzalcoatl onun bedeninin parçalarından dağları ve vadileri, akarsuları ve bitkileri yarattılar; bu motifin çok benzer bir şekli yiyeceklerin ve agave bitkisinin yaratılış efsanesinde karşımıza çıkar[35].

(33) Codex Borbonicus 34 (sağ)
(34) Codex Borgia 27 (sağ alt)

Yeryüzünün sembolü olarak kurbağa, Aztekler-de genellikle dünyanın küçük bir modeli olarak tasvir edilen, taştan yapılmış çanakların alt kısımlarında yer alır. Yeryüzünün yaratıldıktan sonra bazı eksik, kusurlu devreler geçirdiğine, bu nedenle yok edilip tekrar yaratıldığına daha önce değinmiştik. Tarih öncesi devirlerin dört sayıda olması sadece zaman olarak değil mekan olarak da düşünülmelidir, çünkü bunlar aynı zamanda dört gök yönüne karşılık gelirler. Sonuncu devrin bitiminde gökyüzü yeryüzünün üzerine düştükten sonra Tezcatlipoca ve Quetzalcoatl iki ağaca dönüşürler ve alt düzeydeki dört tanrının yardımıyla onu tekrar yukarı kaldırırlar; ödül olarak en yüce tanrı onlara, gökyüzünün hükümdarlığını verir ve yardımcıları "Gökyüzünün taşıyıcıları" olur; bu tema daha önce Toltek sanatında işlenmiştir[36]. Yeryüzü gibi büyük gökyüzü cisimleri de başlangıçta yoktu. İlk önce ateş oldu, sonra yarım bir güneş, daha sonra yılın bölümleri (dinleri takvim bilgileri tarafından yönetilen bir dönem için yeterince karakteristik!), ondan sonra gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı-dünyası, ancak bunlardan sonra büyük gökyüzü cisimlerini yaratmak zamanı geldi. Aşağılanan, önemsiz iki tanrı Teotihuacan'da ateşe atlarlar ve biri güneş diğeri ay olarak gökyüzüne yükselir[37]. Aztek mitolojisinde yıldızlar güneşten önce varlardı, çünkü güneş doğduğu zaman onu beşlemeleri gerekiyordu; bu yıldızlara, Kutupyıldızı tanrısı Mixcoatl onların içinde çoğaldığı için Mimixcoa ("Bu-

(35) Hist.du Mechique (Krickeberg 1928, s. 5,6).
(36) Hist.d.l.Mexic.por sus pinturas (Krickeberg 1928,s.8-10)
(37) Sahagun (Krickeberg 1928,s.15/7).

lut yılanları") denir. Kozmik dinin, yeryüzünde geçen tüm mitolojik ve dini olaylara gökyüzünde bir paralellik araması ve bu nedenle kurban edilen insanların gökyüzündeki temsilcileri olarak yıldızları seçmesinden sonra bu,yıldızların güneşi beslediği görüşü ortaya çıkmıştır. Kozmik efsanelerde, dişi olarak tasvir edilen ay bazen yıldızları kovalar, bazen de yeni doğan güneşle yaptıkları savaşta onlara yardım eder.

Aztek mitolojisinde insanların ve yiyeceklerin yaradılışı doğa olaylarına değil tamamen büyüye dayanmaktadır. Büyünün yaratıcısı Quetzalcoatl ise yüce bir tanrıdan çok bir insan büyücüye benzemektedir ve bu nedenle koruyucu ruhu (naguali) ona eşlik eder. İlk önce, yarısı erkek yarısı kadın kemiklerinden yapılmış "yeşim taşı kemiğini" yeraltı dünyasından alması gereklidir. Yer altı beyleri çeşitli hilelerle ona engel olmaya çalışırlar ama başaramazlar. Kemiği Tamahuanchan'da (burada gökyüzünün en üst katı değil, yeryüzünde batıda bulunan, insanların ilk çıktığı mağara anlamında) yertanrıçasına verir. Tanrıça kemiği öğütür, yoğurur ve hamura Quetzalcoatl'ın penisinden akıttığı kanı karıştırır ve insanları yaratır. Quetzalcoatl daha sonra bir karıncaya dönüşür ve bir dağın içinde gizli olan yiyecekleri bulur; ama yıldırım tanrısı dağı parçaladıktan sonra yağmur tanrıları hepsini çalarlar[38]. Burada çizdiğimiz yaradılış mitlerinin genel çerçevesine uyan yerel bir efsaneye de değinmekte yarar var; bu efsanede güneş tanrısı ve bitki tanrıçasının oğlu mısır tanrısının bir

(38) Hist.d.l. Reynos (Krickeberg 1928,s.10-12). Haekel 1959, s.139.

mağarada doğumu ve daha sonra bedeninden tüm bitkilerin oluşması anlatılır. İlk çıkış mağarası birçok Meksika efsanesinde yer alır; Nahua soylarının ataları da Meksika'nın kuzeyindeki "Yedi mağaranın olduğu yerden" (chicomoztoc) gelmişlerdi.Miksteklerin ilk ata çifti ise, Oaxaca'nın kuzeyinde Apoala'da, "Soyun geldiği ırmağın" kıyısında yetişen iki ağaçtan doğmuşlardı.

Yıllar önce Konrad Theodor Preuss eski Meksika'nın sayısız tanrısını iki büyük gruba ayırmıştı; kabile tanrıları ve doğa tanrıları. Daha sonra J.Haekel her ikisine de uymayan en yüce tanrıyı, kendi soyundan gelenlerle beraber üçüncü bir grupta topladı[39]. Eski Meksika'nın yüce tanrısının birçok özelliği vardı, bir kısmı başka halklarca ona atfedilmişti. Azteklerde yegane "Gerçek tanrıydı" (nelli teotl), "Gece ve Rüzgar" (yohualli ehecatl) gibi elle tutulamazdı ve her yerde vardı, aynı zamanda her şeyi koruyandı "sayesinde yaşadığımız" (ipal nemohuani). "Bizim annemiz ve babamız"dı, çocukların tohumlarını en yüce gök katından aşağıya, annelerin rahmine koyardı ve insanların büyümesine izin verir ve onları beslerdi, bu nedenle ona "Etimizin efendisi" (tonacatecutli) denirdi. Meksika'nın yüce tanrısının en önemli niteliği ise hem kadın hem de erkek olarak algılanmasıdır; yani üreme ve doğumu kendisinde birleştirir, bu nedenle "İki (kez) tanrı" (ometeotl) adını alır. Yaradılışta kişisel olarak ön plana çıkmaz; bu görevi iki tanrıya, Quetzalcoatl ve Tezcatlipoca'ya

(39) Haekel 1959. Dietschy 1941/42.

verir. Her iki tanrı onun görüntüsü, türevi, habercisi veya oğulları olarak kabul edilebilir ve yüce tanrıyla bu yakın ilişkileri, bazen onun lakaplarını (ipal nemohuani v.s.) taşımalarını da açıklar. Yaradılış dışında bu iki tanrıyı birleştirici nitelikte hiç bir ortak nokta yoktur. Şüphesiz her ikisi de önceleri yerel tanrılar olarak yüceltilmişlerdi: Quetzalcoatl Miksteklerin ve Mikstek etkisindeki Nahua soylarının tanrısıydı, onlar bu kültü Guatemala, El Salvador ve Nikaragua'ya kadar yaymışlardı. Tezcatlipoca ise Toltekler ile Meksika ve Puebla platolarında yaşayan daha eski Nahua soylarının tanrısıydı[40]; Quetzalcoatl ile özdeşleştirilen Rüzgar tanrısı ise Huasteklerin yücelttikleri tanrıydı. Bu iki tanrının başlıca özellikleri, biraz önce bahsettiğimiz gibi, yüce tanrının temsilcileri olarak yaradılışı birlikte gerçekleştirmeleridir. Bunun haricinde birbirlerine hep zıt hareket etmişlerdir; Tollan'da oynadıkları tarihi rol bunun göstergelerinden birisidir (savaşçıların önderi olan Tezcatlipoca, rahip kral Ce acatl-Quetzalcoatl'ı Tollan'dan kovmuştu), ayrıca Quetzalcoatl'ın tanrısallığın aydınlık ve olumlu yanını, Tezcatlipoca'nın da karanlık ve olumsuz yanını temsil etmeleriyle bağlantılıdır. Tezcatlipoca kuzeyin beyidir, gece ve soğuğun efendisidir, en büyük büyücüdür, gizli olan herşeyi görür ve keyfince hareket eder, ne zaman ne yapacağı kestirilemez. Resim tasvirlerinde onu simgeleyen, tek ayağının kopuk olması, şakaklarında adının anlamı olan "Puslu ayna" taşıması gibi özellikler daha sonra onun kozmik biçimini de

(40) Hist.Tolteca-Chichimeca II s.40-42.

belirlemiş ve "tek bacaklı" görünümündeki Büyük Ayı takım yıldızıyla özdeşleştirilmiştir. Tezcatlipoca'nın "diğer ben"i jaguar, Quetzalcaoatl'ın ise tüylü yılandır. Araştırmacılar bu yaratıkların kozmik anlamlarını da şu şekilde açıklamaktadırlar: jaguar benekli postuyla yıldızlı gökyüzünü (Seler), tüylü yılan ise burçlar kuşağını (zodyak) temsil etmektedir (Beyer).

Çok eski bir soy tanrısının karakterinden Çiçimekler Mixcoatl'ı (Bulutyılanı), Aztekler ise Huitzilopochtli'yi kabile tanrıları olarak almışlardır. Eski Çiçimek kenti Tlaxcala'da Camaxtli olarak adlandırılan Mixcoatl, "Hayvanların efendisi"kimliğini taşır ve günümüzde Çiçimeklerin ardılı olan Cora ve Tarahumara yerlileri arasında hala canlılığını korur. Yüksek kültür halkları onu gökyüzüne çıkardılar, kutupyıldızını temsil ediyordu ve bu nedenle resim yazılarında bir gökyüzü tanrısının beyaz halkalarla süslü siyah yarım maskesiyle betimlenmiştir; ancak Aztekler onu, naguali geyik olan kuzeyin av tanrısı olarak kabul etmişlerdi ve onun adına düzenlenen şenliklerde kurdukları minyatür bir bozkır sahnesinde törensel av oyunları tertip ederlerdi. Huitzilopochtli adını, naguali kolibri (huitzilin) ve sol yönden (opochtli), yani güney yönünden alır, çünkü kolibri güneşin sıcaklığının yaratıcısı ve yaz, güneyin mevsimidir. Sahagun, Huitzilopochtli üzerine yazdıklarında onun aslında "sıradan bir insan" olduğunu vurgular ve gerçekte Azteklerin ilk zamanlarındaki savaşçı bir şefin bu adı taşıdığını söyler. Daha sonra halkı tarafından tanrılaştırılmış, idolünü kutsal bir bohçada taşımış ve göçleri sırasında Meksika platosun-

da, onun kehanetinde söylediği yere yerleşmişlerdi. Huitzilopochtli'nin daha sonra güneş tanrısıyla eş tutulmasının nedeni sadece kolibri değil aynı zamanda onun savaşçı kimliğidir, çünkü güneş te bir savaşçıdır ve bir mitin anlattığı gibi, doğarken ay ve yıldızların saldırısına uğrar, silah olarak ateş ve ışını temsil eden "Turkuvaz yılanını" kullanır[41]. Aztek resim yazılarında Huitzilopochtli, Tezcatlipoca'ya çok benzer, ancak onun aydınlık yüzünü yansıtır.

Diğer tanrıların hiçbirisi yaradılışta yer almazlar; onlar herşeye hükmeden değillerdir, sadece kendi etki alanları içine giren nesne ve görüntüleri değiştirebilirler. Doğa güçlerini ve görüntülerini, insanların uğraşlarını ve mesleklerini temsil ederler, ama kendilerine özgü karakteristik özellikleri vardır ve çoğunlukla insan biçimindedirler. Aslında hep aynı anlamı taşısalar da yerel ve ulusal biçimlendirmelerdeki çeşitlilik onların sayısını çok fazla arttırır. Mesa Central'de tanrıların en eski tasvirlerinden birisi sayılan, Azteklerde Xiuhtecutli (Turkuvazın beyi) adını alan ve Tolteklerden itibaren savaşçıların ve kralların koruyucusu olarak kabul edilen "Ateş Tanrısı"nın Meksika vadisinde çok çeşitli, hatta kadın olarak tasvir edilmiş farklı biçimleri vardır. Bunlardan birisinin adı Itzpapalotl'dır (Obsidiyankelebeği), çünkü kelebek ateşin temsilcisi olarak görülürdü ve bu nedenle biçimi ateş tanrısının göğüs süsüydü. Xochimilco kentinde yüceltilen diğer bir ateş tanrıçası Chantico ("Evin içinde") adını taşır ve daha çok ateş ve gü-

(41) Seler 1902/23, IV s.157-167. Haekel 1959 s.140-142.

neş tanrılarının savaşçı yönünü temsil eder, bu nedenle savaşın sembolü olan bir "su ve ateş nehrini" baş süsü olarak taşır.Yeryüzü tanrıçasının Meksika vadisi ve özellikle eski Toltek kenti Colhuacan'da ortaya çıkan eski yerli biçimi Cihuacoatl'dır (Dişi Yılan). "Yaşlı hanımefendi"(ilamatecutli), "yaşlı tanrı"nın (huehueteotl), ateş tanrısının, dişi karşılığıydı; hayat veren ana tanrıça olarak küçük toprak idollerde kollarında bir çocukla tasvir edilmişti. Aztekler yanlarında diğer bir yeryüzü tanrıçası daha getirmişlerdi. Coatlicue ("Yılan etekli) adındaki bu tanrıça, ölmek üzere olan tüm canlıları ve batmakta olan yıldızları yutarak yeryüzünün öldürücü yanını temsil ederdi. Bir zamanlar Tenochtitlan'daki tapınağında, "Karanlığın evi "(tlillancalli), duran iki büyük heykeli vardır, yılanlardan örülmüş bir etek ve hayvan pençeleriyle tasvir edilmiştir, her iki heykelde de baş yoktur, boyun çıkıntısının üzerinden yılanlar yükselir (fışkırdıkları yerde yılana dönüşen kan), çünkü birçok halkın inanışında olduğu gibi yeryüzü tanrıçası, aynı zamanda, güneşe yenilip kafası koparılan ayı temsil eder. Bu yerli tanrıçanın yanı sıra Aztekler dışardan aldıkları Tlazolteotl (Fenalığın (günahın) tanrıçası) adında diğer bir yeryüzü tanrıçasını da yüceltmişlerdi; sembolleri ve işlevi, anavatanı olarak Meksika körfezi kıyılarını göstermektedir; tasvirlerindeki alın bandı ve kulak süsü olan pamuklu dokuma kuzey Veracruz'daki Huastekler tarafından kullanılırdı; rahiplerinin, zina işledikleri için sürgün edilenleri affetmeleri ise güney Veracruz Olmeklerinin bir geleneği idi. Eski dünya yer tanrıçalarında da sık görüldüğü gibi, en önem-

li özelliği cinsel zevkleri temsil etmesiydi, bu niteliği onun adına düzenlenen şenliklerde fallus dansları yapılmasıyla kendini gösterir.

14

Yağmur tanrısı Tlaloc tipini Teotihuacan sanatı daha önce yaratmıştı. Aztekler de alçak kabartma tasvirlerinde onun karakteristik maskesini koruduler, ama anlamını farklı yorumlayarak. Bu maskedeki göz halkalarını, iki yılanın kıvrımları olarak gördüler. Daha önce de belirttiğimiz gibi klasiksonrası dönemde bu tanrı, panteonun en üstünde yer alan, herşeye hükmeden tanrı olmaktan çıkmış, tamamen bir doğa tanrısı haline dönmüştür. Sahagun'un yazdıklarında ve Codex Borgia'nın resimlerinde anlatılanlara göre, dört testiden birisini yeryüzüne döker, her testinin ayrı bir etkisi vardır ve hangi testiyi dökerse ona göre mısırlar ya olgunlaşır gelişir, ya da soğuktan ve böceklerden mahvolur[42]. Eğer Tlaloc kızıp testileri kırarsa, o zaman şimşekler çakar, gök gürler. Karısı Chalchiuhtlicue (Yeşim etekli) derelerin ve kaynakların tanrıçasıydı. Puebla- Mikstekler sanatında yılanlı bir miğfer-mas-

(42) Cod. Borgia 27/28. Hist.d.l.Mexic.por sus Pinturas(Krickeberg 1928,s.34/35)

keyle tasvir edilmiştir, Azteklerde ise asil bir Aztek kadını kıyafetiyle betimlenmiştir. Çok önceleri daha büyük bir etki alanı vardı. Bunu, Meksika platosunun doğu ve güneyindeki eski Nahua soylarının onu Xochiquetzal ("Dik duran çiçek") ile eş tutmalarından anlıyoruz. Xochiquetzal mısır tanrısını doğuran ve duygusal sevgi ile kadınların yaptığı tüm sanatların koruyucusu olan genç bir tanrıçaydı. Toltekler için su ve mısır tanrıçaları aynıydı, çünkü Tula'daki kaya resminde her ikisinin sembolleri aynı figür üzerinde kullanılmıştır[43]. Azteklerde ayrı bir mısır tanrıçası vardı ve taş idollerinin çokluğuna bakılırsa oldukça sevilen bir tanrıçaydı. Tasvirlerinde başında kocaman dikdörtgen bir başlık taşır ve elinde tahtadan yapılmış çıngıraklı bir asa tutar. Aztekçe adı chicahuaztli (onunla güçlendirilen) olan bu asa, isminden de belli olduğu gibi, ekilmiş tarlaların verimini arttırmak için yapılan büyü törenlerinde kullanılırdı.

Mesa Central'in erkek bitki tanrıları, çoğunlukla yabancı halklardan alınmıştır. Daha önce Teotihuacan ve Monte Alban'da görülen, Toltekler ve Mikstekler tarafından da yüceltilen ve özelliği, üzerine insan derisi sarınmış veya yüzünde insan derisinden maske olan bir tanrı, Azteklerde Xipe Totec (Derisi yüzülen efendimiz) adını almıştır. Bu tanrı, Meksika'nın Pasifik kıyılarında yaşayan ve eski zamanlardan beri ibadetlerinde insan derisi yüzen küçük bir kabileden gelmiştir. Aztekler, altıncı hükümdarları Axayacatl (1470-1481) döneminde onu panteonlarına aldılar. Yüzülen deriyi,

(43) Krickeberg 1960,s.15-23.

toprağın filizlendiği doğanın yeni örtüsüyle özdeşleştirerek bu tanrıyı ilkbahar tanrısı olarak kabul ettiler. Bitki tanrılarından bir diğeri de Xochipilli'dir (çiçekler prensi). İlk önce Oaxaca'da Mikstekler tarafından yüceltildi, ama burada genç Güneş tanrısını temsil ediyordu; miğfer maskesi Coxcotli adındaki, Meksika'nın tropik bölgesinde yaşayan ve sabahın erken saatlerinde tüm kuşlardan önce ötmeye başlayan bir orman tavuğunun başını tasvir ediyordu. Tlaloc'un yüzü gibi bu miğfer maske de Azteklerce yanlış anlaşıldı ve yerini uzun tüylerden oluşan bir başlık aldı[44]. Aztekler Xochipilli'yi öncelikle dansçıların, çalgıcıların ve oyuncuların tanrısı olarak yücelttiler. Güneş tanrıları Tonatiuh (aydınlatmaya çıkan) Tolteklerden gelir. Belirli bir "Ay tanrıları" yoktur, ama ayın nitelikleri başka tanrıların çeşitli giysilerinde kendisini gösterir. Özellikle isimlerini, ayın lekelerinde şekli görülen tavşandan alan Pulque tanrıları Centzon totochtin (Dörtyüz tavşan)ın maskelerinde ayın özellikleri belli olur. Ayrıca iki renkli yüz boyaları ve yarım ay şeklinde, kemikten yapılan burun süsleri onların ay karakterlerini gösterir; tavşanla beraber bu burun süsü ayın hiyeroglifini oluşturur. Pulque tanrılarının kültü özellikle Morelos eyaletinde çok yaygındı, tapınakları Tepoztlan'da yüksekte, sarp bir kayalığa yapılmıştı ve hasat zamanı onların adına düzenlenen şenliklerde gürültülü patırtılı içki alemleri ve cinsel taşkınlıklarla dolu kutlamalar yapılırdı.

Klasik sonrası dönemde de tapınaklar basa-

(44) Krickeberg 1960,s.8-15.

maklı piramitler olarak yapılmışlardır, ancak klasik ve Toltekler dönemi piramitlerinin mimari güzelliğinden çok şey kaybetmişlerdir, basamaklarda rölyef ve alçak kabartma süslemeler kullanılmamıştır. Yıkıntıları üzerine İspanyolların Mexico City'yi kurdukları, bir zamanlar Azteklerin metropolü olan Tenohtitlan'ın ana tapınağı Moctezuma I (1441-1469) döneminde yapılmıştır. Kentin ilk kuruluş zamanlarından kalma eski bir bina harabesi üzerine yapılan tapınak daha sonraki dönemlerde genişletilmiştir (daha önce anlattığımız gibi eski piramidin üzerine bütün olarak yeni bir piramit yapılarak büyütülmüştür).Açılan bir çukurda bu piramidin en alt basamağı gün ışığına çıkmıştır: 1487 yılında yapılan en son piramit 80 x 100 metrelik bir alan üzerinde dört veya beş katlı ve 30 metre yüksekliğindeydi. Ön kısmında iki geniş merdiven piramit gövdesinin içine yapılmıştı, terasta Tlaloc ve Huitzilopochtli için birer tapınak bulunuyordu. Merdivenlerin yılanlı korkulukları, Tolteklerdeki örneklerini anımsatır, bunlardan bir parça günümüze dek kalmıştır ve piramidin önünde savaşçıların ayin alayını tasvir eden bir rölyef ile benzer kabartmalı dörtgen sunak platformlu, sütunlu avlu belki yine Tolteklerden örnek alınmıştı[45]. Toltek stilinin diğer heykeltraşlık unsurları (chacmool figürleri, sancaktarlar ve ayakları insan figürlü sunak masaları) devam ettirilmiş, ama Aztek zevkiyle biçimlendirilmişti. Tula'nın Sabah-yıldızı tapınağını çevreleyen, çok güzel ve ustaca yapılmış yılanlarla süslü duvarının yerine Aztek

(45) Beyer 1955.

ana tapınağının çevresine alçak bir set yapılmıştı. Setin üst kısmı çok sayıda birbiri içine girmiş, kabaca şekillendirilmiş yılanlarla bezenmişti, bu süslemeler Tenayuca'da (Mexico City'nin kuzeyinde) günümüze kadar gelen bir Çiçimek piramidindekilere çok benzer. Meksikalı araştırmacı Enrique Juan Palacios'a göre, bu "yılan kemeri" Aztek yertanrıçası Coatlicue'nin "yılanlıeteğini" temsil etmektedir[46]. Ana tapınak, yer tanrıçasının Huitzilopochtli'yi doğurduğu yer olan "Yılanlar dağı" (coatepetl) adını taşırdı ve Tolteklerde olduğu gibi, güneş tanrısının hergün tırmanıp indiği gökyüzünü temsil ederdi. Bir çok Aztek piramidinin olduğu gibi, ön yüzü batıya dönüktü ve en tepe noktası , güneşin yükseldiği en üst noktayla hemen hemen aynı hizadaydı. Piramidin üst platformunda (terasında) bulunan, küçük ama yüksekçe oldukları için İspanyollar tarafından "kuleler" olarak adlandırılan kutsal yapılarda da alt kısımdaki gökyüzü sembolleri devam ettirilmişti. Üst pervazlarında bir "Yıldızlı gökyüzü rölyefi" bulunuyordu, bu rölyef siyaha boyanmış bir yalancı mermer zemin üzerinde beyaza boyalı yarım küre şeklinde taş parçalarından oluşuyordu, ve çatısı bulutları simgeliyordu. Bu süslü pervaz günümüzde sadece Orizaba'dan Veracruz limanına giden yol üzerinde bulunan Huatusco'daki bir Aztek tapınağında kalmıştır.

Chichen Itza'daki gibi Tenochtitlan'ın ana tapınağının önünde üç taş platform ve kutsal bir top sahası vardı. Bunlardan başka, dikdörtgen biçi-

(46) Palacios in Tenayuca 1935,s.232-263.

minde, çevresi duvarlarla örülü büyük anatapınak alanı içinde Güneştanrısı, Tezcatlipoca, Xipe v.s. adına yapılmış sekiz, dokuz küçük piramit tapınak yer alıyordu, ayrıca kuzeyden, batıdan ve güneyden gelen, Tenohtitlan'ı göl kıyısına bağlayan üç set (yol) bu alanda birleşiyordu. Tapınak alanının dışında Coatlicue'nin tapınağı ve Rüzgar tanrısı için yapılan yuvarlak biçimli piramit tapınak bulunuyordu. Mexico City'nin batısında Toluca vadisinde bulunan ve iyi korunmuş olan bir Rüzgar tanrısı tapınağı, araştırmacılara bu tarz yapılar hakkında değerli bilgiler sağlamıştır. Şimdiye kadar sözünü ettiğimiz tapınakların sadece ikisinin duvarlarında büyük alçak kabartma süslemeler vardır, her ikisi de Azteklere özgü olmayan, dışardan alınan tanrılar için yapılmıştı. Bunlardan birisi daha önce bahsettiğimiz Pulque tanrıları için yapılan tapınak, diğeri ise Mesa Central'in güneyinde Malinalco'da 16. yüzyılın başlarında tüm süslemeleriyle beraber bir dağın kayasına oyulan tapınaktır. İkincisinin girişi, tanrı Tepeyollotli'nin bir mağara tapınağı olduğunu belirten bir canavar ağzı ile çevrelenmiştir, ayrıca içindeki jaguar ve kartal figürlerinin canlı tasviri, burasının, koruyucuları Tezcatlipoca olan Aztek savaşçıları "Jaguar" ve "Kartal"ların ibadet yeri olduğunu göstermektedir[47].

Aztek tapınaklarında rölyef ve diğer duvar süslemelerinin yerini çok sayıda, büyük, üç boyutlu taş heykeller almıştır. Mexico City ve diğer yerlerde yapılan kazılarda olağanüstü güzel örnekler or-

(47) Krickeberg 1949,s.126-132.

taya çıkartılmıştır. Bu eserler geç Aztek sanatının doruk noktasını gösterir ve Toltek heykellerini geride bırakır. Toltek sanatında heykeller,klasik sanatta egemen olan şekliyle, dikdörtgen sütunlar üzerine yapılan kabartmalardan oluşurdu. Oysa Aztekler gerçek anlamda bir heykeltraşlık sanatı geliştirmişler ve çok güzel eserler yaratmışlardır. Özellikle "Derisi yüzülen tanrı" Xipe figürlerinde ürkütücü bir gerçekçilik vardır. Bunların yanında çok sayıda heykelde, yukarda sözü edilen Coatlicue figüründe olduğu gibi, realistik biçimler dini sembollerle arka plana itilmiştir. Şu hiç unutulmamalıdır ki bu heykeller estetik amaçlarla yapılmamışlardır, daha çok yaşam tarzlarının kasvetli ciddiyetine ve dinlerinin merhametsiz baskısına sıkı sıkı bağlı savaşçı bir halkın yarattığı dünya görüşünü ifade ederler.

Yüce Aztek tanrısına karşı olan görevler sadece, dindar ve alçakgönüllü olmak, herkese örnek, ahlaklı bir yaşam sürmekti, çünkü tanrı dualardan başka ibadet kabul etmezdi; bu dualardan günümüze, ona karşı beslenen derin sadakati gösteren örnekler kalmıştır. Doğa tanrıları ise fiili ibadetlerle korunur, yönlendirilir ve bazı durumlarda insanların isteklerini yerine getirmek için zorlanırdı. Bu aktif kült Meso-Amerika'da büyüyle yakından ilgiliydi ve çok nadir olarak, bazı ileri dinlerde olduğu gibi, yalın bir sembol olarak önemini yitirmişti. Bununla beraber en kanlı ibadet biçiminde bile etik bir inancın varlığı yadsınamaz. Bir Aztek ilahisinde vurgulandığı gibi,insan "borcunu ödemelidir"; bunun anlamı, varoluşu, kendi yaşamını feda ederek dünya düzeninin korunmasına ve sürdürül-

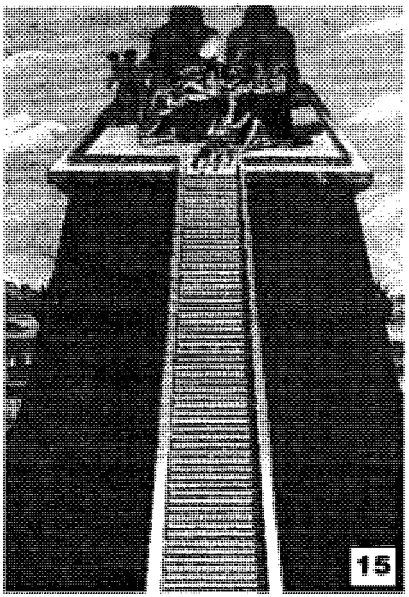
mesine hizmet etmelidir[48].

Yıkanmak, oruç tutmak ve cinsellikten vazgeçmek ibadet işlemleri için yapılması gerekli hazırlıklardı, bu düzenin kurulması efsanelerde Toltek rahip kralı Ce acatl-Quetzalcoatl'a atfedilir. "Vaftiz" denilen, Azteklerin yeni doğan çocukları yıkamalarının temelinde de temizlenme düşüncesi yatar, tabii cismi anlamda değil,vaftiz sırasında ebe, suyun çocuğu, anne ve babasından geçen kötülüklerden arındırması için dua ederdi[49]. Genellikle yirmi, rahiplerde seksen güne kadar uzayabilen oruç döneminde, sadece bu görevi yerine getirmek için belirlenmiş oruç evlerine çekilirler ve etraflarını sazlardan yapılmış bir iple çevreleyerek kendilerini diğerlerinden yalıtırlardı. Çoğunlukla yemin tarzında olan dualarla tanrılara erişmeye ve onları etkilemeye başlamış olurlardı. Kurban olarak verilen nesneler, Teotihuacan döneminde olduğu gibi, tanrılardan istenenleri şimgelerlerdi. Azteklere özgü bir sunu şekli, idollerin çevresine astıkları kurban kağıtlarına (tetehuitl) sıvı kauçuk damlatmaktı; değerli taşlar , tüy mozaiklerle süslü örnekler kanlı kurbanların yerine geçerdi. Bu tarz hediyelerin kurban olarak verilmesi genellikle bir tütsü sunusuyla birlikte olurdu, zaten tütsü sunuları, başka hediyeler olmaksızın, rahiplerin günlük görevlerinden biriydi ve her sabah güneşi tütsüyle selamlarlardı. Kopal veya pelin otu yaprakları, topraktan yapılmış tütsü kaplarındaki kor halinde kömürün içine konarak veya (Miksteklerde oldu-

(48) Seler 1902/23 II s. 978,983.
(49) Seler 1904/09, I s.101.

ğu gibi) bir sunak taşına istiflenen odunların üstünde tütsülenirdi. Aztek tapınaklarındaki mangalların şekli Teotihuacan döneminden itibaren hemen hemen hiç değişmemişti. Dilin ve kulağın,göğüs ve uyluk derisinin sivri kemikler, obsidiyan bıçakları veya dikenlerle çizilmesi ya da delinmesi gibi kanlı nefsi körletme eziyetleri, Aztekler öncesi dönemde de biliniyordu ve Körfez kıyıları ile Puebla vadisinde çok abartılı, sert biçimlerde uygulanıyordu; bu nedenle Azteklerin aslında bu ibadet şekillerini Meksika platosuna doğru yaptıkları göç sırasında öğrendikleri tahmin edilmektedir. Anıtlarında ve efsanelerinde eğer bir tanrı ve kral kanlı nefsi körletme eziyeti yapıyorsa, bunun nedeni mutlaka büyük anlam taşıyan, çok önemli bir olaydır. Akıtılan kan agave yapraklarına sürülürdü, sonra yapraklar bir ot yığını veya bir kap içine konurdu. Her kanlı eziyetten önce birkaç damla kan gökyüzüne ve dört gök yönüne doğru serpilirdi.

Meso-Amerika klasik sonrası dönemin, klasik dönemden en önemli farkı insan kurbanının inanılmaz boyutlara ulaşmasıydı, özellikle Aztekler-de. 1487 yılında ana tapınaklarına yaptıkları son kabuk piramidin(çekirdek piramidin üzerine yeni piramit yapma) kutlama törenlerinde, dört gün içinde Tenochtitlan sunaklarında (en iyimser tahminlere göre) yirmibin kişinin kanını akıtmışlardı. Ancak bu insan kıyımının kısmen politik nedenleri de vardı; hemen hemen aralıksız olarak yaptıkları fetihler ve savaşlardan Meksika platosuna getirdikleri çok sayıda esir, gittikçe kendileri için bir tehlike oluşturmaya başlamıştı ve bir şekilde bun-

15

ların asimile edilmesi gerekiyordu. İnsan kurbanının en yaygın şekli olan kalbin kurban olarak sunulmasını Aztekler hiç şüphesiz Tolteklerden almışlardı; Tolteklerin kültünde insan yüreği önemli bir rol oynarken, Miksteklerde (ve Mayalarda da) bu çok nadir görülür ve bazen bir köpek insanın yerini alırdı. Elbette insan kıyımındaki bu dehşetli artış sadece politik sebeplerle açıklanamaz. İnsan kurban etmenin temel nedeni "Güneş tanrısıydı". Kurban olarak seçilenlerin, kurban edilen yüreğin ve bunun konduğu kabın, üçünün birden Güneş tanrısının diğer beni olan "Kartal" (Aztekçe quauhtli) ismiyle adlandırılması, sunuların Güneş tanrısına yapıldığının en önemli işaretleridir. Aztek, Mikstek ve Toltek kurban tasvirlerinde kurban edilen yüreği hep güneş tanrısı yer[50] ve bu nedenle kurban kanının akıtıldığı taş çanakların (quauhxicalli) içleri ve dışları güneşin resmiyle süslüdür. Ayrıca, bir zamanlar Tenochtitlan'ın anatapınak alanında bulunan ve şenliklerde insan kurban etme törenlerinin merkezini oluşturan dev taş anıtlar, "4 Hare-

50 Cod. Selden 12, Beyer açıklaması 1921,s.1.

ket" gününü dört tarih öncesi devrin hiyerogliflerriyle gösteren ve yirmi günün işaretleriyle çevrilmiş, ortasında güneş tanrısı resmi bulunan "Takvim taşı" ve üzerinde Azteklerin 7. kralları Tizoc (1482-1486) dönemine kadar fethettikleri kent ve bölgelerin simgelerini gösteren "Tizoc taşı"; bunların hepsi de birer quauhxicalli'dir (kuban kanı çanağı). Burada ifade edilen düşünce, Tolteklerin "Yeryüzüne yakın güneş" resimlerinde de tasavvur edilen, güneşin beslenmek ve güçlenmek için insan kanı ve yüreğine gereksinimi olmasıdır. Amaç, onun yeraltı dünyasında hapis kalmasını veya gökyüzündeki yolunu yarıda kesecek bir felaketi önlemektir; bu devri yok edecek olan felaket, rahiplerin kehanetinin söylediği gibi, daha önceki diğer dört devrin son bulduğu, 52 yıllık dönemin başlangıcında ve ayrıca her sene "4 hareket" gününde beklenirdi. Yeryüzünde kurban edilenler yıldızlara dönüştükleri için kurbanlık seçilenler yıldız tanrılarının kostümünü giyerlerdi; bedenleri beyaz veya beyaz-kırmızı çizgilerle boyanır, beyaz bir elbise giyerler, saçları ince kuş tüyleriyle süslenir ve Mixcoatl'ın siyah yarım maskesini takarlardı. Beyaz şafak vaktinin rengiydi. Kendi doğalarındaki barbarca bir eğilim değil, sadece, 'insanın görevi güneşin varlığını sürdürmektir' düşüncesine karşı duydukları fanatik inanç onları insan kurban etmeye itmiş ve kurban taşında ölmeyi büyük bir onur kabul etmişlerdi. Yine bu nedenle, kurban edilecek esirlerin alındığı savaşları yapmak Aztek inancına göre tanrısal bir emirdi. Bu düşüncelerin betimlendiği en güzel örneklerden birisi, 1926 yılında Mexico City kazılarında çıkar-

tılan bir "Teocalli"* rölyefidir; güneş yuvarlağının çevresinde onu yücelten tanrıların ağızlarından, bir dua veya ilahi sembolü gibi savaş hiyeroglifi (su ve ateş) yükselmektedir[51].

Güneş dışında Aztekler, toprak ve bitki tanrıları için de, genellikle derisi yüzülerek, kadın ve erkek kurbanlar verirlerdi; cüce oldukları düşünülen yağmur tanrıları için ise küçük çocuklar su kaynaklarında, kuyularda veya Texcoco gölünün belirli yerlerinde boğularak kurban edilirlerdi. Her iki durumda da kurbanlar tanrılar için yiyecek anlamını taşımazlar, daha çok , kurban edilerek gençleştirilen veya güçlendirilen tanrının kendisini veya ixipla(tli) sini temsil ederlerdi; bazı araştırmacılar bunu, eski Asya ve Afrika'da kutsal törenlerle kralların öldürülmesi geleneğiyle karşılaştırırlar. Büyük olasılıkla bu kurban tarzları Meksika'nın klasik döneminden geliyordu ve kısmen her iki denizin kıyısındaki,kabile tanrıları Xipe Totec ve Tlazolteotl olan halklardan (deri yüzmek), kısmen de eskiden beri insanları kuyulara atarak kurban ettikleri bilinen Yucatan Mayalarından çıkmıştı.

Meksika platosuna göç edinceye kadar "Döğüş kurbanı" ve "Ok kurbanı" da Aztekler için yabancıydı. Bu kurban töreninde esir önce ortası delik taş bir diske bağlanır ve iki savaşçıyla döğüştürülürdü, sonra merdiven gibi bir çerçeveye bağlanır oklarla vurulurdu. Sahagun'un "Toprağı yarmak" ve "Toprağı döllemek" olarak isimlendirdiği bu törenleri Seler, toprağı ekime hazırlamak amacıyla

* Ç.N. Teocalli: nahuatl dilinde Tanrının evi anlamına gelen, Aztekler de bir tapınağı veya tören merkezini belirten sözcük.

(51) Caso 1927.

yapılan büyüler olarak yorumlamıştır[52]. Bu geleneği Mikstekler'den almışlardır, ancak Kuzey Amerika'nın mısır yetiştiren soylarının kutsal adetlerine de çok benzer.

20'şer günlük 18 ayın herbirinin sonunda yapılan yıldönümü şenlikleri, oyuncular, rahipler, savaşçılar ve kurban olarak seçilen savaş esirlerinden oluşan bir Kült- draması niteliğini taşırdı. Yıl içinde doğa olaylarının evreleri izlenir ve bir kısmı biraz önce anlattığımız gibi çeşitli büyülerle bunlar insanların iyiliği için yönlendirilmeye çalışılırdı[53]. Kuraklık zamanlarında bereketli yağmurlar yağdırılmasını sağlamak için yağmur tanrıları adına çok sayıda, büyük törenler düzenlenirdi; çocukların kurban edilmesinin yanında, rahiplerin gece Texcoco gölünde yıkanmaları ve bu sırada gece kuşlarını taklit etmeleri bu törenlere ait adetlerdi. İlkbahar ve sonbaharda toprak ve bitki tanrıları Xipe ve Tlazolteotl'a yönelirlerdi, fallus dansları ve mısır tanrısının doğumunu tasvir eden oyunlarıyla hasat töreni, tarıma yönelik kutsal şenliklerin doruk noktası olurdu. Törenlerle ilgili bir diğer grubu K.Th. Preuss kısmen, güneşin,ay ve yıldızlarla yaptığı savaşta zafer kazanan ve yenilen kaderiyle ilişkilendirir. Mayıs ayında, güneşin Tenochtitlan üzerinde en üst noktaya eriştiği zaman kutlanan Toxcatl töreninde, bir yıl boyunca Tezcatlipoca'yı temsil ederek onun yerine geçen, ona sunulan tüm zenginlikler ve saygınlıkla yaşayan genç bir esir kurban edilirdi. Onun ölümüyle, genç gü-

(52) Seler 1904/9,I s. 170-175.
(53) Preuss 1930b,s.67-81.

neş olarak Tezcatlipoca'nın yerini alan Huitzilopochtli için hamurdan idoller yapılır ve genç savaşçılarla genç kızlar dans ederlerdi. Ama Huitzilopochtli adına yapılan en önemli şenlik Kasım ayındaki Panquetzalitztli töreniydi; dramatik biçimde onun Yılanlar dağındaki doğumu ve düşman kardeşleri, ay ve yıldızların onu kovması tasvir edilirdi. Düzenli olarak yapılan bu yıllık törenlerin yanı sıra, her sekiz yılda bir yapılan bir tören vardı, bu törende maskeli danslarla, insanlara yiyecek olarak hizmet edenlerin de bir kez olsun dinlenmeye ve yenilenmeye ihtiyaç duydukları anlatılırdı. Ayrıca her yıl bir veya iki kez gelen "4 Hareket" gününde de tören yapılırdı; güneşi temsil eden bir esir gezgin kıyafetleri içinde Güneş piramidinin basamaklarına yavaş yavaş tırmanırdı, böylece güneşin gökyüzündeki yükselmesi taklit edilir ve inançlarına göre, bu benzetme büyüsüyle herkes için iyi bir gelecek sağlanmış olurdu.

Her ne kadar cenaze törenlerinde savaşta ölen veya düşman tarafından kurban edilen savaşçıları için yıldız tanrısı Mixcoatl süsleriyle bir kukla ve ölen reisleri için Quetzalcoatl süsleriyle tahta bir idol yapsalar da Azteklerde, Peru'da olduğu gibi, bir ata kültünün varlığından söz edilemez. Sıradan ölüler için ise sevgi ve saygıdan çok korku duyarlardı. Gömü adetleri, ölülerine Mictlan yolunda olanakları el verdiğince yardımcı olmaya, ama onların geri dönmelerini de engellemeye çalıştıklarını gösterir. Yağmur tanrısına ait olan ölüler dışındakilerin hepsi yakılırdı; reislerinin külü kalbi simgeleyen yeşil bir değerli taşla beraber, sanatsal süslemelerle bezenmiş bir lahit içine konurdu.

Ölülerin, Mictlan'a giden yorucu ve zorlu yolu dört yılda aştıkları kabul edildiği için, sadece dört yıl boyunca ölü için törenler düzenlenirdi. Hem Aztekler hem de Tolteklerin ölü ve gömü kültürlerinin gelişmemiş olması anıtsal mezarlar yapmamış olmalarından da anlaşılır. Buna karşın Mikstekler, Monte Alban'dakiler gibi, daha eski zamanlardan itibaren geçitli ve odalı mezarlar yapmışlardı. Nochistlan bölgesinde (Oaxaca) Yucunudahui'de ortaya çıkartılan bir mezar bunun örneklerinden birisidir. Cholula'da bulunan bir mezar, daha sonraki zamanlarda, büyük olasılıkla Miksteklerin etkisiyle yapılmıştı; küçük bir tapınak platformu biçimindeki mezarın içinde asil bir çiftin yakılmamış iskeletleri bulundu, yanlarında Mictlan'da ölülere eşlik ettiğine inanılan bir köpeğin kemikleri, çanak çömlek ve kemikten yapılmış bir kaynana zırıltısı vardı[54]. Sonuncusu, bir insanın uyluk kemiğinden yapılmıştı ve üzerinde enlemesine çentikler bulunuyordu; ölüler için yapılan törenlerde, çalgılarla müzik yapmak ayıp sayıldığı için, bir midye kabuğu veya geyiğin köprücük kemiği ile buna vurularak cenaze müziği yapılıyordu. Diğer törenlerde, boynuzlar üflenerek, kamış flütler, su kabağından marakaslar, ağaçtan yapılmış yarık davullar ve deri davullarla müzik yapılıyordu; davulların çevreleri bazen sanatsal desenlerle süsleniyordu; rahipler ibadetleri sırasında büyük deniz kabuklarını üfleyerek işaretleşiyorlardı. Temelinde dini amaçlar olan iki oyun, top oyunu ve patolli denilen, diğeri gibi bunda da güneşi etkilemeye

(54) Noguera 1937.

çalıştıkları "atlama oyunu", Meksika'nın uzak kesimlerinde günümüze kadar gelmiştir.

Her ne kadar büyücüler, Azteklerin günlük hayatlarında kahin, falcı, hokkabaz, doktor ve büyü yapıcılar olarak önemli bir rol oynuyorlarsa da, varlığı dinin gölgesi altında duran rahip, resmi düzenin başlıca liderlerinden birisiydi. Sahagun 38 kadar farklı rahip sınıfı belirlemiştir[55]. Başrahip genellikle kral ailesinden gelirdi ve görevini, yüksek derecedeki iki rahiple beraber Tlaloc ve Huitzilopochtli tapınaklarının olduğu ana piramitte yerine getirirdi; bu rahipler Tolteklerde olduğu gibi Quetzalcoatl ünvanını taşırlardı. En itibarlı rahip sınıflarından birisi insan kurbanını gerçekleştirenlerdi. Dört yardımcıları olurdu ve bu yardımcılar diğer ayrıntıları, derinin yüzülmesi, teoqualo (tanrıyı yemek) ibadeti için ölünün parçalanması gibi işleri yaparlardı; bunların dışında tütsü rahipleri, günahları affeden rahipler ve yer tanrıçası hizmetindeki rahibeler vardı. Rahipler, siyaha boyanmış bedenleri, bakımsız saçları ve işkenceden parçalanmış kulaklarıyla karanlık, ürkütücü bir görüntü verirlerdi. Kollarında tütsü malzemesini koydukları kesecikler ve sırtlarında su kabağından kaplar taşırlardı; bu kapların içinde trans haline geçmek için çiğnedikleri tütün bulunurdu. Gökyüzünü izlemek, takvim bilimi ve kısmen kehanet amaçlı resim yazılarını yazmak, aynı zamanda bilgin olan rahiplerin görevleri arasındaydı. Bu konularda Azteklerden kendilerinden önceki halkların, özellikle Mikstekler ve Puebla Nahua soylarının ardıllarıydı-

(55) Sahagun 1952,s.83.

lar; Tlaxcala veya Cholula'dan çıkan Codeks Borgia'nın Aztek resim yazısıyla benzerliği bu özelliği net bir şekilde göstermektedir. Bu kodeks çeşitli açılardan Meso Amerikan takviminin temel öğelerini göstermektedir- 260 günlük rahip yılı, 365 günlük güneş yılı ve 584 yıllık venüs dönemi-, ayrıca dünyevi tezatları (ışık- karanlık, yağmur zamanı- kuraklık zamanı, v.s.), sıralandırılmış dört dünya ve dört gökyüzü devri ile, Seler'in yorumuna göre Venüs yıldızının gökyüzü ve yeraltı dünyasındaki kaderini anlatan bir resimli dini destan içerir. Anlatılara göre yıl hesabı, bugünkü Morelos eyaletinde eski takvim tanrıları Oxomoco ve Cipactonal tarafından yeniden düzenlenmişti; bu yerelleştirme doğru olabilir, çünkü klasik kültür Morelos'da, takvim reformuna yol açan çok anlamlı bir eser bırakmıştı.

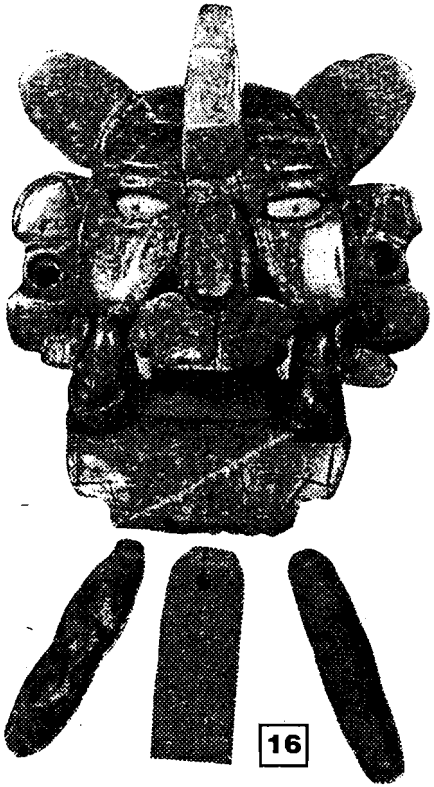
3. Zapotekler, Totonaklar ve Taraskolar

Klasik dönemden sonra Meksika'nın Güney,doğu ve batısında ilk kez günümüz halkları ile eski kültürler arasında bağlantı kurabiliriz; Oaxaca'da Zapotekler, Veracruz ve kuzey Puebla'da Totonaklar, Michoacan'da Taraskolar. Dinlerinde atalarından miras kalanların izleri belirgin değildir, çünkü klasik sonrası dönemde Mikstek ve Nahua etkileri altında kalmışlar ve bunlar eski görüş ve gelenekleri bastırmış veya biçimlerini değiştirmişlerdir. Toltekler de bu halkların bazılarını etkilemişlerdi, ama bu etki Azteklerde bıraktıkları izler kadar kuvvetli değildir. Burada sadece kutsal yapıların mimarisi ve güzel sanatlarından birkaç ör-

nek vereceğiz. Meksika'nın çok eski bir yapı biçimi olan yuvarlak piramit mimarisi içinde bir grup vardır; burada piramit gövdesi dikdörtgen şeklindeki ön ve yuvarlak biçimde arka parçalardan oluşur. Tula'da çok nadir, Cempoala ve çevresinde daha sık görülen bu piramitler gelişmelerinin ve yayılmalarının doruk noktasına Taraskoların "yacata"larında* erişir. Patzcuaro gölünün kıyısındaki başkentleri Tzintzuntzan'da bu piramitlerden, devasa bir platform üzerinde birbirlerine bağlı olarak yanyana dizilmiş beş tane vardır. Yapı özellikleri ve dış görünüşleriyle Meksika'nın diğer tüm tapınak piramitlerinden farklıdırlar; alt kısmın dik duvarları çok sayıda küçük katlara bölünmüştür ve üst platformları o kadar dardır ki, herbirinin sadece arka yuvarlak bölümünün üzerinde küçücük bir tapınak yer alabilmiştir[56]. Burada Tolteklerin örnek alınıp alınmadığı çok belirsizdir, ama Taraskoların ve Totonakların bölgelerinde bulunan "chacmool" figürlerinde, her iki halkta da bu figürlerin biçimleri çok farklılaşmış olsa bile, Toltek etkisi açıkça görülür. Kuzey Veracruz'da bulunan Teato'da tipik bir Aztek basamaklı piramidi, geç-Toltek döneminin taş tanrı heykelleriyle çevrilmiştir; bu heykellerde dörtköşe sütun şeklindeki ana form çok belirgin olarak kendini gösterir. Lienzo de Jucutacato'da aynı zamanlarda yapılmıştır; bu, Toltek sanatçılarının Michoacan'a göçlerini anlatan bir resim yazısı ve Michoacan sınırında Ixtapantongo'da bulunan, sekizkafalı bir tanrılar topluluğunun üstünde Tula'nın sabahyıldızı tapınağı-

* Ç.N. Yacata: Taraskoların piramit tapınakları

(56) Marquina 1951, s.252-260.

16

nın büyük savaşçı figürlerinden birisinin tasvir edildiği renkli bir kaya resmidir[57].

Zapoteklerde Tolteklere ait izler hemen hemen hiç yoktur.Buna karşın sosyal yasa ve dinlerinde, ki pek çok özellik Meksika'nın klasik döneminden gelir, ve arkeolojik buluntuların desteklediği gibi, Teotihuacan'la kültürel olarak yakın bir ilişkileri olduğunu gösterir[58]. Mitla'nın üç saray kompleksinden en büyüğünde, ünvanı Uija tao (Büyük kahin) olan Zapoteklerin baş rahibi oturuyordu. Başrahibin yanısıra Zaachilla'da yaşayan bir dünyevi hükümdar ve Tehuantepec'de bir vali vardı. İspanyollar geldiği sırada bu kralların adı Cocijo eza ve Cocijo pij idi ve baba- oğuldular. Ui-

(57) Villagra Caleti 1954.
(58) Seler 1895,s.17/18,23-39.

ja tao sadece adalet sistemini değil tüm politik gücü de onlara bırakmıştı, ama Teotihuacan'ın tüm rahip krallarının sahip olmaları gereken bir mevkiyi almıştı. Her iki kral ona derin bir saygıyla yaklaşır ve kesinlikle itaat ederlerdi, çünkü onun tanrılarla yakın bir bağı vardı; tanrıların isteklerini kendinden geçmiş bir halde, derin bir huşu içinde halka bildirirdi. Klasik sonrası dönem Meksika'nın hiç bir yerinde bir teokrasi ile, başrahibi bile sadece bir teba olarak gören, savaşçı bir krallık arasındaki ayırım, Zapoteklerdeki kadar belirgin değildir.Zapoteklerde kralların cübbesi rahiplerinkiyle aynıydı ve baş tanrının adını(adında veya ünvanında) taşırlardı.Uija tao'nun Mitla'daki yaşam ve halefini belirleme şekli klasik dönemin teokrasisine ışık tutacak niteliktedir. Sarayda, kendisini katı bir şekilde dış dünyadan soyutlamış olarak yaşardı ve büyük çoşkuyla kutlanan bir şenlikte, asil bir kızla birleşir, bu ilişkiden doğan çocuk halefi olurdu; sadece bu yolla, onun yerine geçecek olanın seçilmesi veya atanması gibi problemlerle başrahipliğin kutsallığının tehlikeye atılması engellenmiş oluyordu. Aztekler de Tolteklerin rahip kralı Ce acatl-Quetzalcoatl'ın, bekar olduğu halde bir şenlik sırasında bir kadınla birleşmesini anlatırlardı, ama eski anlatıyı yanlış anlayarak, eski kutsal bir geleneği, Ce acatl'ın günahı olarak kabul edip sürülmesinin ona verilen ceza olduğu yorumunu yaparlardı. Gerçekte ise,büyük olasılıkla, Ce acatl eski teokratiyi tüm gelenekleriyle beraber Tollan'da yeniden canlandırmaya çalışmış ama başarılı olamamıştı.

Tanrı Cocijo pitao'nun (Büyük Cocijo) yüceltil-

mesi de Zapoteklerin çok eski dini miraslarından birisiydi. Monte Alban Kültürünün figürlü çömleklerinde de görünen bu tanrı sadece bir yağmur tanrısı değil, aynı zamanda herşeye hükmeden tanrıydı ve bu nedenle "Yılın efendisi" olarak 260 günlük rahip takvimiyle yakından ilişkiliydi; her dört devrin başlangıç günü onun adıyla isimlendirilmişti. Klasik dönemin tarım takvimi için "Hava tanrısı" diğer tüm yıldız tanrılarından daha önemliydi, oysa klasik sonrası dönemde yıldız tanrıları zaman hesaplarına hükmetmişlerdi. Cocijo'nun yanı sıra yine Monte Alban çömleklerinde tasvir edilen mısır tanrısı Pitao cozobi de önemli bir anlam taşıyordu.Kültünde hasattan geriye kalan en güzel mısır koçanıyla temsil edilirdi ve mısır fetişi olarak bir sonraki tohum ekimine kadar, bereketin azalmaması için, tarlada bir kutu içinde saklanırdı. Zapoteklerin Jaguar tanrısı ise La Venta Kültüründen gelir, yer- ve mağara tanrısına yakındır; bu tanrı güney Meksika'nın birçok kabilesinde, Puebla Miksteklerinden Chiapas'da Tzental'e kadar hemen hemen hep aynı isimle ("Krallığın yüreği", "Köyün yüreği") tanınır ve Azteklerin Tepeyollotli ("Dağın yüreği") adındaki tanrısıyla da karşımıza çıkar. Kehanet eden tanrıdır, çünkü onun sesinin ekonun gizemli aksinde duyulduğuna inanılır. Zapotekler, Puebla Miksteka kültürünün hem erkek hem de kadın olarak betimlenen en yüce varlığa karşı inançlarını paylaşırlardı. Buna karşın Güneş tanrısı onlarda çok geri plandaydı; Teotitlan del Valle'de (Oaxaca vadisinde bir yer) bulunan, parıltılar yayarak gökyüzünden inen kuş biçiminde bir idolü Burgoa, Azteklerin Xochipilli adıyla yü-

celttikleri Miksteklerin güneş özelliklerini taşıyan tanrılarıyla ilişkilendirir.

İbadet şekillerinde Zapoteklerin diğer Mesa Central soylarından önemli bir farkları yoktu; sadece insan kurbanı Azteklerdeki kadar sık yapılmazdı ve bu nedenle insan kurbanını gerçekleştiren rahipler o kadar itibarlı değil, sadece Uija tao'nun sıradan hizmetkarlarındandılar. Güneş tutulmalarında güneşin yaratıkları kabul edilen cüceler kurban edilirlerdi; bu ve rahiplik için seçilenlerin ilk gençlik yıllarında hadım edilmeleri geleneklerinde, La Venta dininin şekilsiz orman cinlerinin karanlık bir hatırası görülebilir. Olmeklerin ibadetlerinden biri olarak değindiğimiz günah çıkartma veya suçların affedilmesi, Zapoteklerde sadece cinsel günahlar için geçerli değildi, aksine tüm günahların silinmesi şeklinde genelleştirilmişti; yapılan işkencede kan, sazlardan örülmüş kalın bir ipe(tola) damlatılır ve böylece günahlardan arınılırdı.

Totonaklar eski zamanlarda bir birlik devleti halinde yaşıyorlardı ve hükümdarlarının Miksteker gibi takvim adlarından aldıkları isimler onların Mikstek etkisinde olduklarını gösterir. İspanyollar Meksika'ya geldikleri zaman güneydeki Totonakların kentleri arasındaki birlik çok zayıftı, bunların içinden kültürel merkez olarak sadece Veracruz limanının kuzeybatısındaki Cempoala bilinir. Veracruz eyaletinde ortaya çıkartılan dini anıtlardan ve İspanyolların Meksika'nın diğer eski halklarına ait yazdıkları ayrıntılı raporlardan Totonak dini

hakkında ne yazık ki çok az bilgi edinebiliyoruz ve bu nedenle, onlar hakkında öğrenmek istediklerimizi diğerlerinden farklı olarak, onların modern yaşamlarından elde etmemiz gerekmektedir[59]. Son zamanlara kadar Nagualizm Misantla bölgesinde hala yaygındı; yeni doğmuş bir çocuğun hayvanlar arasından kendi koruyucu ruhu, doğduğu gece evin çevresine serilmiş olan küllerin üzerindeki şekillerden yorumlanarak bulunurdu.Eski kaynaklarda Körfez kıyılarında da görüldüğü belirtilen, çocukların sünnet edilmesi belli ki Tehuacan (Puebla) bölgesinde yapılan, cinsel organlara işkenceyle yakından ilgilidir. Totonakların tören günlerinde yetişkinlerin yaptığı sert bir işkence ise, ipe dizilmiş yirmibeş adet bitki sapını dillerine açtıkları bir delikten geçirmekti. İspanyollar Cempoala'da tohumları haşarat, dolu, tufan ve kuraklıktan korumak için insan kurban edildiğini duymuşlardı; bu, Yağmur tanrısının Totonakların tanrıları içinde en üst yeri aldığını göstermektedir.Her üç yılda bir onun için çocukları kurban ederlerdi, bu kurbanlara bağlı olarak bir teoqualo (tanrıyı yemek) töreni de yapılırdı; tüm kadınlar ve erkekler tohum ve reçineden yapılmış macunlara çocukların kanını karıştırıp yerlerdi. Eski metinler Güneş tanrısı, mısır tanrıçası ve onların oğlu olan uygarlık kahramanlarından oluşan bir Totonak üçlüğünün yüceltilmesinden bahsederler. Aslında bu hıristiyan kavramının arkasında Meso Amerika'nın erkek-kadın Yüce tanrısı ve onun enkarnasyonu

(59) Krickeberg 1918/25,I s. 47/48,51-54;II s.4-5.

olan yaratıcı tanrı saklıdır. Bir zamanlar tarım ayinlerindeki karakteristik bir ibadet ,dini izler taşıyan bir halk şenliği olarak "Uçma oyunu" (juego del Volador) ile günümüze kadar gelmiştir ve özellikle Papantla (Veracruz) Totonakları ile Phuatlan (Puebla) Otomileri en önemli hıristiyan bayramlarında bile bu oyunu oynarlar.Bazen kuş kostümleri de giyen dansçılar yüksek bir direğin tepesine çıkarlar ve bir ucu bir çarka bağlı uzun halatlara tutunarak kendilerini aşağıya bırakırlar ve yavaş yavaş yere inerler.Mikstek bölgelerinden çıkan resim yazıları, oyunun bir zamanlar ok kurbanlarıyla birleştirildiğini göstermektedir, bunun anlamını oyunun, büyük dini dramanın mısırın oluşumunu ve doğumunu tasvir eden bir sahnesi olarak düşünebiliriz. Bu varsayım, kuzeybatı Meksika'daki modern Huichol halkının benzer bir danslı oyunuyla da ağırlık kazanır; bereket tanrıçasını temsil eden genç kızlar, fallus taşıyan dansçılarla sembolik olarak çiftleşirler, böylece tarım ürünlerinin gelişmesi ve korunması sağlanmış olur. Nahua soylarından birisi olan Pipil'ler ise (daha sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi) oyuna daha farklı bir anlam verdiler.

Totonaklarda altı başrahibin dışında, tapınağın asla sönmeyen ateşini koruyan ve besleyen ibadet memurları ve resim yazılarını hazırlayan iki rahip vardı.Her iki olgunun da, uçma oyunu gibi Mikstek etkisiyle ortaya çıktığı kabul edilebilir; sönmeyen ateş, hem Mikstek resim yazılarında, hem de Cempoala kalıntılarında yuvarlak ateş sunakları

görülür;resim yazıları, ikincisi İspanyollar tarafından ganimet olarak alınan ilk resim yazıları, ki bunlar büyük olasılıkla günümüze kalan iki Mikstek kodeksiyle aynıydı, Cempoala'nın güneyindeki körfez kıyılarında yazılmışlardı; bunların dışında Totonak resim yazıları ile ilgili bir bilgi yoktur. Güney Totonakları üzerindeki Mikstek etkisi sadece bunlarla sınırlı değildi.Basamaklı üst pervazları ile üstüste birbirini takip eden terasları ve dikdörtgen piramit yapılarıyla Cempoala tapınakları, Cholula'nın büyük piramidinin sondan bir önceki dönemindeki Mikstek mimari biçimlerine çok benzer. Cempoala'nın teras yapılarından birisindeki kutsal alanda bulunan ve güneş,ay ve sabahyıldızı sembollerinden oluşan duvar resimleri ile (Cempoala yakınında) Cerro Montoso'nun ve (Veracruz limanında) Isla de Sacrificios'un çok güzel Totonak seramikleri, Mikstek örnekleri olmadan düşünülemez.

Olağanüstü el sanatlarını bir kenara bırakırsak, Taraskolar bazı açılardan daha önceki bir bölümde değinilen, Michoacan'ın kuzeyindeki Colima, Jalisco ve Nayarit kentlerinde yaşamış bir halkı anımsatırlar. Güzel sanatlardaki üstün yeteneklerine rağmen hep tuhaf- barbar bir toplum olarak kaldılar, çünkü Meksika'nın diğer bölgelerindeki klasik kültürden hiç etkilenmemişlerdi, ancak çok sonraları Miksteca-Puebla kültürünün bitmez tükenmez kaynağından gelen daha yüksek bir uygarlığın ince cilasını aldılar ve buna, özellikle dinlerine, Aztek kültürünün unsurlarını karıştırdılar.Bununla beraber, tapınak mimarilerinden de anladığımız gibi, kendilerine özgü niteliklerinden

çok fazla bir şey kaybetmediler, başarıyla karşı koydukları Azteklerin sürekli saldırıları bile onların ne politik ne de kültürel bağımsızlıklarına zarar vermedi. Tarasko kültürünün bazı tipik özellikleri, Michoacan'ın coğrafi konumuyla yakından ilgilidir. Mesa Central'in doğu kesimlerinin aksine burası sulak ormanlık ve dağlık bir bölgedir; büyük göllerde yapılan balıkçılık ve verimli tarım alanları geçimlerini rahatça sağlardı, ayrıca bol miktarda bulunan tahta günlük hayatlarında taştan daha önemliydi. Bu nedenle evleri ve tapınakları tahtadan yapılmıştı ve taş işçiliği hemen hemen başlangıç aşamasından ileri gitmezken seramik ve metalürjide büyük gelişmeler göstermişlerdi.Üç kentten oluşan bir birliğe hükmeden Tarask kralı aynı zamanda ülkenin ruhani lideriydi. En yüce tanrının idolü onun koruması altındaydı ve sık sık yanlız başına ibadetlerini yerine getirirdi. Petamuti ("Haberci") ünvanını taşıyan başrahip Zapoteklerdeki gibi başyargıç görevini üstlenirdi, ancak burada sadece kralın temsilcisiydi.

Taraskoların dini üzerine bildiklerimiz anonim bir eser olarak 15. Yüzyılda yazılmış, daha sonra Seler ve Nicolas Leon tarafından yorumlanmış olan "Relacion de la provincia de Mechuacan" dan kaynaklanmaktadır[60]. Bu eserden, Taraskoların dini görüş ve adetlerinin Azteklerden çok fazla etkilenmiş olduğu ve büyük olasılıkla kendi özgün kültlerinden pekçok özelliği kaybettikleri anlaşılır. Klasik dönemin yağmur ve bitki tanrıları tamamen arka plandadır,hükmedenlerse gökyüzü tanrıları-

(60) Bu bölüme alınan Seler 1902/23, Ills.1126-127, 133-154 .

dır: Tarask panteonunun en tepedeki tanrısı Curicaveri güneş tanrısı olarak kartal şeklindedir ve krallarla savaşçıların koruyucusu olarak sanki Huitzilopochtli'nin bir kopyasıdır. Diğer önemli tanrılarından birisi Urendequa vecara ("Önden giden" yani Sabah yıldızı) eski bir Tarasko kentinin tanrısı idi; daha sonra Curicaveri karşısında önemini yitirmişti ve Curicaveri ile arasındaki ilişki, Çiçimeklerin Mixcoatl'ı ile Azteklerin Huitzilopochtlisi arasındaki gibiydi. "Sağ ve sol elin tanrıları" Azteklerin yıldız tanrılarına karşılık gelir ve aynı onlar gibi kuzey (sağ) ve güney (sol) olmak üzere iki gruba ayrılırlardı(Azteklerde Mimixcoa ve Hutiznahua). Diğer tanrı biçimlerinden tanrıça Xaratanga da Aztek örneklerine benzer,çünkü o da Aztek yer tanrıçası gibi toprak ve tarım ürünlerini, onların oluşumunu ve doğumunu simgelerdi (bu nedenle hamile kadınların rahat bir doğum yapmak için gittikleri hamamların hanımefendisiydi) ve doğal olarak ay ile bağlantılıydı.Tarımın tanrıçası olarak bir keresinde, sarhoş olup Xaranga'nın kutsal sembolü olan tarım bitkilerinden yapılmış çelengi takan iki rahibin bu küstahlığını cezalandırmış ve onları yılan döndürmüştü. Taraskoların başka bir efsanesi bir güneş kahramanının gecenin efendisiyle top oynamasını anlatır; kahramanın yenildiği ve sonra oğlu olan ilk insanın onun öcünü aldığı bu efsane Amerika kızılderililerinin en eski mit hazinesinden birisidir ve Mayalar tarafından da anlatılır.

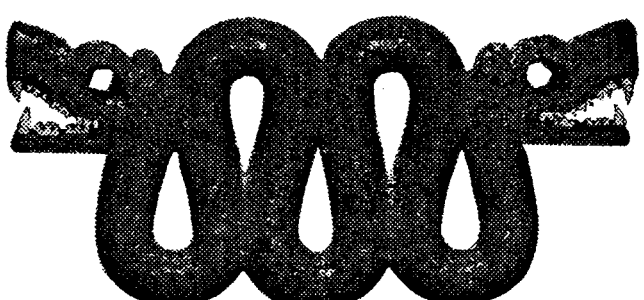
Güneş ve Sabah yıldızı nasıl Taraskoların tanrılar dünyasının en üst noktasındaysalar, ateş de kültlerinde baş roldeydi. Aktif volkanik faaliyetle-

rin insanların gözünde yeraltı dünyasının güçlerini büyüttüğü ve zengin ormanlarının ateş kültü için gerekli malzemeyi rahatlıkla sağladığı bir ülkede bu kültün öne çıkması çok doğaldı. Yakılacak odunun taşınması, kutsal ateşi yakmak ve onu koruyup beslemek krallar ve başrahibin görevleri arasındaydı, bu nedenle yardımcıları ve onların her bir tebasına "Ateşçi" (curiti-echa) adı verilirdi. Her savaş seferine kutsal ateşin yakılmasıyla başlandığı gibi, evlilik töreni gibi her önemli ailevi seremonide de ateş yakılırdı. Taraskolar için de savaşın en önemli amacı kurban edilecek esirler elde etmekti. Curicaveri'ye kurban edilmek için seçilenler başlarında gümüş bir başlık, göğüslerinde gümüş ve altından diskler taşırlardı; böylece güneş ve ayı temsil ederlerdi ve Azteklerin yıldıztanrılarının süsleriyle donatılan kurban esirlerine karşılık gelirlerdi. Yağmur büyüsünün söz konusu olduğu tek seremoni, yaratıcı tanrıça Cueravahperi adına düzenlenen törendi. İki kabile reisinin, bulutları tasvir eden danslarından sonra kurban edilenlerin kalbi ve kanları kutsal kaynaklara atılırdı, buradan çıkan buharın yağmur bulutlarını oluşturduklarına inanılırdı.

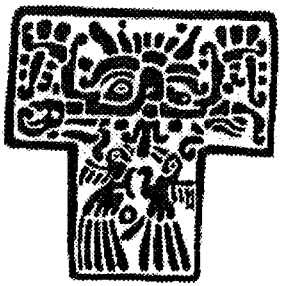
Eski kaynaklarda belirtildiği ve yeni kazılarda bulunan ayrıntıların ortaya koyduğu gibi kralların cenaze törenlerinde de Taraskolar insan kurban ederlerdi[61]. Kralın cesedi yakıldıktan sonra külleri bir bohça içinde büyük, toprak bir urnaya (kül kavanozuna) konulup tapınak piramidinin kenarında açılan bir çukura gömülürdü. Kralın kadınla-

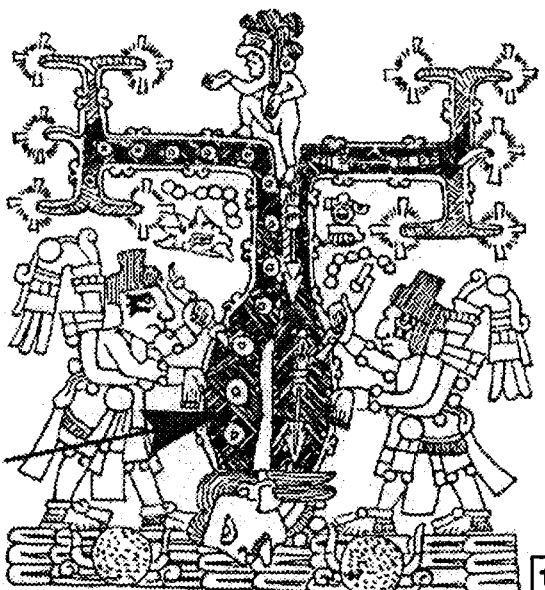
(61) Covarrubias 1957, s.98-101.

rı ve hizmetkarları ise öldürülerek cesetleri yakılmadan piramidin arka kısmına, üzerleri toprakla örtülerek gömülürlerdi. Kemiklerin kırmızıya boyanmış olmasından, Zapotekler gibi, bazen ikinci dereceden cenaze törenlerinin de yapıldığı anlaşılmaktadır. Kazılarda ortaya çıkartılan bir mezar Taraskoların gömü geleneklerine verdikleri önemi gösterir, bu mezarda ölüye eşlik edenlerin kemikleri bir hükümdarın küllerinin bulunduğu urnanın etrafına güneş ışınları gibi dizilmişlerdi; aynı yöntemi klasik öncesi dönem Ticoman evresinde, Cuicuilco piramidini yapan insanlar da uygulamışlardı. Ölüye eşlik edenlerin yanına Tarask el sanatlarının en güzel örnekleri bırakılmıştı. Tzintzuntzan'da ana piramidin çevresinde açılan, beş erkek ve dokuz kadının iskeletlerinin bulunduğu mezarlar, odsidiyan, bakır, gümüş ve altın işçiliğinin olağanüstü eserlerinden oluşan birer hazine odası gibidirler.

"Çift başlı yılan"

17

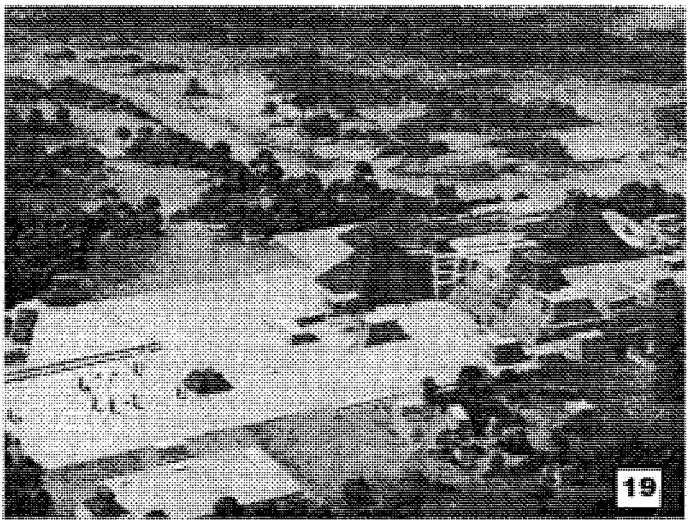

Azteklerinkiyle karşılaştırıldığında Maya dini hakkında elimizde çok az yazılı ve resimli kaynak vardır. Meksika'nın fethinden sonra Maya ülkeleri daha uzun bir zaman geri planda kaldılar ve Maya kültürünün son büyük ürünlerini bıraktığı Yucatan yarımadası ancak yirmi yıl sonra 1546 yılında genç Montejo tarafından işgal edildi. Meksika halkları ile ilgili bilgiler veren eski İspanyol tarihçileri arasında sadece, 1572 yılından itibaren Merida piskoposu olan Diego de Landa'nın raporları önemli bir anlam taşır. Sahagun kadar iyi olmasa da eserleri genç Maya sanatının pekçok önemli özelliklerini içerir ve Maya yazısının çözülmesinde modern araştırmacılara önemli ipuçları vermiştir, ancak bunlara en inanılmaz ve yeri doldurulamaz zararı yine Landa vermiş ve çok sayıda Maya kodeksini yaktırmıştır. Günümüzde Dresden, Paris ve Madrid'de bulunan İspanyol öncesi döneme ait sadece üç Maya resim yazısı vardır. Dresden'deki en değerli ve en eski olanıdır; her üçü de tarihi olayları içermezler, daha çok astronomi, takvim ve kutsal ibadetlerle ilgili bilgiler verilmiştir ve ayrıca Maya tanrılarının olağanüstü resimli tasvirleri yeralır. İspanyol zamanında, Maya dilinde yazılan "Chilam Balam kitapları", ne yazık ki çok zayıf ve eksik tarihi notlarla, kaybolan resim yazılarına dayanmaktadır ve kehanetler, mitolojik ve dini ayinlerle ilgili bölümlerle doludurlar.

19. ve 20. yüzyılda birçok araştırmacı Maya resim yazısını çözmeye çalışmıştır, ilk önce Almanların (Förstemann, Seler, Schnellhas, Beyer) başlattığı çalışmalara daha sonra özellikle Amerikalılar (Cyrus Thomas, Spinden, Morley ve Thomp-

son) ve sonraları Ruslar da (Knorosov) katılmışlardır. Günümüzde Maya hiyeroglifinin üçte biri , özellikle sayı ve takvim işaretleri , okunabilmektedir. Bunlar ve bunların sayesinde eski anıtlar üzerinde bulunan yazıtların tarihlenebilmesi ile Maya sanatının altıyüzyıllık gelişimi (İ.S. 300-900) izlenebilmektedir[62]. İlk önemli ve ciddi arkeolojik araştırmalar Amerikalı John Lloy Stephens ve dahi ressam Frederick Catherwood'un 1841 ve 1843 yıllarında yaptıkları seyahatlerle başlamıştır. 1881 yılına kadar süren durgunluk döneminden sonra, İngiliz Alfred Percival Maudslay'in dört yıl boyunca kamera ve şerit metresiyle en önemli bazı Maya kentlerini incelemesi, araştırmaların ve kazıların gittikçe artan bir hızla yeniden başlatılmasını sağlamıştır. Pek çok Maya kenti,1888 yılından itibaren Harvard Üniversitesi ve Carnegie Enstitüsünün arkeologlarınca sürdürülen kazılarla ortaya çıkarılmışlardır. 1950'li yıllarda Meksikalı arkeologlar da (Instituto Nacional de Antropologia e Historia , Mexico City) çalışmalara katıldı ve büyük başarı gösterdiler. Bu döneme kadar elde edilen tüm buluntuların ilk derlemesi Sylvanus Griswold Morley (1947) ve J.Eric Thompson (1956) tarafından yapılmıştır. Ayrıca Herbert Spinden (1913) ve Tatiana Proskouriakoff (1946 ve 1950) Maya sanat tarihi ile ilgili ilk derin ve ayrıntılı araştırmaları yapmışlardır.Maya kültürünün kök saldığı topraklarda hergün yeni ve önemli bulguların ortaya çıktığı kesinlikle unutulmamalıdır.

(62) Maya Kronolojisini hristiyan takvimi ile belirtme konusda iki ayrı görüş vardır. Bu kitaba Thompson, Goodmann ve Martinez Hernandez kullandığı tarihler alınmıştır. Spinden'in kullandığı bütün tarihler 260 yıl erkendir.

Kuzey Maya Soyları

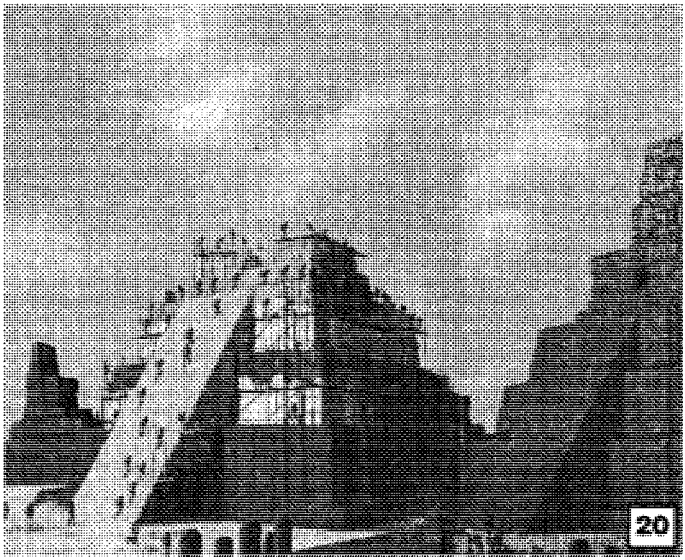
Dilleri birbirine yakın akraba olan yirmi Maya soyundan sadece Körfez kıyısının kuzeyinde yaşayan Huastekler Meksika'nın genel kültür gelişiminden pay aldılar. Uzun zaman önce soydaşlarının kendilerine özgü bir tarzda geliştirdikleri Maya kültüründen ayrılmışlardı.Mayalar günümüzde de Guatemala ve Yucatan, batı Honduras ve güneydoğu Meksika'da tek büyük, kapalı birliği kurmuşlardır. Kolomb öncesi dönemde de Meso Amerika'nın diğer kültür halklarıyla yakın bir ilişkileri yoktu. Bu dikkat çekici tecrit, onların klasik öncesi ve klasik dönemleri yaşamalarına engel olmamıştır. Ancak, birçok eski Amerikan halklarında meydana gelen ve klasik dönemi klasik sonrasından ayıran radikal değişim onlarda yaşanmamıştır, çünkü az çok kendi aralarında kalmışlar, Na-

hualar gibi savaşlarla ülkelerini genişletmek ve uzak yerlere göç etmek isteği hiç duymamışlardı; yabancı bir halkın istilasıyla kendi kültürel yollarından çıkmaya da izin vermemişlerdi.Daha önce sözü geçtiği gibi, Toltekler Yucatan'da Mayaların ezici çoğunluğu ile karşılaşmışlar ve yarımadada sadece küçük bir bölgeyi tamamen kontrolleri altına alabilmişlerdi, ama kısa zaman sonra Maya kültürüne bağlanmış ve sonunda onların arasına karışıp erimişlerdir.İ.S.1000 yıllarında Yucatan'da ortaya çıktıklarında Maya kültürü, dıştan görülen çok belirgin bir sebep olmaksızın köklü bir değişim geçirdi; "Eski krallıktan" "Yeni"ye geçiş, Mayaların eski sınırları içinde tek büyük bir halk hareketi olarak başladı ve nispeten kısa bir zamanda sona erdi(63). Bu yüksek kültürlerinin beşiği, Karayip dènizi ve Honduras'da Rio Motagua'dan kuzey Guatemala'da Peten bölgesi üzerinden güneydoğu Meksika'da Rio Usumasinta'ya kadar uzanan büyük, balta girmemiş ormanlar ve savana kuşağının ortasındaydı.Bir iklim değişikliği ile ormanların yayılması, bunun neden olduğu ekonomik sıkıntılar, ayrıca sosyal ve dini karşıtlıklar onları , İ.S. 830 yılına kadar tropik bölgedeki tüm Maya kentlerini ard arda terk etmeye ve Eski krallık döneminde koloniler kurulan kuzey Yucatan'a yerleş-

(63) Eski ve Yeni krallık politik olarak değil tarihi olarak birbirini takip eden kültür dönemleri olarak anlaşılmalıdır. Mayalarda büyük devlet yalnızca 1194-1441 yıllar arasında var olmuştur. Diğer zamanlarda politik olarak kent devletleri ve gevşek birlikler olarak organize olmuşlardır, Antik Çağda Yunan kentleri ve Rönesans döneminde İtalyan kentleri gibi. Buna rağmen Maya kültüründe birlik vardır, ancak bazı kentler kültürel olarak daha gelişmişlerdir.

meye zorlamış olabilir.Güneyin verimli ormanlık alanlarından kuzeyin kurak steplerine yapılan bu büyük göç sanat ve tinsel yaşamlarında bir değişimi, nesnelleşmeyi ve kısmen fakirleşmeyi de beraberinde getirdi, ama eski Maya dini esas olarak hiç bozulmadı. Bu nedenle günümüzde Yeni krallık sadece, Eski krallığın klasik kültürünün tamamen değişen çevre şartları ile oluşan özel bir biçimi olarak kabul edilir. Eski krallığın teokratik kent devletlerini birarada tutan katı ve sıkı bağların Yeni krallık döneminde gittikçe gevşemesi ve zayıflaması, ayrıca Mayaların ikiyüzelli yıl boyunca (1194-1441) merkezinde Mayapan olan totaliter bir devletin despot idaresinde yaşamaları, kültürlerinin,Mayapan'ın düşmesinden sonra hızla yozlaşmasına ve kent savaşlarının aralıksız sürmesiyle de sonunda tamamen parçalanmasına sebep oldu. Bu nedenle ova bölgesi Mayaların tarihinde, kendine özgü kültürün oluştuğu bir klasik sonrası dönemin varlığından söz edilemez.Güney Guatemala'nın volkanik dağlık bölgelerinde ise Maya kültürü ve dini çok farklı bir gelişme yaşadı ve bu nedenle kitaba ayrı bir bölüm olarak alınmıştır.

Mayaların mimarisi, güzel sanatları ve tinsel yaşamları Eski krallık döneminde doruk noktasına ulaştı. Morley, Maya sanatının tamamen bağımsız ve özgün olduğunu kabul eder. Ancak yeni araştırmalar bu kültür düzeyinin bazı başlıca niteliklerinin La Venta kültüründe yaratılmış olduğunu göstermektedir. Maya bölgesinin en eski dini yapısı, topraktan yapılmış ve yalancı mermerle kaplanmış, üzerinde tahtadan bir tapınak bulunan, ol-

dukça alçak, altı basamaklı ve dört merdivenle çevrelenmiş bir piramittir ve Mayaların sözü edilen hiç bir tipik özelliğini taşımaz, aksine, özellikle merdiven korkuluğunu şekillendiren onsekiz yalancı mermer maskenin grotesk jaguarbaşları La Venta kültürü ile yakın ilişkisini göstermektedir. Bu piramit, aynı zamanda Maya bölgesinin en eski yazıtı (İ.S. 328) ve en eski heykellerinin de bulunduğu Peten bölgesinde Uaxactun kentinde, daha sonra yapılmış bir binanın altında bulundu.İ.S. 2. yüzyıla tarihlenen bu arkayik piramit, tapınak yapılarındaki büyük bir gelişmenin öncü niteliğini taşır. Uaxactun'un güneyindeki, biraz daha yeni sayılan, Tikal antik kentinde bir piramit 70 metre yüksekliğe ulaşır. Honduras'taki Copan'da ise içine gömülü avluları, kat kat çıkan basamaklı ya-

pısı, anıtsal merdivenleri, zengin süslemeleri ve yazıtlarıyla büyük bir akropol yükselir. Mayaların mimari teknikleri, Meksika tapınak yapılarına oranla çok gelişmişti. Bu gelişmişlik özellikle iç mekan ve kapılarda kullandıkları bindirme tonozla kendini gösterir. Büyük piramitlerin üzerine yapılan küçük iki odalı tapınakların yanısıra, alçak teraslar üzerine yüksek binalar yapılırdı ve içleri iki dar, çok bölümlü galeriye ayrılırdı. Yeni krallık döneminde Yucatan yarımadasında bu binalar başlıca yapı biçimi oldu. Tapınak piramitleri zamanla gerilerken "Saray" yapıları büyük kompleksler halinde gelişti; Uxmal'da kare avlulara açılan büyük, köşeli yapılardı, Zayi ve Xabpak'da ise, dıştan büyük bir merdiven ve üst katları daha küçük yapılarak bir tapınak piramide benzetilen üçkatlı yapılardı. Meksika'nın yabancı olduğu diğer Maya yapı formları, tapınaklarda tanrıya ayrılan bölümün (cella) arka duvarında, üzerine kült resimleri yapılan süsleme elemanları, ağır ve çok süslü çatı tepelikleri ile (Palenque sarayının avlularından birinde bulunan) dörtköşeli kuledir.

Mayaların sarayları, kralların veya yöneticilerin konutları olarak değil, ya piramitler gibi tamamen kutsal amaçlı, ya da tapınağın deposu ve rahip evleri olarak kullanılmışlardı. Güzel sanatlarda da dini motifler hakimdi. Hemen hemen her yerde bulunan ve kolay işlenebilen kireçtaşı, heykelciliğin parlak gelişimine yardımcı oldu; kireçtaşı olmayan yerlerde yerini(Quirigua ve Copan) kumtaşı ve andezit, yalancı mermer (Palenque) ve sapota ağacının tahtası (Tikal) aldı. Piramitlerin

merdivenleri, tapınakların ön cepheleri, çatı tepelikleri, kapı direkleri ve sunak masaları rölyeflerle süslendi, alanlara, avlulara ve tapınak platformlarına zengin kabartmalı sütunlar, sunaklar ve "zoomorf"lar (hayvan biçiminde tasvirler) yerleştirildi.Ancak Meksika klasikleri gibi Mayalarda da üç boyutlu büyük heykeller yoktur. Copan ve komşusu Quirigua'nın 12 metreye varan sütunları dikdörtgen sütunlar olarak geliştiler. İlk önceleri sadece bir yüzü daha sonraları iki veya dört yüzü birden rölyeflerle kaplandı; insan figürlerini önden görünüşüyle vermişlerdi ve zamanla bu rölyefler yüksek kabartmaya dönüştü, ancak tam anlamıyla heykel biçimini hiç almadı. Peten bölgesinde, Usumasinta ovasında ve Yucatan'daki daha küçük sütunlarda Mayalar sonuna kadar hep alçak kabartmada kaldılar ve tek figürleri de grup figürlerini de hemen hemen istisnasız yandan görünüşle betimlediler.

Uaxactun'daki başlangıcından sonra Maya heykeltraşlığının "Altın çağına"(İ.S.692-810) erişmesi yarım yüzyıl sürdü.Maya tanrılarına ait en tanınmış tasvirler bu zamana aittir,bunların arasından özellikle iki tanesi sürekli olarak karşımıza çıkar ve başlıca niteliklerinden dolayı Spinden tarafından "Latin burunlu tanrı" ve "Uzun burunlu tanrı" olarak adlandırılmışlardır. Birincisinin adı geç Mayalarda Itzamna idi ve Yaxchilan (Usumasinta'da bir kent) rölyeflerinde açıkça belirtildiği gibi Gökyüzü tanrısıydı. Buradaki resmi, bir büst tarzında, astronomik hiyerogliflerle birlikte bir "Gökyüzü şeridi" üzerinde, güneş ve ay sembolle-

rinin arasında verilmiştir[64]. Bazen kafası, "iki başlı" gökyüzü canavarının açılmış ağzının içinden çıkar; öncephe kabartmalarının belirttiği gibi gökyüzü tanrısı adına yapılmış olan Copan ana tapınağı önündeki avlulardan birinde, tanrının başı bir merdivenin ortasında, yarı oturmuş iki jaguar figürünün ortasında yer alır.Jaguar çiftinin gökyüzü tanrısına eşlik etmeleri eski Amerika yüksek kültürlerinin sanatında sık kullanılan bir motifti ve iki başlı gökyüzü canavarı gibi, Mayalarda da aynı anlamı taşıyordu. Eski krallığın anıtlarında gökyüzü tanrısı insan şeklindeydi ; keskin bir şekilde eğri burnu, sarkık hatları ve üst çenesinden sarkan, köşeli olarak törpülenmiş tek dişi, bazen de bir çene sakalıyla tasvir edilirdi. Buna karşın "Uzun burunlu tanrı"nın yüzü hayvansal niteliklerini ele verir; burnu hortum gibi aşağıya kıvrıktır ve Maya sanatının yılanbaşlarında olduğu gibi,ağzından öne ve arkaya doğru eğri köpek dişleri sarkar. "Uzun burunlu tanrı" yağmur ve bitki tanrısıydı, geç Mayalarda Chac adını aldı.Her iki tanrının da belirli özelliklerini simgeleyen paralel biçimleri vardı ve anıt tasvirlerinde sıklıkla yer alırlardı. Itzamna'ya yakın olan tanrılardan birisinin burnu üzerinde yer alan göz kabartıları, süslü bir halka biçimindedir ve yüzü (önden görünüşle) Palenque'nin tanınmış sunak resimlerinden birisindeki amblem diski üzerinde yer alır. Büyük olasılıkla, daha sonra burayı fethedenlerin tapınağa verdiği isim gibi, Güneş tanrısını tasvir ederdi[65]. Chac'ın

(64) Krickeberg 1949,39.
(65) Herbert Spinden 1913,s.17/18.

yandaşı ise yukarı kalkık ve tuhaf bir şekilde parçalanmış burnu olan, büyük olasılıkla Rüzgar veya Su tanrısını tasvir eden, bir tanrıydı. Mısır tanrısı, genç ve güzel olarak betimlenmişti, başında çiçek yapraklarıyla çevrelenmiş mısır koçanları bulunurdu.Itzamna gibi insan çizgileri taşıyan bu tanrı ve onun yan figürleri bir zamanlar Copan'ın anatapınağının pervazını süslerdi; Piedras Negras'da (Usumasinta'da başka bir kent) bir sütunda toprak ananın büstü üzerine eğilir ve onun yüzüne mısır taneleri serper[66].

Mayalar tanrılarını doğa sembolleriyle donatmışlar ve bunların birbirine karışmış, fantastik biçimlendirmeleriyle Maya sanatı doruğa ulaşmıştır; sarmaşıklar gibi yayılan formlarında adeta, içinde yaşadıkları tropikal doğa örtüsünün yansıması görülür. En önemli sembol, biraz önce sözü geçen "ikibaşlı canavar"dır. Yılan benzeri yaratığın bedeninin bir ucundaki canlı, diğer ucundaki ölü kafanın ağızları ardına kadar açıktır.Burada, tüm Maya tanrılarının taşıdığı, yaşam ve ölümün yanyana yeraldığı tezat nitelikler yansıtılıyor olabilir. Ama, canavarın yaşayan kafasındaki ağzının, gökyüzünün,içinden yıldızların çıkıp yükseldiği doğudaki kapısını, ölününkinin ise yıldızların batıp, kaybolduğu batıdaki kapısını temsil etme olasılığı da yüksektir. Çünkü canavarın yılan benzeri bedeni gökyüzünü simgeler ve bu nedenle sık sık bir "Gökyüzü şeridi" olarak da tasvir edilir. Canavar değişik şekillerde, Tikal'in bir kral tahtının baldakeni (tepeliği) üzerinde bulunan tahta rölyefte,

(66) Morley 1947,54c.

Copan ve Palenque'nin bir tapınak kapısının kenar süslerinde ve Piedras Negras'ın bir sütunu üzerinde içinde bir kral ve rahip oturan bir nişin çerçevesinde karşımıza çıkar[67]. Bazen canavarın bedeni o kadar kısaltılır ve sıkıştırılır ki, iki başı, janus tarzında, birbirlerine değer; bu şekilde, özellikle Quirigua'da çok tipik olan sağlam sunakların ön ve arka duvarlarını oluştururlar. Yoğun, birbirine karışan süslemeler ve yazıtlar arasında bunların gerçek anlamları iyi anlaşılmamış ve ilk zamanlarda bu canavar bir kaplumbağa olarak yorumlanmıştı. Bu zoomorfun ön ağzının içinde , yuvarlak heykele çok yaklaşan bir yüksek kabartma insan figürü oturur ve bu La Venta'da görülen jaguar sunaklarını anımsatır; yılan ve jaguar Maya sanatında da çeşitli bağlantılarla birarada yer alırlardı. "Tören sopası" (ceremonial bar) ikibaşlı yılanın küçültülmüş bir modeliydi, Copan ve Tonina (Palenque'nin güneyinde küçük bir sit) sütunlarında kral figürleri bu sopayı- Gökyüzü tanrısının kendilerine bahşettiği hükümdarlığın sembolü olarak göğüslerinin önünde tutarlar; La Venta ve Tajin sanatında da en önemli sembollerden birisidir[68]. Daha sonraları "Tören sopası" güç sembolü olarak "Hükümdarlık asası" (Manikin scepter) karşısında önemini yitirdi. Bu asanın üst ucunda Uzunburunlu tanrının çizgilerini taşıyan grotesk bir figür vardır, alt kısmı ise yılan şeklini alır[69]. Mayaların, gökyüzüyle ilgili iki dini sembolleri daha vardı: "Kutsal ağaç" ve "Yılankuşu". Kutsal ağaç,

(67) Seler 1915,s.64-86. Herbert Spinden 1913,s.55. Trik 1939, taf.12 ve 13.
(68) Herbert Spinden 1913, s.50.
(69) Herbert Spinden 1913, s.51.

"Başlangıcın ağacı" (yaxche)dedikleri bir ceiba idi; Yılankuşu ikibaşlı canavarın kıvrımları üzerinde veya kutsal ağacın tepesinde dururdu. Her iki sembolün dini anlamları onların fantastik betimlemelerinden anlaşılmaktadır: kuş Guatemala'nın ormanlarında yaşayan Quetzalkuşunun muhteşem tüyleri ile uzunburunlu tanrının başını ve kanadında çizilmiş bir yılan başını birleştirir; ağacın çiçek tomurcukları arasından mısır tanrısının başı görünür, yatay dalları sürüngen ağızları şeklinde biter ve gövdesinin üst kısmında gökyüzü tanrısının yüzünü taşır. Ağaç, Palenque'nin her iki "Haçlı tapınağının" sunak levhalarında, bu şekilde tasvir edilmişti, tapınakların bu yanıltıcı ismi, 18. Yüzyılda antik kente gelen ve ağaçlarda hıristiyan hacını gören ilk ziyaretçiler tarafından verilmiştir. Yine bu kentte, "Yazıtlar tapınağında" ortaya çıkartılan ve daha sonra sözünü edeceğimiz bir kral lahitinde ağaç, kurban edilmiş ve toprak canavarının kafasında yatan bir insan bedeninin üzerinden veya arkasından yükselir, ağacın tepesinde yılankuşu durur ve gövdesine gökyüzü canavarı dolanmıştır[70].

Eski krallık sanatında dini dünyaya ait daha birçok resim vardır, bunların arasında Yeni krallık döneminin rölyef ve çömleklerinde de tasvir edilen, jaguar ve yarasa cinleri ile sürekli olarak karşımıza çıkan, ölüm ve ölenin yok edilmesi inançlarında Mayaların Azteklerden hiç aşağı kalmadıkları izlenimini veren ölü sembolleri (kafatası ve çapraz konulan kemikler) sayılabilir. Sütun ve röl-

(70) Ruz Lhuillier 1952,s. 7-10.

yeflerde ana figürler tanrılardan çok krallar ve rahiplerdir. Copan ve Quirigua'da, taşıdıkları süsler ve hayvan veya tanrı maskesi şeklindeki(neredeyse altında ezildikleri) devasa başlıkları ile anıtsal bir heybetle karşımıza çıkarlar. Peten ve Usimasinta vadisinin sitlerinde olduğu kadar Palenque ve Yucatan'da da rölyefler genellikle iki veya daha fazla figürlüdür ve krala saygı sunma töreni, düşmanla savaş ve kazanılan zaferleri betimlerler. Mayaların da La Venta kültürü insanları gibi özel ve büyük bir sevgi besledikleri yeşim taşından yapılan küçük heykelcikler ve Alta Verapaz'da (Guatemala'nın güneyinde sıradağlar arasında kalan bir bölge) çıkartılan toprak heykelciklerinde de benzer motifler görülür. Güneybatı Yucatan'daki Jaina adasında bulunan toprak heykelcikler modellerini tamamen gerçek hayattan almışlardır. Soyluları, rahipleri, savaşçıları ve asil kadınları, ayrıca kral sarayının cücelerini, dansçıları ve top oyuncularını da tasvir ederler, nadiren tanrı betimlemeleri de vardır; sıkça görülen ve çapkın,yaşlı bir adamla genç bir kadını gösteren heykelcik grubu ile ayağının ucuna bir cüce veya hizmetkar çömelmiş asil bir kadın figürü tanrılar dünyasına ait olanlardandır.Tapınak duvarlarının fresklerinde ve çömleklerin çok renkli resimlerinde tanrılar ve efsaneler çok nadir olarak ana temayı oluştururlar. Bir binanın üç odasının duvarlarını tavana kadar kaplayan büyük Bonampak freskinde çok canlı ve çarpıcı resimlerle bir saray sahnesi yer alır; çalgıcılara fantastik maskeli dansçılar veya seyircilerin eşlik etmesi, kral soyundan bir çocuğun bir grup kadın tarafından takdim edilmesi, or-

manda zaferle sonuçlanan bir savaş, bir tapınak piramidinde esirlerin işkencesi ve kurban edilmesi, büyük, muhteşem tüy başlıklar taşıyan dansçıların yeraldığı bir zafer töreni sahneleri resmedilmiştir. Sadece en üst kenarında bir dizi yağmurtanrısı maskeleri ile yıldızları simgeleyen ve Meksika rölyeflerinde olduğu gibi, gökyüzünü ima eden hayvan resimleri bulunur. Özellikle Uaxactun ve Chixoy vadisinde (Guatemala) mezarlardan çıkartılan ve Eski krallığın son döneminde yapılan toprak çömlekler üzerindeki ustaca çizilmiş ve çok renkli boyanmış resimler çoğunlukla saray hayatından sahneler taşırlar; bir elçi heyetinin kabulü, tahtırevanda taşınan bir kralın tebaası ile birlikte geçit töreni,özel muhafızları eşliğinde iki soylunun tartışması gibi. Yucatan'daki en son dönem çömlek resimlerinden bir tanesinde çok ilginç bir kült veya mitolojik sahne tasvir edilmiştir. Çömleğin bir yüzünde üzerinde eyer örtüsü olan kutsal bir geyik, boynuzlarını yere atmış olarak yer alır, diğer yüzünde ise, gövdesi insan yüzüne dönüşmüş bir ağaç vardır ve yukarıda sözü geçen Palenque rölyefi gibi, ağaca bir yılan dolanmıştır. Geyiğin çevresinde büyük bir salyangoz kabuğunu üfleyen bir savaşçı ve yere atılan boynuzu almakta olan ikinci bir savaşçı vardır, ağacın çevresinde ise iki küçük geyik insan gibi yere oturmuştur. Her iki resimde figürlerin arasına yazılan hiyeroglifler, büyük olasılıkla olayları açıklar, ama ne yazık ki henüz çözülememişlerdir[71].

Yeni krallık döneminde sütun ve sunakların ya-

(71) Morley 1947,s.425.

21

pılmaması ve mimari süslemelerin farklı bir tarz almasıyla, dini temaların güzel sanatlardaki yeri çok azalmıştır. Mimarinin, Yucatan'ın tekdüze doğasında ağırlaşıp kabalaşmasıyla cephe süslemeleri de donuklaştı.Köşeli geometrik desenler canlı taş ve yalancı mermer rölyeflerin yerini aldı, çünkü duvarların artık, özenle yontulup mozaik şeklinde dizilen taş levhalarla kaplanması ancak geometrik süslemelere olanak veriyordu.Duvarların kafes desenlerinden, aşıkyolu ve yarı sütun pervazlarından, en önemli figürlü dekorasyon olarak, geometrik stilize edilmiş yağmurtanrısı maskeleri, sert biçimde öne çıkan hortum burunlarıyla farklılık gösteriyordu; kimi kez bu kabartmalar üç boyutlu heykel niteliği almışlardı. Ancak bunların içinden çok azı, bugün Meksika Ulusal Müzesinde bulunan, stilize bir yılan ağzının içindeki güzel, dövmeli erkek başı gibi sanatsal anlamda yüksek bir değer taşır. Bu baş bir zamanlar Uxmal'da Chenes tarzında yapılmış bir ön cephenin süsüydü; daha çok Yucatan'ın güneybatı kesiminde yaygın olan bu stilde, binaların ön yüzü tek büyük bir yağmurtanrısı maskesiyle kaplanırdı ve açılmış ağzı binanın girişini oluştururdu[72]. Kuzey Yucatan'da çok sayıda sitin yapı tarzını oluşturan genç Puuc stilinde, birçok küçük yağmur tanrısı maskesi binaların köşelerinde ve kapıların üzerinde, totem direklerinde olduğu gibi, üstüste dizilirdi. Bina yüzeylerinin büyük maske süslemesi Eski krallık döneminden gelir- Copan anatapınağının büyük kapısının çerçevesi[73]- ama keskin geomet-

(72) Krickeberg 1949,s.166-168.
(73) Trik 1939, kapak resmi.

rik çizgilerini Yeni krallık zamanında almıştır. İkibaşlı canavar da Yeni krallıkta geometrik bir biçim aldı. Her iki ucunda stilize yılan başları olan kalın düz bir sopa biçimindeydi ve Uxmal'ın Puuc-cephelerinden ikisinde sekiz tane üstüste yerleştirilmişti; burada (sekiz motife yeryüzeyini de katarsak) Maya dünya görüşünün dokuz üst (veya yeraltı) katları simgelenmektedirler[74]. Chichen Itza'nın Toltek yapılarında da bazı dini motifler Maya sembolizminden kaynaklanır: tapınağın sütunlu girişindeki direklerin taban kısmı yüzeyindeki toprak canavarı maskesi ve direklerin ucunda yer alan, kaplumbağa kabuğu, iki cins salyangoz kabuğu ve bir örümcek ağı taşıyan erkekler biçimindeki, dört gökyüzü taşıyıcısının profil figürleri. Ay tanrısı da vazo resimlerinde ve kodekslerde sık sık bir kaplumbağa ve bir salyangoz kabuğu ile tasvir edilirdi. Hayvan cinleri, daha sonraları da Eski krallık rölyefleri tarzında şekillendirilmiştir; Yucatan'ın İspanyol başkenti Meridas'dan fazla uzak olmayan bir bina cephesinde bu şekiller, dünyada yaşayanları alttaki, gökyüzünde yaşayanları üstteki panelde simgelerler.

Yeni krallık zamanına ait bu nispeten yetersiz malzemeler, neyse ki, geç Mayaların dinleri hakkındaki yegane kaynaklar değillerdir. Landa'nın yazdıkları birçok değerli bilgiler içerir ve kodekslerde çok sayıda tanrı tasvirleri verilmiştir; bu kodeksler hakkında Paul Schellhas geçen yüzyıl sonlarında ayrıntılı bir araştırma yapmıştır. Eski krallık tanrılarıyla aralarındaki çok sayıda benzer-

(74) Seler 1917, s.41-43, Tablo V ve VIII; s. 140-143, Tablo XXVIII.

lik ve tutarlılık, Maya dininin, Meso Amerika'nın diğer kültür halkları dinlerinin aksine, İspanyol fethine kadar sürekli olarak geliştiğini gösterir. Aztek dininde tanrıların sayısının fazlalığı, yabancı kültürlerin tanrılarını da kendi panteonlarına almalarıyla açıklanırken, Maya tanrılarının sayısı sadece görünüşte fazlaydı. Maya tanrılarının, daha önce değindiğimiz gibi, ikili karakterleri vardı, çünkü hemen hemen her tanrının insanlarla ilişkilerinde bir iyi ve bir kötü yönü vardı, çünkü o, koruyucu ve yıkıcı gücü tek bir kişilikte topluyordu, bu nedenle birçok biçimde ve iki cinsiyette de betimleniyordu. Bu noktada Mayalar temel olarak diğer tüm eski Meksika halklarından ayrılırlar, diğer konularda, en azından son zamanlarında, bu halkların bazı inanç ve görüşlerini benimsemişlerdi.

Mayaların temel tanrı inançlarının diğer halklardan etkilenip etkilenmediğini söylemek çok zordur. Mayaların en eski dini kavramlarından birisi olan "ku" terimi Azteklerin "teotl" ına karşılık gelir ve onun gibi sadece tanrı anlamını değil, doğaüstü güçleri olan tüm " kutsal şeyleri" tanımlar. Yine eski görüşlerden kaynaklanan tek bir yüce tanrı, hunab ku ("Yegane tanrı"), Aztek nelli teotl ile örtüşür. O da Azteklerin Tonacatecutli'si gibi dualardan başka ibadet kabul etmezdi ve dünyanın yaradılışını anlatan az sayıdaki Maya metninde adından hiç söz edilmez. Buna karşın, geç Mayaların dokuz yerine onüç gök katını kabul etmeleri, onların, eski inançlardan birisi olan çeşitli Gökyüzü ve Yeraltı dünyalarının varlığı ile ilgili görüşlerinin genç Nahua soylarından etkilendiğini gösterir, çünkü Eski krallıkta dokuz tanrı (bolon ti ku) hem

yeraltının efendileriydi hem de takvimde büyük bir anlam taşırlardı; her birinin temsil ettiği ve sürekli birbirini takip eden dizilişteki dokuz gün işareti çok eskilerden beri yazıtların tarihlendirilmesinde kullanılmıştı[75]. Ayrıca bolon ti ku (dokuz yeraltı tanrısı) bazı rölyeflerde tasvir edilmişken, Eski krallıkta onüç gökyüzü tanrısından (oxlahun ti ku)söz eden ne bir resim ne de bir hiyeroglife rastlanır. Mayalar da Azteklere benzer şekilde tufanlarla yok olan birkaç dünya devrini kabul etmişlerdi ve yaşadıkları devrin de aynı kaderi paylaşmasından korkarlardı. Dresden kodeksinin son resmi, gökyüzü canavarının ağzından fışkıran suların dünyayı kaplaması ve iki kötü tanrının (Ixchel ve Ekchuah) yok edilişe yardım etmesi tasvir edilir. Chilam Balam kitaplarından birisi de kıyamet günü benzeri tasvirlerle; bir venüs döngüsünün son gününde "Damlanın evinden gelen krokodil" (Gökyüzü canavarı) ile beraber ölüm tanrısı ve yeraltının dokuz tanrısının, "Ada"yı (peten; Mayalara göre yaşadıkları dünya) yok etmeleri anlatılır; daha sonra onüç gök tanrısı dokuz yeraltı tanrısı tarafından mağlup edilir, Güneş ve Ay yüz üstü düşerler, gökyüzü ve yeryüzü ateşler içinde kalır. Bütün bunlardan korunmak için dünyanın yaratıcısı, gökyüzünü taşımaları için dünyanın dört ana noktasına dört bacab yerleştirmiştir; bunları Meksika metin ve tasvirlerinde de görmüştük.Madrid kodeksinde yer alan sembolik Dünya resmi, Meksikalıların görüşleriyle yakından bağlantılıdır, çünkü Puebla Miksteca bölgesi resim yazılarından bi-

(75) Morley 1947,s.231/32 ve 288. Thompson 1960,s.12 ve 208/10.

risi olan Fejervary kodeksi ile tüm detaylarda aynıdır. Her ikisinde de dünya sembolü olarak Aziz Andreas haçını (X biçiminde) görürüz ; orta kısmında yaşlı tanrıçifti, haçın kollarında dört dünyaağacı yer alır[76]. Bütün bunlardan Maya ve Meksika yaratıcılığının karşılıklı etkileşimlerle beslendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Eski krallığın anıtlarından Mayaların en önemli iki tanrısını, Itzamna ve Chac, tanımıştık. Itzamna'nın adı "Damlanın evi"dir ,yani gökyüzü. En yüce tanrının oğlu olarak kabul edilir ve Güneş tanrısı Kinich ahau (Güneşyüzlü bey) ile özdeşleştirilirdi. Bu nedenle eşi Ay tanrıçası Ixchel idi. Aynı zamanda, Güneş tanrısının olumsuz, her ne kadar tanrıçaların işareti sayılan yılan başlı bant taksa da yüz hatlarından anlaşıldığı gibi,insan düşmanı yanını canlandırırdı. Maya ülkesinin bazı bölgelerinde, örneğin Usumasinta'nın ortasındaki Tabasco'da ve Cosumel adasında en büyük tanrısallık olarak yüceltilen bu tanrıça doğumların ve kadın el sanatlarının (örgü ve dokuma) efendisiydi ve bu görevlerini genç Ay tanrıçası Ixchebelyax ile paylaşırdı, Azteklerde Tlazolteotl ile Xochiquetzal gibi. Huastek kültünden gelen Tlazolteotl, Ixchel gibi aynı zamanda cinsel ibadetlerin ve pamuklu dokumacılığın koruyucusu olarak da kabul edildiği için bu iki tanrıça temelde tamamen aynıdır ve Ixchel, Itzamna ve Chac gibi Mayaların en eski dini figürlerinden birisidir.Uxmal ve Yucatan'ın diğer yerlerinde bulunan taş falluslar da cinsel ibadetlerin varlığını ispatlar; ancak Thompson Mayaların

(76) Seler 1901 b,s.28-31.

bunu daha geç dönemlerde güney Veracruz Tolteklerinden aldıklarını söyler [77]. Resim yazılarında Chac, Itazmna'dan daha çok tasvir edilmiştir.Hiç şüphe yok ki Yeni Krallıkta tüm Maya tanrılarının en üstünde yüceltilmişti ve İspanyol fethinden sonra diğer tüm gökyüzü tanrıları kaybolurken, onu yaşatmaya devam etmişlerdi. Madrid kodeksinde, üstünde durduğu veya sırtına oturduğu gibi hep bir yılanla tasvir edilmiştir, çünkü yılan yağmuru temsil eder; bu nedenle elinde tuttuğu iki yıldırım meşalesinin yanısıra Chac'ın işaretlerinden biri olan su kesesi bir yılandan oluşur. Sırtına oturduğu yılan, daha önce bahsedilen (uzun burunlu tanrı), Seler'in bir Şutanrısı, Förstemann ve diğer Maya araştırmacılarının ise daha çok, "Yağmurtanrısının yolunu süpüren" Rüzgar tanrısı olarak kabul ettikleri bir tanrının başını taşır. Itzamna'nın temsilcisi olan genç mısır ve tarım tanrısı da çok popülerdi, ancak , saldırılarını uzak tutmak zorunda olduğu "Yoketmenin cini" Ah uoh puc'dan daha az güçle donatılmıştı. Ah uoh puc Yeraltı dünyalarının efendisi olarak Uac mitun ahau ("Altı cehennemin beyi") adını taşırdı ve bir iskelet olarak tasvir edilirdi.Chac'ın Rüzgar veya Su tanrısıyla olduğu gibi, o da Savaş tanrısıyla yakından ilişkiliydi ve onunla beraber insan kurbanını gerçekleştirirdi; köpek ve mitolojik bir bulutkuşu olan Moan kuşu sürekli ona eşlik ederlerdi.Bu tanrılarda insana düşman kötü nitelikler daha öne çıkarlar. Buna karşın, bir akrep kuyruğuyla betimlenen, bir yandan savaşçı bir cin,diğer yandan da gezgin tüccar-

(77) Thompson1956,s.99/100.

ların ve zengin kakao üreticilerinin koruyucusu olarak kabul edilen siyah tanrı Ekchuah, Meksika etkileri gösteren bir karışım olarak çıkar karşımıza, çünkü Azteklerde gezgin tüccarlar savaşçılarla eş tutulurlardı. Maya tanrılarının, soluk resimlerini canlandırabilecek özel işlevleri hakkında çok az bilgimiz vardır. İspanyol tarihçi Lizana kuzey Yucatan'da Izamal şehrinde beş tapınak piramidin olduğunu yazar; bunlar Itzamna (iki farklı görüntüsüyle), Güneş, Yağmur, ve Savaş tanrılarının kültüne adanmışlardı. Itzamna güney tapınağında eski çağların, yazıyı bulan ve kehanet veren bir kralı olarak[78], batı tapınağında ise hastaları iyileştiren ve ölüleri uyandıran olarak yüceltilmişti ve bu nedenle tapınağına yakından olduğu kadar çok uzaklardan bile ziyarete gelinirdi. Kuzey tapınağının Güneş tanrısı Kinich kakmo "Ateş araranın (ara papağanının) güneşyüzü" olaral adlandırılmıştı, çünkü onu kurban ateşini yakmak için öğlen vakti gökyüzünden inen bir ara papağanının şeklinde düşünmüşlerdi; belki de Tulum tapınağında tanrının, aşağıya doğru süzülen kanatlı bir yaratık olarak tasvir edilmesi, bu görüşten kaynaklanmaktadır. Doğu tapınağının tanrısı Chac Izamal da özellikle yıldırım tanrısı ve tapınağında

78 Mayaların diğer dini kentlerinde de ünlü kehanetlerden bahsedilir, özellikle Yucatan'ın kuzey doğusundaki Cozumel adasında kehanet eden rahip içiboş bir toprak heykel içine saklanırdı. Chiapas'ın kuzeybatısındaki bir kült mağarasında da benzer yöntemler uygulanırdı (Seler 1901 a,s.146-185)Her iki kehanet Itzamna ile dolaylı olarak bağlantılıdır: Cozumel de Ixchel'in, Chacula'da ise Güneş tanrısının yüzü daha sonra bahsedilecek olan ve Seler'in kült merkezlerinde bulduğu ateş çanaklarının üzerinde tasvir edilmiştir.

yaşayan rahiplerin koruyucusu olarak kabul edilirdi.Savaş tanrısının tapınağı, savaşçılarının mızraklarındaki "8000 (sonsuz anlamında) taşbıçak" nedeniyle Hun pic tok adını almıştı, yeri tam ortadaydı ve "hepsinden daha önemli" idi. Kentlerini güçlü duvarlarla çevreleyen (Mayapan ve Tulum gibi) ve kanlı kent savaşlarına giren geç Mayalarda savaşçılık, Toltek istilasından önce dini yaşamlarına hakim olan sakin, barışçı kültü tamamen geri plana itmişti.

Mayalar, Toltek tanrısı Kukulcan'ı kendi tanrılarından saymazlardı, ama Toltekler döneminden sonra bile uzun bir dönem Mani'de (kent savaşlarında terk edilen Uxmal'in yerini alan kent) her yıl kasım ayında onun adına büyük bir şenlik düzenlerlerdi, bu bayrama katılmak ve ona muhteşem tüy bayraklar sunmak için Yucatan'ın çeşitli kentlerinden insanlar buraya akın ederlerdi (benzer bir seremoni Chichen Itza'daki Toltek rölyeflerinden birinde de tasvir edilmiştir). Burada olduğu gibi, geç Mayaların kültünde geleneksel adetlerle Meksika'dan alınanlar birbirlerine karışmışlardı. Uygun bir takvim gününün seçimi, kötü ruhların kovulması, oruç ve cinsellikten uzak durmak, hala ibadet öncesinin en önemli ve zorunlu hazırlıklarıydı, yine eskiden olduğu gibi ibadet sırasında dua etmek, sunular vermek ve tütsü yakmak gerekiyordu. Tütsü olarak küçük toprak kaplarda yakılan kopal kullanılıyordu; bugün hala Lacandonlar tarafından (Usumasinta'nın balta girmemiş ormanlarında eski yaşam biçimini koruyan tek Maya soyu) çoktan terkedilmiş Yaxchilan tapınaklarında kurban verilirken aynı yöntemle tütsü ya-

kılır.Eski dönemde bu kapların dış yüzeyinde sadece kabaca şekillendirilmiş bir yüz yer alırken, Yeni krallığın son dönemlerinde Mayapan'da yapılan ve aynı zamanda idol olarak da kullanılan tütsü kaplarının ön yüzlerini tüm detaylarıyla, bütün olarak gösterilmiş tanrı figürleri süslerdi. Eski krallığın büyük, toprak ateş çanakları da, daha önce sözü geçen, süslü göz halkaları olan tanrı şeklinde yapılırdı; aralarından içindeki korun gözükmesi için gözleri ve ağzı delik bırakılırdı. Nefsi körletmek için yapılan işkenceler, olağan kanlı kurban ibadetleri arasında sayılırdı; bunlar, Meksika'da olduğu gibi klasik dönemden kaynaklanmışlar ve Mayaların sonuna kadar devam etmişlerdir. Yaxchilan'da bir rölyefde, dikenlerle dolu bir ipi dilinde açtığı delikten geçiren bir rahip tasvir edilmiştir; Madrid kodeksinde ise bir resimde kulak memelerini obsidiyan bıçaklarla delen bir adam ve bir kadın yer alır. Alta Verapaz bölgesinde işkenceler daha da şiddet içerirdi: buradaki mağaraların birinden, içine küçük bir parmak kemiği ve onu kesen obsidiyan bıçağı konulmuş, figürlü bir çömlek çıkartılmıştır[79]. Başlıca kurban hayvanı köpekti. Göğsün yarılarak kalbin dışarı çıkartıldığı insan kurbanı ise, Piedras Negras rölyeflerinde tasvir edildiği gibi, Eski krallık döneminde de yapılıyordu, ancak Toltekler zamanında büyük ölçüde arttı. Mayapan'daki buluntular ve Peten Itza gölü kıyısındaki Tayasal ile ilgili İspanyol metinler insan kurbanının, sonunda burada da vahşi bir kıyıma dönüştüğünü göstermektedir. Ta-

(79) Seler 1902/23,III s. 619.

yasal, 1697 yılında Martin de Ursua tarafından ele geçirilinceye kadar Peten bölgesinde kalan son bağımsız Maya kentiydi ve 1623 yılında kızılderililer burada Fransiskan misyoner P.Delgado ve ona eşlik eden yüz adamı geleneksel yöntemlerle idollerine kurban etmişlerdi. Chichen-Itza'da yağmur tanrısı adına kutsal kenotda (cenote, doğal kuyu) yapılan insan kurbanı ise çok eskilerden gelen yerel bir gelenekti ; Toltekler bunu sadece devam ettirdiler ve zamanla o kadar ünlendi ki,tüm Maya bölgesinden buraya zengin sunularını beraberinde getiren büyük dini alaylar düzenlendi. 1905-1908 yıllarında Peabody Müzesinin kutsal kuyuda yaptığı sondajlarda sadece Oaxaca ve Mesa Central'den değil, Kostarika ve Panama'dan gelen parçalar da bulundu.

Mayaların düzenli olarak kutladıkları yıllık bayramlar, Aztekler gibi, herbiri yirmigünlük onsekiz ayın (uinal) sonunda ve beş artık günde (uayeb) gerçekleşirdi. İspanyol fethi zamanında 1. Uinal Pop'a(Ağustos) denk gelen yılbaşı, zaman içinde iki kez kaydırılmış olmalıydı, çünkü yağmur döneminin sonundaki 7.Uinal Yaxkin ("Yeşil, yani yeni, güneş") ve kuraklık döneminin sonundaki 16. Uinal Pax eski yıl başlangıçlarıydı; bunları o dönemlerde düzenlenen seremonilerden anlayabiliyoruz, belki de Chilam Balam kitaplarında anlatıldığı gibi biri "küçük" diğeri "büyük" olmak üzere iki yılbaşı töreni düzenleniyordu. Yılsonu her yılın beş Uayeb'inde (artık gününde), her ne kadar, yıl tanrılarının birbirini takip eden dört yıl içinde değişmesi gibi birbirini takip eden dört Uayebin koruyucuları da değişse de, törenler hep aynı tarzda baş-

lardı; Uayebin koruyucularının tahtadan ya da topraktan yapılan idolleri, biten yılı temsil eden gökyönüne doğru olan kent kapısının girişlerine yerleştirilirdi. Yeni yıl tanrısı törenlerle karşılandıktan sonra Uayeb idolü, yeni yılda ortaya çıkabilecek uğursuzluklardan kenti koruması için yerinden alınıp, yeni yılı simgeleyen gökyönü tarafına yerleştirilirdi[80]. Buna bağlı yapılan törenlerde , canlı bir köpek ve sırtına yiyeceklerin konduğu topraktan bir kopyasının tapınak piramidinden aşağıya atıldığı köpek kurbanı ve yaşlı kadınların yaptığı yürüme dansı özellikle dikkat çekicidir. Her yılbaşı çok çeşitli yenileme çalışmalarıyla kutlanırdı.Eskiden yılbaşı olarak kabul edilen 7.Uinal Yaxkin'de tüm el aletleri ve evlerin direkleri kutsal mavi renkle boyanmaya başlanırdı, böylece herbiri yeniden kullanılmak üzere kutsanmış olurdu. Bunu 8. Uinal'de uzakta kurulan bir kulübede, büyük güvenlik önlemleri altında başlatılan yeni tahta tanrı idollerinin yapımı izlerdi. 9. Ayda tapınağın yenilenmesi ve 10.da yeni toprak idollerinin yapımı gerçekleşirdi. Yılbaşlangıcı Uinal Pop olduktan sonra tüm bu çalışmalar onu izleyen aylara aktarılmıştı, ayrıca Pop ayı yılbaşlangıcı kutlamalarına herbir meslek grubunun bayramları da bağlandı; rahipler, doktorlar ve büyücüler 2. ve 3. Uinal'de, arıcılar 4. ve 5. ve daha sonra yeniden 8.ayda, 11. ayda ise avcılar , tanrılara dökülen hayvan kanının bedelini ödedikleri şenlikler düzenlerlerdi. Buna karşın her ay sonunda gerçekleşen en önemli yıllık bayramlar büyük tanrıların

(80) Seler 1902/23,I s. 367-382.

adına yapılırdı. 6.Uinal Xul'da yapılan Kukulcan bayramından daha önce söz etmiştik, ancak soytarıların da bu törenlerde yer aldığını eklemek gerekir. Soytarılar zengin insanlara muzip gösteriler yaparlar ve karşılığında çeşitli hediyeler toplarlardı, daha sonra bu hediyeleri törenlere katılan beyler, rahipler ve dansçılarla paylaşırlardı. Savaş tanrısı Cit chac coh ("Kırmızı Puma'nın idolü") için kutlanan bayram 16. Uinal Pax'da başlardı ve Kukulcan bayramı gibi küçük yerlerin reisleri ve rahipleri bu bayrama katılmak için daha büyük kentlere gelirlerdi.Tüm bayram boyunca savaş tanrısı gibi yüceltilen Savaş reisi için tütsüler sunulurdu ve onu bir tahtırevanla Savaş tanrısının tapınağına taşırlardı. Bu sırada tapınak önünde savaşçılar dans eder ve bir köpek kurban edilerek kalbi kapaklı bir kutu içinde tanrının idolü önüne getirilirdi. İlkbahar ekinoksunun olduğu 13. Uinal Mac'da (Mart) Itzamna tüm kutlamaların merkezinde yer alırdı, özellikle Güneş tanrısını canlandıran yönü ön plana çıkardı; bu nedenle onun için büyük bir ateş kurbanı düzenlenir ve "Güneşin eşlikçisi" olarak mavi boyalı, küçük bir basamaklı piramit yapılırdı. Törensel bir avla yakalanan tüm hayvanların kalbi ateşe atılır ve sonra ateş suyla söndürülürdü; bu nedenle, Azteklerin benzer seremonilerini hatırlatan bu törene tup kak, "Ateşin söndürülmesi" denirdi. Azteklerde olduğu gibi burada da kalpler güneşi beslemek, güneşin kızgın sıcaklığında kavrulan tarlalara yağmurun nimetini getirmek ve mavi piramit, güneşin gökyüzünde kat ettiği yolu kolaylaştırmak içindi. 15. Uinal Muan'daki bayram ise tanrı Ekchuah adına kutla-

nırdı, bu şenlikleri kakao üreticileri düzenlerler ve sonunda kakao renkli benekleri olan bir köpek kurban ederlerdi. İçki içilmesine izin verilmeyen tek bayram buydu,diğer tüm Maya bayramlarında bal şarabı su gibi içilirdi. Azteklerde ise sadece bereket kutlamalarında agave şarabı (pulque) çok miktarda tüketilirdi.

Düzenli kutlanan yıllık bayramlar haricinde Yucatan'da düzenlenen törenler arasında "Ergenlik çağı kutlamalarından" söz etmekte yarar var, çünkü bu törenlerde büyü yoluyla kötü cinlerin kovulmasını ifade etme tarzları, Nahuaların oruç seremonilerini hatırlatır; törene katılanların etrafı kutsal bir iple çevrelenir ve buluğ çağına giren delikanlı bir günah çıkarma ve tövbe etme sınavından geçerdi[81]. Ölü gömme konusunda Mayalar da Azteklер gibi, ölenleri çeşitli sınıflara ayırırlardı. Düşman tarafından öldürülen savaşçılar, lohusa yatağında ölen kadınlar ve rahipler en ayrıcalıklı olanlardı. Çok ilginçtir ki kendini asan insanlar da seçkin ölüler arasında sayılırlardı.Mayaların cennetinde çok güzel bir yaşam beklerdi onları, bütün gökyüzü katlarından geçerek yükselen kutsal ceiba ağacı altında sonsuz huzur ve bütün zevklerin tadını çıkarırlardı.Diğerleri işe, Mitnal'da, korkunç yeraltı dünyasında, kaybolurlardı. Eski krallıkta ölüler toprağın altına gömülürdü ve yanlarına değerli eşyalar bırakılırdı.Bunun en güzel örneklerinden birisi Uaxactun'da İ.S.730 yılına tarihlenen asil bir adama ait mezardır, boylu boyunca sırtüstü yatırılmış olan ölünün çevresine birçok değerli,

(81) Landa 1941,s.102-106.

renkli boyanmış toprak çanak ve çömlekler bırakılmıştır. Bu döneme ait ikinci bir mezarın bulunması araştırmacılar arasında büyük bir şaşkınlık yaratmıştır; o zamana dek Meso Amerika piramitlerinin Mısır'dakilerden farklı olarak içlerinde mezar olmadığı kabul edilmişti . Her ne kadar Belize sınırındaki küçük bir sit olan Holmul'da bir piramidin içinde ve daha sonra tepesine eklenen kutsal alanlar içinde on adet mezar bulunmuşsa da, hiçbirisi 1952 yılında Palenque "Yazıtlar tapınağı" içinde bulunan yeraltı mezarı kadar sanatsal olarak olağanüstü değildi. Gömüden sonra üzeri toprakla kapanmış olan 67 basamaklı iki merdiven dizisi , tapınağın 24 metre altında bulunan tonozlu, dar mezar odasına iner. Üzeri zengin kabartmalarla süslü kapağı ile büyük monolit (yekpare taştan) lahit hemen hemen odanın tamamını kaplar. İçinde bir kral veya başrahibe ait, Uaxactun'da olduğu gibi boylu boyunca sırt üstü yatan bir iskelet vardı ve çok sayıda yeşim taşından yapılmış değerli süs eşyalarıyla donatılmıştı, ayrıca yüzünde turkuvaz mozaiklerle kaplı bir maske bulunuyordu. Duvarlardaki dokuz bolon ti ku'nun resimleri onun huzurunun bekçileriydi ve, iskeletleri odanın zemininde yatan, kurban edilmiş altı veya yedi insan ile, daha başka kurbanların yerini alan, aslına çok uygun biçimlendirilmiş iki yalancı mermer insan başı heykeli, onun öteki dünyadaki refakatçileriydi. Mezarı bulan Meksikalı araştırmacı Alberto Ruz, bu mezarın İ.S. 633 yılında yapıldığını tahmin etmektedir[82]. Yeni krallıkta, Meksika dö-

(82) Ruz Lhuillier 1952. Covarrubias 1957.

neminde ve daha sonraları böyle süslü, sanatsal mezar formları yapılmamıştır. Daha çok, yüksek düzeydekiler için de kullanılan, basit tarzda gömü gelenekleri hakkında bilgilerimiz vardır[83]. Kuzey Yucatan'da asil soydan gelen ölüler yakılırdı ve külleri tahta ya da topraktan yapılan bir heykelin kafasındaki oyuğun içine konulur, üzeri ölenin derisinden bir parçayla kapatılırdı. Mayapan Cocomlarında ise kralın cesedi, etleri kemikten ayrılıncaya kadar pişirilirdi ve reçine yardımıyla kafatasının ön kısmının maskı çıkartılırdı. Bu ata heykelleri ve kafatası maskeleri aile idollerinin yanına konur, bayramlarda onlara tütsü ve çeşitli hediyeler sunulurdu. Meso Amerika'nın başka hiçbir yerinde bu tarz bir ata kültü bilinmezdi.

Eski krallığın kent devletlerinin feodal aristokrasisi içinde kral (ahau) aynı zamanda başrahipti (ahau-can, "Yılan beyi"). Sadece asaleti değil mevkiisi de miras yoluyla devam ederdi ve sadece yüksek düzeydeki ibadetlere katılırdı. Aşağı rütbedeki rahipler (nacom), yardımcılarıyla beraber - yağmur tanrıları gibi chac adını alan yaşlı adamlar- insan kurbanını gerçekleştirirler, yeniyıl bayramında idollere işkence yapılan kişinin kanını sürerler ve ergenlik seremonilerinde görev alırlardı. Diğerleri hastaları iyileştirirler, kehanet ederler ve zaztun ("berrak taş") denilen bir dağ kristalinden fal bakarlardı; modern Mayaların da yaptığı gibi taşın önce, "uyandırılması" için balşarabıyla (balche) dolu bir tasın içine konulması gerekliydi [84]. En önemli rahip sınıfı yazı ve takvim bilimiyle

(83) Landa 1941,s.130/31.
(84) Tozzer 1907,s.163.

uğraşanlardı(ah kin "Güneşten gelenler"). Bu rahipler, sadece kutsal yazıları yorumlamakla sınırlı kalmazlardı, aynı zamanda her biri gökbilimci ve matematikçi olurdu. Keskin gözlem yetenekleri ve doğru hesaplamalarıyla onları, eski Doğu ve klasik Antik dünyanın bilginleriyle eş tutmak hiç abartı sayılmaz. Uaxactun ve Copan gibi büyük tapınak kentlerinde çok basit yöntemlerle (ufukta belirgin bir noktanın kerteriz alınması) güneş ve ay yılının, venüs döngüsünün uzunluğunu hesaplamışlar, örnekleme yöntemiyle güneş ve ay tutulmalarının zamanını aynı dönemin Avrupalı bilginlerinden daha doğru saptamışlar[85] ve bu temellere dayanan bir takvim yaratmışlardı. Takvimlerindeki her bir günü o kadar çok koordinatla belirlemişlerdi ki, ancak 374 440 yıl sonra aynı gün tekrarlanıyordu. Maya Hiyeroglifi ve takviminin İ.Ö. 3. veya 4. yüzyılda ortaya çıktığı kabul edilir. Maya kronolojisine göre ise başlangıç noktaları bu tarihten 2700-2800 yıl öncesine uzanır ve, diğer birçok eski halkın zaman hesaplamaları gibi, tamamen mitolojiktir.

Güney Maya Soyları ve Pasifik Kıyılarındaki Komşuları

Büyük ormanlar ve savana kuşağını güneyden bir plato sınırlar. Denizden yüksekliği 1200-1500 metre olan bu platonun üzerinde çok güzel göller vardır (Lagos de Atitlan, Amatitlan ve Güija) ve

(85) Chichen Itza'nın Toltek dönemi en eski yapısı olan Caracol'daki gökyüzü gözlemlerinin yapıldığı yer büyük ihtimalle Maya rahipleri tarafından yapılmıştı.

bir kısmı hala aktif olan bir volkanlar zinciriyle Pasifik kıyısından ayrılır. Bu bölgede yaşamış olan Maya soylarından üç ana grubun (Mamlar, Kiçe-Kakçikeler ve Pokomamlar) konuştukları diller, orman ve Yucatan bölgesi Maya soylarından çok, birbirlerine yakındır. Daha önceki zamanlarda Meksika soyları Pasifik kıyısı boyunca El Salvador ve Honduras'a kadar ilerlemişlerdi, bu soylar , konuştukları dildeki bazı benzerlikler nedeniyle Tehuantepec kıstağının Mikse-Soke (Mixe-Zokue) halklarının uzak ve yakın akrabaları olarak kabul edilmişlerdir (Ksinkalar, Lenkalar, Yikakeler v.s.). Onları daha sonra Nikaragua'ya kadar yayılan Nahua soyları izlemişti. Böylece Mayalar, gittikçe denizden uzaklaşmışlardı.

Batıdan gelen yabancı halkların dağlık bölge Mayaları üzerindeki etkileri, Yucatan'daki soydaşlarının Toltek ve Toltek sonrası dönemden etkilenmelerinden, çok daha fazla olmuştur. Nahuaların dini yaşamlarındaki etkilerini, 16.yüzyıl ortalarında Maya dilinde yazılan, Kiçe efsanelerinin toplandığı Popol Vuh ("Cemaatin kitabı") ve Kakçikelerin soy tarihçesini anlatan "Kakçike kroniklerinden" öğreniyoruz. Ancak Kuzey Amerikalı arkeologların, özellikle Samuel Kirkland Lothrop ve Alfred Vincent Kidders'in yaptığı yeni kazılar ve araştırmalar Meksika kültürlerinin Nahualardan çok önce Guatemala platosuna ulaştığını göstermektedir ki, bu dönemde Mayalar, Peten ve Belize de olduğu gibi, burada da Meksika ve Mesa Central'in klasik-öncesi döneminden çok farklı, özgün nitelikler taşıyan bir klasik öncesi kültür devresini geride bırakmışlardı. Mayaların sadece

klasik öncesi seramiklerinin bazı biçim ve süsleme tarzları bu farklılığı göstermez. Özgünlük en çok, basit ama zengin figürlü taş işlemeciliğinde kendini gösterir ve karakteristik figür tiplerinin, her ne kadar değiştirilmiş olsa da, daha sonraki Meso Amerika yüksek kültürlerinin tanınmış heykellerinde, anıtlarında tekrar ortaya çıkması çok dikkat çekicidir[86]. Maya bölgesinin klasik öncesi dönemi de Mesa Central'inki gibi, çok eski zamanlara kadar uzanır, ama diğerine göre daha uzun sürmüştür, çünkü biraz önce sözü edilen basit taş figürlerden bazıları Copan sütunlarının alt kısmında işlenmiştir. Buradan, bazı bölgelerde klasik-öncesi dönemin klasik dönemle kesiştiği sonucu çıkar.Kidder'in Guatemala'nın başkentinin dışında kazı çalışmaları yaptığı büyük bir sit olan Kaminaljuyu'da klasik öncesinin "Miraflores-dönemi" ile klasiğin "Esperanza-devresi" oldukça yoğun bir şekilde birleştirilmiştir. Burada yapılan araştırmaların en hayret verici sonuçları ise, Guatemala platosunda ,daha yakında bulunan Eski krallığın klasik kültürünün değil, 1200 km uzaklıktaki Teotihuacan Kültürünün etkilerinin çok daha fazla olmasıydı;bu etkiler zaman olarak ,Teotihuacan'ın doruk noktasına ulaştığı (Teotihuacan III) ve Eski Krallığın "Büyük döneminin" başladığı döneme rastlar. Bu olguyu açıklamak için, ne düşüncelerin halktan halka yayılması, ne de hızla büyüyen ticaret teorileri yeterli olmaz;daha çok, Chichen Itza'da olduğu gibi, genelde barışçı olan

(86) Lothrop 1921. Bunlar, La Venta kültürü yeşim heykellerde görüldüğü gibi (İ.S.162) yüzünün alt yarısını kuş gagası olarak betimleyen şekiller, sırtında 'Diğer Ben"ini taşıyan figürler ve Chacmool figürleri de dahildir

Teotihuacan halkı içinden savaşçı eğilimli bir grup, burayı istila etmiş olabilir[87]. Kaminaljuyu'da yaptıkları tapınaklar ve mezarlara bırakılan, üzerleri resimli üç ayaklı toprak çömlekler en ince ayrıntısına kadar Teotihuacan yapı ve seramikleriyle aynıdırlar. Aralarındaki bu ilişki, her iki yönde de etkileşimi sağlamış görünüyor, çünkü Kaminaljuyu'da geliştirilen seramik formları, özellikle iki bölümlü tütsü kapları, Teotihuacan'da da karşımıza çıkar, ama burada daha basitleştirilmiş ve ana çizgilerine indirgenmiştir. Kaminaljuyu'da kum saati şeklindeki ayaklık, bir figürden oluşurken, Teotihuacan'da ayaklık üzerinde sadece bir yüz maskı yer alır[88].

Doğal olarak Teotihuacan'dan Guatemala'ya sadece yapı formları ve zengin desenli toprak çömlekler değil, dini düşünceler, tanrı tasvirleri ve kült formları da gelmiştir. Bu güzel toprak çömlekler her iki bölgede de en çok kullanılan gömü sunularındandı, ama mezar ve gömü formları farklıydı. Kaminaljuyu'da mezarlar Teotihuacan'dakilerden çok daha büyüktü; yaklaşık dikdörtgen şeklinde, definden sonra toprakla doldurulan büyük çukurlardı, ortaya çıkartılan mezar çukurları içinde en büyük uzunluk 4,5 metre, en büyük derinlik ise 4 metreye varır. Tam ortada, içine örtülere sarılmış cesedin dik olarak oturtulduğu tahta bir sandık yer alır, bu gömü tarzı kuzey sınırındaki Alta Verapaz bölgesinden kaynaklanan eski bir metinde de tasvir edilmiştir.Toprak çöm-

(87) Kidder- Jennings- Shook 1946,s.255.
(88) Kidder-Jennings-Shook 1946, s.210/211, resim 207.

leklerin yanı sıra gömü sunuları arasında La Venta stilinde yeşim taşından yapılmış değerli süs eşyaları ve arka yüzleri Tajin kültürünün tipik, birbirine dolanmış şerit süslemeleriyle bezeli pirit aynalar da vardı. Yerliler, dışardan aldıkları bu çok çeşitli etkilere rağmen Maya geleneklerine çok sıkı bağlıydılar, bu nedenle Palenque'de olduğu gibi, ölülere eşlik etmeleri için hizmetkarları da öldürerek aynı mezara gömüyorlardı , ayrıca her öldürülen kadının yanına, ölüye öteki dünyada yemek hazırlayabilmesi için,küçük bir değirmen taşı bırakıyorlardı. Mezarlardan birisinde, büyük olasılıkla gömülenin bir savaş ganimeti olan, ustaca süslerle bezenmiş bir insan kafatası bulunmuştur; bir diğerinde ise, Meksika soylarının inançları gibi, onu ölüler ırmağından sağ salim geçirmesi için küçük bir köpek kurban edilerek yanına bırakılmıştır.Guatemala platosunun batısındaki Salcaja ve doğusundaki Acasaguastlan mezarları Monte Alban'dakilere benzer; arı kovanı biçiminde yarı yeraltı mezar odalarından oluşurlar, odaların yan taraftan, bir taş blokla kapatılan girişine eğimli bir geçitle inilir ve bu geçit ölünün konmasından sonra toprakla örtülerek kapatılırdı. Acasaguastlan'da bir mezar odasının üç duvarında nişler vardır, bu örnek Oaxaca'nın klasik dönem mezarlarıyla benzerliği daha net bir şekilde gösterir[89]. Kaminaljuyu'nun Teotihuacan ve Tajin kültürüyle ilişkisi gibi, Acasaguastlan da Monte Alban ve klasik Maya kültürü ile yakından bağlantılıdır, çünkü mezarların birinden çıkartılan bir toprak çömlek, fantas-

(89) Kidder-Jennings-Shook 1946,s.86-97. Krickeberg 1949, s.235/36, şekil 94.

tik ve zengin desenli rölyefleriyle Maya klasik döneminin en tanınmış seramiklerinden bir örnektir.

Eski krallık sona erdiğinde Kaminaljuyu da terk edildi. Geniş, açık bir vadiye kurulmuş olan bu kent klasik dönem boyunca, Peten bölgesinin büyük tapınak kentleri gibi, önemli bir kültür merkezi olmuştu. Yucatan gibi, dağlık bölgeden de güneye doğru göç etmeye ve bu kesime yerleşmeye başladılar. Mayalar küçük, birbirine yakın köyler kurdular; bu köylerin konumu, yerlilerin amacını açıkça gösterir, dışardan gelecek saldırılara karşı kendilerini kolay savunabilecek şekilde, tepelerin ve tümseklerin üzerine kurulmuşlardı. Bu dönemde, kendilerine Pipil (krallar) adını veren ve sadece Pasifik kıyılarının büyük bölümüne yerleşmekle kalmayıp ülkenin içlerine, Motagua vadisine kadar yayılan Nahua soylarının istilası başlamıştı.Hem, konuştukları dilin Aztekçenin eski bir diyalekti olması hem de El Salvador'da ortaya çıkartılan heykellerin, tüm kaba çizgilerine rağmen Chichen Itza'dakilere çok benzeyen Chacmool figürleri, Pipillerin Mesa Central'deki Toltek Kültüründen geldiklerini gösterir.Bu soyun, dağlık bölgede yaşayan Mam, Kiçe ve Kakçikeler üzerindeki etkilerini J.E. Thompson, bu üç grubun kale görünümündeki başkentleri Zaculeu, Utatlan ve Iximche Tapınak mimarisinde göstermiştir[90]. Pipillerin etkisi, dağlık bölge Mayalarının dini yaşamlarında o kadar büyük değişikliklere neden oldu ki, sonunda Maya asıllarını unutup, Nahuaların yaradılış ve göç efsanelerini benimsediler. Bu

(90) Thompson 1943a.

nedenle kendilerini Tolteklerin ardılları olarak kabul ettiler ve Yaqui vinak'la beraber (Tollandan göç eden adamlar, aztekçe yaque) Meksika körfezi üzerinden bu ülkeye geldiklerine inandılar.Böylece Popol Vuh'da anlatılan, K'ucumatz (Quetzalcoatl isminin Kiçe çevirisi) ve Hurakan'ın (Tek bacak, Tezcatlipoca) gerçekleştirdiği Yaradılış efsanesi, Meksika efsanelerinin tam bir kopyasıdır. K'ucumatz Aztek Yüce tanrısının erkek-kadın yönünü temsil eder; Hurakan da her yerde olan ve herşeye kadir bir tanrı olarak tasvir edilir, çünkü aynı anda gökyüzü, yeryüzü ve yeraltıdünyasında yaşar, ancak eski Güney Amerika Dağ ve Mağara tanrısının bazı özelliklerini de taşır.Yeryüzü, ilk büyük denizin içinden çıkmıştır ve birkaç başarısız yaradılış denemesinden sonra bugünkü şeklini alır. Tüm uygarlık Tulan'dan (= Tollan) çıkmıştır, Tulan bu Maya efsanelerinde tüm insanlığın ana vatanı olarak kabul edilmiş ve her dört gökyönüne bir Tulan yerleştirilmiştir. Anlatılarda yer alan daha pek çok karakter ve içerik Meksika aslını açıkça ortaya koyar; örneğin, yıldızlara dönüşen "Dörtyüz delikanlı" Aztek efsanelerindeki "400 Mimixcoa" ile özdeştir.

Ancak, bütün bunların yanısıra Popol Vuh'daki uzun bir efsane, Yaradılış efsanesinden çok daha az Meksika unsuru içerir; Kuzey bölgesi Mayalarının özgün mitolojisinden geriye kalan tek büyük efsanedir. Bu efsane takvim isimleri taşıyan ve Aztek takviminde "1Çiçek" ve "7Çiçek" günlerine karşılık gelen, Hun hunahpu ve Vukub hunahpu adındaki tanrısal iki kardeşin çevresinde gelişir.Ölüm tanrıları Hun came ve Vukub came ("1Ö-

lüm" ve "7 Ölüm") büyük top oyuncuları olarak onlara meydan okurlar ve bir yarışma için yeraltı-dünyasına çağırırlar, burada iki kardeşi sınarlar ve çeşitli hilelerle yenerler sonra da öldürürler.Büyü yoluyla doğan ve büyükanneleri tarafından yetiştirilen çocukları Hunahpu ve Xbalanque, düşman Doğa ruhlarını- Ara papağanı biçimindeki ateş tanrısını, volkan tanrısı Zipacna ve deprem tanrısı Cabrakan'ı- teker teker yenerek babalarının intikamını alırlar.Yeraltındaki top oyununu kazanır ve yeraltı beylerini öldürürler, babalarını yeniden canlandırırlar ve onları güneş ve ay olarak gökyüzüne çıkarırlar. Yeraltı sınamaları ve yardımcı, ya da düşman olan hayvanlara belirli özelliklerin ödül veya ceza olarak dağıtılması, Yeraltı veya Gökyüzü ziyaretlerini anlatan diğer birçok kızılderili efsanesine de konu olur. Genç kahramanlardan ay niteliklerini taşıyan Xbalanque (dişi jaguar), İspanyol tarihçi Fuentes y Guzman tarafından, klasik sonrası dönemde Guatemala dağlık bölge yerlilerinin ana tanrısı olarak gösterilmiştir. Klasik dönemde ise bu bölgede en önde gelen tanrısallık, Meksika'da olduğu gibi, bir Yağmur ve Yıldırım tanrısı olan Tohil'di; Popol Vuh Tohil'i, Tolteklerin Quetzalcoatl'ı ile eş tutar.

Meksika'dan gelerek Mayalara ulaşan ve kısmen onları yurtlarından göçe zorlayan daha eski kültür akımı, Guatemala'nın Pasifik kıyılarında, Chiapas ve Guatemala sınırındaki Izapa taş anıtlarında ve Escuintla (Guatemala) bölgesindeki Cozumalhuapa ve El Baul sütun, heykel ve kaya resimlerinde hayat bulmuştur. Bu kitapta sadece Cozumalhuapa ve El Baul dikkate alınmıştır; her

ne kadar buradaki eserlerde Pipillerin Nahua kültürüyle bağdaştırılacak çok az unsur olsa da, önceleri bu yapıtların onlardan kaynaklandığı söylenmişti[91]. Ancak, Cozumalhuapa anıtları, La Venta, Teotihuacan, Monte Alban ve El Tajin ile temsil edilen Meksika'nın eski kültürleriyle çok büyük paralellikler içerir, Guatemala'nın güneyinde bulunan "taş boyunduruk" ve "Hachas"(baltalar) bunun bir göstergesi sayılır.Cozumalhuapa'da sütun ve sunakların öne çıkartılarak, üç boyutlu tanrı heykellerinin geri plana itilmesi de, Meksika'nın klasik kültürleriyle arasında pek bir ilişki olmadığını gösterir; ama rölyeflerindeki birçok ayrıntı ne Maya ne de Nahua nitelikleri taşır, bunlar daha çok kendine ait bir dini olan ve dil özellikleri hala aydınlatılamamış bir halkın yaratıcılığından kaynaklanır. Cozumalhuapa sütunlarında daha çok, bulutların üzerindeki tanrılar ve onlara tapınanların sundukları saygı tasvir edilmiştir. Sütunlardan birinde, hiç şüphesiz, bir Güneş tanrısı, kartal pençelerinden elleri ve alevlerle çevrili olarak ardına kadar açılmış bir canavarın ağzında (gökyüzü) yer alır; başka bir sütunda Sabah yıldızı tanrısı, başı Venüsün sembolü üç çatallı asa ile taçlandırılmış olarak tasvir edilmiştir. Bulut cinleri arasında tanrıçalar da vardır; bir tanesi yılandan oluşan alın bandı taşır, bir diğeri, daha sonraları Aztek mısır tanrıçasının simgelerinden birisi olan, çiçek tomurcuklarıyla örtülmüş büyük bir başlık taşır. Tapınanların ise "İkibaşlı canavar" resimleri taşıyan sert kalça kemerleri ve tanrıyı selamla-

(91) Bölüm için bkz.Thompson 1948 ve Krickeberg 1958.

mak için kaldırdıkları deri eldivenli elleriyle top oyuncuları oldukları bellidir. Sütunlardan birisinde bir insan kurbanı kafalarla tasvir edilmiştir; aynı zamanda bu sütun, onu yaratan halkın, dört gökyönünde yaşayan düşmanlarına karşı kazandıkları savaşın zaferini yüceltmektedir, çünkü kesilmiş kafalardaki bazı belirli etnografik özellikler çeşitli soyları temsil etmektedir.Cozumalhuapa'nın büyük bir kaya resminde tarihsel bir olay mitolojik bir sahneyle ifade ediliyor gibi gözükmektedir: uzunboylu bir savaşçı büyülü orman gibi bir yerde iki kısa boylu, antropolojik olarak ondan çok farklı olduğu belli olan ve ona büyü hileleriyle saldıran düşman veya cine karşı kendisini savunmaktadır. Büyük olasılıkla bu iki tasvir, bu eserleri yaratan halkla yerli Mayalar arasındaki savaşları ifade ediyordu[92].

İspanyol tarihçi Torquemada'ya göre Pipillerin ataları İ.S. 8. yüzyılda bugünkü Puebla eyaletinden güneye doğru göçlerine başlamışlardı. Ancak, büyük olasılıkla bu olay daha sonraları gerçekleşti ve Toltek imparatorluğunun çöküşüyle bağlantılıydı.Eski anavatana ve kültüre ait anılar El Salvador'da hala Mita (=Mitla) adı altında yaşatılır. Zapoteklerin Oaxaca'daki aynı adlı yeri gibi, Mitla Pipillerde, Quetzalcoatl'ın Toltek rahip kralı ve uygarlık kahramanı olarak yüceltildiği dini bir merkezdi. 15.Yüzyıl başlarında Pipillerin güney öncüleri Nikaragua'ya geldiler ve yabancı bir dil konuşan Çorotegler arasına yerleştiler; arkeolojik buluntular ve etnografik kaynaklara göre, Çorotegler

(92) Krickeberg 1958,s.508/59.

Meso Amerika kültür halklarından çok, Orta Amerika'nın güneyindeki Çibça soylarına kültürel olarak daha yakındılar. Buna karşın Nicaraolar, Nikaragua Pipilleri, Meksikalı asıllarını hiç bir şekilde yadsımadılar ve hem sosyal sistemlerinde hem de dinlerinde tipik Nahua niteliklerini koruduular.Tanrılarının en üstünde "Rahip" (Tamagastad, aztekçe tlamacazcatl), yani Quetzalcoatl, dururdu. Eski Yağmur tanrısı, onlarda da en yüce tanrı çifti Omeyateite ve Omeyacigoat'ın (aztekçe omeyotecutli ve omeyocihuatl, "İkiliğin beyi ve hanımı") oğluydu ,ama ulusal tanrıları Quetzalcoatl'dan sonra gelirdi. Eski Çiçimek av ve yıldız tanrısı Mixcoatl, esnaf ve savaşçılardan oluşan bu halk arasında tüccarların tanrısına dönüşmüştü. Kültlerinde insan kurban etmek, dini yamyamlık ve kanlı işkenceler Azteklerle aynı anlamları taşırdı ve dolayısıyla Nicaraolarda gökyüzü sadece düşman tarafından öldürülen veya kurban edilen savaşçılara açıktı. Nicaraoların bu uzun göçlerinde kuzey Puebla'nın yerel "Uçma oyununu" beraberlerinde götürmeleri ve onun eski dini anlamını korumaları çok ilginçtir.Bu oyunun başrolündeki dansçı direğin tepesinde durur ve gökyüzütanrısını simgelerdi, aşağıya atlayan (uçan) diğer dört dansçı ise , tanrının yeryüzüne gönderdiği yıldırım, gökgürültüsü, yağmur ve rüzgarı temsil ederlerdi. Guatemala'nın dağlık bölgelerinde Uçma oyunu Pipiller tarafından sürdürülmüştü ve Kiçelerle de günümüze kadar gelmiştir[93].

Leonard Schultze Jena'nın 1936 yılında El Sal-

(93) Termer 1930, s.450-452.

vador'daki Pipil köyü Izalco'dan derlediği bilgiler günümüz Pipillerinin de eski inanış, efsane ve geleneklerden bazılarını koruduklarını göstermektedir. Aztekler gibi onlar da hala, "Babamız" ve "Annemiz" dedikleri bir erkek-kadın Yüce tanrıya, bir toprak tanrısı ve hayvanların efendisi olan "Dağlardaki ihtiyara" ve Azteklerin tlalogue'leri (yağmur tanrıları) gibi dağlarda yaşayan cüce olarak tasvir ettikleri "Yağmur delikanlılarına" inanıyorlar; bu yağmur tanrıları zamanı gelince dar veya geniş gözlü ağlardan dünyaya su boşaltırlar ve Aztek efsanelerinde olduğu gibi, bir dağı yararak içindeki mısırları çalarlar.

KAYNAKLAR

Armillas, Pedro

1945: Los dioses de Teotihuacan.
Anales del Instituo de Etnologia Americana VI. S. Luis, Mendosa, S. Juan (Argentinien)

1947: La serpiente emp lumada. Quetzalcoatly Tlaloc.
Cuadernos Americanos VI.Mexico D.F.

1950: Teotihuacan, Tula y los Toltecas. Runa III Ω . Buenos Aires.

Beyer, Hermann

1921: El llanado "Calendario Azteca". **Mexico D.F.**

1955: La "procesion de los senores", decoracion del primer teocalli de piedra en
Mexico-Tenochtitlan. El Mexico Antiguo VIII. Mexico D.F.

Caso, Alfanso

1927: El teocalli de la guerra sagrada.
Monografias del Museo Nacional de Arquelogia. Historiay Etnografia. **Mexico D.F.**

1928: Las estelas Zapotecas. Mexico D.F.

1942: El paraiso terrenal en Teotihuacan.
Cuadernos Americanos **VI.Mexico D.F.**

Caso, Alfonso ve Bernal, Ignacio

1952: Urnas de Oaxaca.
Memorias del Instituto Nacional de Antropologia e Historia II Mexico D.F.

(Chilam Balam)

1933: The book of Chilam Balam of Chumayel.
Carnegie Institution of Washington, Publication 438.

Codices Mexicanos. Fks.-Reproduktionen auf Kosten des Duc de Loubat:

1898: Codex Borgia (Roma)
1899: Codex Borbonicus (Paris)
1899: Codex Telleriano-Remensis (Paris)
1901: Codex Fejervary-Mayer (Paris)

Covarrubias, Miguel

1957: Indian art of Mexico and Central America. New York.

Dietschy, Hans

1940/41: Mensch und Gott bei mexikanischen Indianern.
Anthropos XXXV/XXXVI. Freiburg/Schweiz.
1941/42: Vom Charakter des höchsten Gottes der Azteken.
Bulletin der Schweizer Gesellschaft für Anthropologie. Archäeologie und Ethnologie. Basel.

Drucker, Philip, Heizer, Robert F., und Squier, Robert J.

1959: Excavation at La Venta. Tabasco, 1955.
Bur. Of American Ethnology. Bull.170.
Washington.

Genin, Auguste

1928: Note sur les objets precorteziens nommes indument yugos or jougs.
Atti del XXII Congr.Intern. degli Americanisti Rom 1926.

Groth-Kimball, Irmgard

1946: Maya-Terrakotten. Tübingen.

Guìas oficiales del Instituo Nacional de Antropologia e Historia . Mexico D. F.

1956: Teotihuacan (Jorge Gurria Lacroix)
1956: Uxmal (Alberto Ruz Lhuillier)
1957: Tula (Pablo Martinez del Rio ve Jorge Acosta)

1957: El Tajin (Jose Garcia Payon)
1957: Monte Alban, Mitla (Jorge Gurria Lacroix)

Haekel, Josef

1952: Die Vorstellung vom Zweiten Ich in den amerikanischen Hochkulturen.
Kultur und Sprache (Wiener Beitraege zur Kulturgeschichte und Linguistik)

1959: Hochgott und Götter im alten Mexiko.
Kairos Jg.1959,3. Salzburg.

1960: Der "Herr der Tiere" im Glauben der Indianer Mesoamerikas.
Mitteil. Aus dem Museum für Völkerkunde in Hamburg XXV.

Historia de los Mexicanos por sus pinturas

1891: Ed.***Garcia Icazbalceta***
Nueva Coleccion de Documentos para la Historia de Mexico III. Mexico D.F.

(Historia de los Reynos de Colhuacan y de Mexico)

1938: Die Geschichte der Königreiche von Colhuacan und Mexico.
Text und İbersetzung (çeviri) von ***Walter Lehmann.***
Quellenwerke zur alten Geschichte Amerikas, hsrg. vom Ibero-Amerikanischen
Institut Berlin I.

Historia Tolteca Chichimeca

1937/38:Çeviri ve yorum ***Konrad Theodor Preuss*** ve ***Ernst Mengin***
I: Die Bilderschrift nebst İbersetzung. II:Der Kommentar.
Baessler- Archiv Beiheft 9 und Bd.XXI.Berlin.

Histoyre du Mechique

1905: Ed. ***Edouard de Jonghe.***
Journal de la Soc.des Americanistes . N.S. II.Paris.

Hvidtfeldt, Arild

1958: Teotl and ixiptlatli. Some central coneptions in ancient Mexican religion. Kopenhagen.

Kidder, Alfred V.,Jennings,Jesse D., ve Shook, Edwin M.

1946: Excavations at Kaminaljuyu, Guatemala.
Carnegie Institution of Washington, Publ. 561.

Kirchhoff, Paul

1950: The Mexican calendar and the founding of Tenochtitlan-Tlatelolco.
Transactions of the New York Academy of Sciences Ser. II Vol.12,4.

Krickeberg, Walter

1918/25: Die Totonaken. Ein Beitrag zur historischen Ethnographie Mittelamerikas.
Baessler-Archiv VII (I) und IX (II). Berlin.

1928: Maerchen der Azteken und Inkaperuaner, Maya und Muisca. Jena.

1948: Das mittelamerikanische Ballspiel und seine religiöse Symbolik.
Paideuma III. Bamberg.

1949: Felsplastik und Felsbilder bei den Kulturvölkern Altamerikas mit besonderer Berücksichtigung Mexicos I. Berlin.

1950: Bauform und Weltbild im alten Mexico. Paideuma IV. Bamberg.

1956: Altmexikanische Kulturen.Berlin.

1958: Bemerkungen zu den Skulpturen und Felsbildern von Cozumalhuapa.
Miscellanea Paul Rivet. Mexico D.F.

1960: Xochipilli und Chalchiuhtlicue. **Baessler-Archiv N.F. VIII. Berlin.**

Landa, Diego de

1941: Relacion de las cosas de Yucatan (1566). A translation, edited with notes by
Alfred M.Tozzer.
Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology,
Harvard University, XVIII. Cambridge (Mass.)

Linne, Sigvald

1934: Archaeological researches at Teotihuacan, Mexico.
The Ethnogr. Museum of Sweden. New Series, Publ. I. Stockholm.

1942: Mexican highland cultures.
The Ethnogr. Museum of Sweden, New Series, Publ. VII. Stockholm.

Lothrop, Samuel Kirkland

1921: The stone statues of Nicaragua.
American Anthropologist N.S. XXIII. Lancaster (Pa.)

1952: Metals from the Cenote of Sacrifice, Chichen Itza, Yucatan.
Memoirs of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology,
Harvard University, X 2. Cambridge (Mass.)

Marquina, Ignacio

1951: Arquitectura prehispanica. Mexico D.F.

Maudslay, Alfred Percival

1889/1902: Archaeology I-IV.
Biologia Centrali-Americana, hrsg von Godman und Salvin. London.

Moedano Koer, Hugo

1942/44: A quïen estuvo dedicado el Edificio B (de Tula)
Revista Mexicana de Estudios Antropologicos VI 3. Mexico D.F.

1947: El friso de los cariques (Tula).
Anales del Instituto Nacional de Antropologia e Historia II. Mexico D.F.

Morley, Sylvanus Griswold

1947: The ancient Maya. 3.rd Ed. Stanford (Calif.)

Noguera, Eduardo

1937: El altar de craneos esculpidos de Cholula. Mexico D.F.

Popol Vuh

1944: Çeviri ve yorum Leonhard Schultze Jena.
Quellenwerke zur alten Geschichte Amerikas, hrsg. vom Ibero-Amerikanischen
Institut Berlin II.

Preuss, Konrad Theodor

1912: Die Nayarit-Expedition . I Die Religion der Cora-Indianer. Leipzig.

1930: a) Mexikanische Religion.
Bilderatlas zur Religionsgeschichte,hrsg. von H. Haas, XVI. Leipzig.
b) Der Unterbau des Dramas.
Vortraege der Bibl. Warburg 1927/28. Leipzig.

Proskouriakoff, Tatiana

1946: An Album of Maya architecture. Carnegie Institution of Washington, Publ.558.

1950: A study of classic Maya sculpture. Carnegie Institution of Washington, Publ. 593.

Ruz Lhuillier, Alberto

1952: Estudio de la cripta del Templo de las Inscripciones en Palenque. Tlatoani I 5/6. Mexico D.F.

Sahagun, Bernardino de

1927: Fray Bernardino de Sahagun'un büyük eserinden bazı bölümler alınmıştır.
Aztekçeden çeviri Eduard Seler. Stuttgart.

1952: Gliederung des alt-aztekischen Volkes in Familie, Stand und Beruf.
Çeviri Leonhard Schultze Jena.
Quellenwerke zur alten Geschichte Amerikas, hrsg.vom Ibero-Ameikanischen
Institut Berlin V.

Schellhas, Paul

1904: Die Göttergestalten der Maya-Handschriften, 2.Aufl. Berlin.

Schultze Jena, Leonhard

1933/35: Indiana. I. Leben,Glaube und Sprache der Quiche von Guatemala.
II. Mythen in der Muttersprache der Pipil von Izalco in El Salvador. Jena.

Seler, Eduard

1895: Wandmalereien von Mitla. Eine mexikanische Bilderschrift in Fresko. Berlin.

1901: a) Die alten Ansiedlungen von Chacula im Distrikt Nenton des Dep. Huehuetenango der Republik Guatemala. Berlin.
b) Codex Fejervary-Mayer. Eine altmexikanische Bilderhandschrift des Free Public Museums in Liverpool. Berlin.

1902-1923:Gesammelte Abhandlungen zur Amerikanischen Sprach- und Altertumskunde I-V.Berlin.

1904/09: Codex Borgia. Eine altmexikanische Bilderschrift der Bibliothek der Congregatio de Propaganda Fide. Berlin.

1915: Beobachtungen und Studien in den Ruinen von Palenque. Abh. der Kgl.

Preussischen Akademie d.Wiss.,Jg. 1915,Phil.-Hist.Klasse Nr.5,Berlin.

1917: Die Ruinen von Uxmal.
Abh. der Kgl. Preussischen Akad. d. Wiss. Jg.1917,Phil.-Hist.Klasse Nr.3 Berlin.

Smith, A. Ledyard

1950: Uaxactun,Guatemala. Excavations of 1931-1937.
Carnegie Institution of Washington, Publ.588.

Spence, Lewis

1923: The gods of Mexico. New York.

Spinden, Ellen S.

1933: The place of Tajin in Totonac archaeology.
American Anthropologist N.S. XXXV. Menasha.

Spinden, Herbert J.

1913: A study of Maya art. Memoirs of the Peabody Museum of American
Archaeology and Ethnology, Harvard University, VI. Cambridge (Mass.)

Stirling, Matthew W.

1943: Stone monuments of southern Mexico.
Bureau of American Ethnology, Bull. 138. W ashington.

Strebel, Hermann

1890: Studien über Steinjoche aus Mexico und Mittelamerika. Intern. Archiv für Ethnographie III. Leiden.

1899: Iber Tierornamente auf Tongefaessen aus Alt-Mexico. Veröff. aus dem Kgl. Museum für Völkerkunde VI 1. Berlin.

Tenayuca

1935: Estudio arqueologico de la piramide de este lugar. Mexico D.F.

Termer, Franz

1930: Zur Ethnologie und Ethnographie des nördlichen Mittelamerika. Berlin und Bonn.

Thompson, J. Eric S.

1943: a) A trial survey of the southern Maya area. American Antiquity IX 1. Menasha.
b) Representations of Tlalchitonatiuh at Chichen It-

za,Yucatan and El Baul, Escuintla.

Carnegie Instution of Washington. Notes on Middle American Archaeology and Ethnology 19.

1948: An archaeological reconnaissance in the Cotzumalhuapa region,Escuintla, Guatemala. Carnegie Institution of Washington, Publ.574.

1956: The rise and fall of Maya civilization. London.

1960: Maya hieroglyphic writing. A. introduction. Univ. of Oklahama Press. Norman.

Toscano, Salvador, Rubin de la Borbolla, D.F., und Kirchhoff, Paul

1946: Arte precolombino del occidente de Mexico. Mexico D.F.

Trik,Aubrey S.

1939: Temple XXII at Copan. Carnegie Institution of Washington, Contributions to American Anthropology and History 27.

Vaillant, George C.

1935: Early cultures of the Valley of Mexico.

Anthrop. Papers of the Amer. Museum of Natural History XXXV 3. New York.

Villacorta, J. Antonio ve Villacorta, Carlos A.

1930: Codices Mayas. Guatemala, C.A.

Villagra Caleti, Agustin

1949: Bonampak, la ciudad de los muros pintados. Anales del Instituto Nacional

de Antropologia e Historia III, Supl. Mexico D.F.

1954: Pinturas rupestres. Ixtapantongo, Edo. de Mexico. Mexico D.F.

Rivet (in: A.Meillet und M.Cohen, Les Langues du Monde, Paris 1924) s.597-707. Swanton, The Indian tribes of North America (Bureau of American Ethnology, Bull. 145, Washington 1952) s.8/9. Mason, The native languages of Middle America (in: The Maya and their neighbors, New York 1940)s.52-87. Loukotka, Klassifikation der südamerikaniscen Sprachen (Zeitschr.f. Ethnologie , LXXIV,1944).

Heyerdahl, The voyage of the raft Kon-tiki (Geogr.Journal CXV,1950); American Indians in the Pacific. The theory behind the Kon-tiki expedition (Oslo 1952). Heine-Geldern, some problems of migration in the Pacific (Kultur und Sprache: Wiener Beitraege zur Kulturgeschichte und Linguistik IX,1952).

Heine Geldern ve Ekholm, Significant paralelles in the symbolic arts of southern Asia and Middle America (Proceed. 29th Intern. Congr. Of Americanists I. Chicago 1951. Heine Geldern,1) Chinese influences in Mexico and Central America, 2) Chinese influences in the pottery of Mexico, Central America and Columbia,3) Representations of the Asiatic tiger in the art of the Chavin culture (Actas del XXXIII Congreso Intern. De Americanistas, San Jose, Costarica,1959). Bazı dikkat çekici paralelliklere kitabta değinilmiştir.Heine Geldern Honduras mermer vazo süslemelerini, klasik Maya sanatının tasvir ve sembollerini ve eski Peru Chavin stili süslemelerini Pasifik üzerinden gelen bu etkilere bağlar.

Hentze'nin Doğu Asya-Amerika ilişkilerini konu alan eserlerinden sadece üçünün adını vermek istiyoruz: Objets rituels, croyances et dieux de la Chine antique et de l'Amerique, Antwerpen 1936; Die Sakralbronzen und ihre Bedeutung in den frühchinesischen Kulturen, Antwerpen 1941; Bronzgeraete, Kultbauten, Religion im aeltesten China der Shang-Zeit, Antwerpen 1951. Ayrıca Krickeberg, Ostasien-Amerika (Sinologica II 3, Basel 1950).

Nelson, Antiquity of men in America in the light of archaeology (in; Jenness, The American aborigines, Toronto 193 3) s. 87-130. bkz Covarrubias kronolojisi, Indian art of Mexico and Central America, New York 1957, s.16, ve Disselhoff-Linne, Alt Amerika, Baden-Baden 1960, s.260-262.

ÇİZİM VE RESİMLERLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

1- Orta Amerika Bölgesinde yaşamış ve kitapta adı geçen halkların yerleşim alanlarını gösteren harita.
2- Dresden Codex, 36. sf.
3- Dresden Codex, 4 . sf.
4- Madrid Codex, 5. sf.
5- La Venta kültürün'e ait bulunan heykeller
6- Tro-Cortesiona Codex, 24. sf.
7- Güneş Pramitdini temsil: resmi.
8- Teotihuacan kültürüne ait maske
9- Tlachtli adı verilen top oyunu ve top sahasını gösteren temsili resim.
10- El Tajin kültürüne ait bir taş heykel
11- Madrid Codex, 26.sf.
12- Tolteklere ait bir heykel
13- İnsan kurban etme törenini göstèren bir resim
14- Yağmur Tanrısı Tlaloc
15- Kurban etme törenlerinden bir resim (Büyük tapınak, Tenochtitlan)
16- Zapotek kültürüne ati bir maske
17- En üst resim "T" formunda bir aztek mühürü. Altında özgün Vindoloneis Codex'inden bir figür. En alta Teotihuaccı kültüründen yine "T" formunda bir motif.
18- Amerikalı John Llyol Stephan'la Maya kültürünü araştırmak için seyahat eden Frederich Catherwood'un 1841-1843 yılları sırasında yaptığı resimlerden bir tanesi.
19- En önemli Maya kentlerinden birisi olan, (yönetim ve dinsel merkezi) Copan kentindeki dinsel tapınakları gösterir resim (8. yy. deki durumuna göre)
20- Bir Maya dinsel tapınağının yapılışını gösterir resim (Tikal kenti)
21- Bir maya taş sütünu gösterir fotoğraf. Bu fotoğraf İngiliz arkeloğ Alfred Perceval'in Maya bölgesine yaptığı araştırma sırasında çekilmiştir. (19. y.y. başları)

Eski Amerikan Halklarının dinlerinin tanıtıldığı kültür izlencemizin ilk kitabında iki büyük uygarlığın Azteklerin ve onların da öncüleri olan Mayaların dinsel inanışları ve bu dinsel inanışların temelinde yatan kendine özgü kültürler anlatılmaktadır.

Günümüzde coğrafi konumu nedeniyle "Orta Amerika" olarak adlandıralan bölgede Kolomb öncesi Amerikan kültürünü oluşturan eski Meksika ve Maya ülkelerinde gelişen dinler hakkındaki bilgilerimiz, yaklaşık 1920'li yıllarda başlayan arkeolojik kazılarla elde edilmiştir. Bu zamana kadar araştırmacıların elinde birkaç yapı ve anıt ile kızılderili resim yazıları ve İspanyollar tarafından yazılmış kaynaklar vardı. Kazılar başladıktan sonra bilim adamları bir anda, toprağın neredeyse ikibin yıl boyunca insan elinin yıkıcılığından titizlikle koruduğu, büyük bir kısmı hiç bilinmeyen ve çok yönlü bir uygarlık buldular karşılarında. Buluntular sadece günlük yaşam ve el sanatlarının değil aynı zamanda eski Amerika'nın ilk zamanlarında gelişen dini görüş ve geleneklerin de etkileyici tarzını ortaya koyuyordu.

Binlerce yıl dış dünyaya kapalı kalmış, eski kıta dinlerinin etkilerinden uzakta gelişmiş ve eski kıtanın "kurtarıcı dinleriyle" kültürleri Avrupalı Fetihçiler tarafından öldürülüp yok edildikten sonra tanışmış eski Amerikan halklarının dinsel inançlarının anlatıldığı bu betiği okuyucuların değerlendirmesine sunuyoruz.

ISBN 975 - 7200 - 39 - 0

9 789757 200390